

BEZPEČNOST, BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA A BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM

BEZPEČNOST

Ladislav Hofreiter
Daniel Brezina

BEZPEČNOST

BEZPEČNOST, BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA A BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM

vysokoškolská učebnica

Ladislav Hofreiter - Daniel Brezina

Autori:

© prof. Ing. Ladislav **HOFREITER**, CSc.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

Ing. Daniel **BREZINA**, PhD.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

Recenzenti:

prof. Mgr. Jaroslav **UŠIAK**, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

prof. Ing. Andrej **VELAS**, PhD.

Žilinská univerzita v Žiline

Za odbornú a jazykovú stránku a konečnú úpravu zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou. Všetky práva vyhradené.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš, 2023.

ISBN 978-80-8040-657-8 (online)

ISBN 978-80-8040-656-1 (print)

DOI: <https://doi.org/10.52651/bbpbs.b.2023.9788080406578>

PREDHOVOR

Autori predkladajú vysokoškolskú učebnicu, ktorej ambíciou je poskytnúť študentom v odbore Bezpečnosť a obrana štátu študijný materiál umožňujúci získať základný prehľad o teoretických aspektoch národnej bezpečnosti.

Spracovaná vysokoškolská učebnica vhodne dopĺňa doteraz spracované monografie, ako napr. *Securitológia* (Hofreiter, 2006), *Teoretické prístupy k skúmaniu bezpečnosti* (Jurčák a kol., 2020), *Rozhodovacie procesy na nižších úrovniach krízového riadenia* (Brezina, 2022), *Bezpečnostní vědy* (Porada a kol., 2022), ako aj učebnice *Teória a riešenie konfliktov* (Hofreiter, 2008) a *Teória bezpečnosti* (Hofreiter, Zvaková, 2019).

Autori čerpali inšpiráciu aj z prác slovenských autorov, najmä J. Lasicovej a J. Ušiaka (*Bezpečnosť ako kategória*, 2012; *Stratégia, doktrína a Strategická kultúra*, 2013).

Kľúčové problémy bezpečnosti a národnej bezpečnosti sú prezentované najmä využitím teoreticko-metodologického prístupu. Pre komplexné pochopenie a zvládnutie otázok riešenia a zaisťovania národnej bezpečnosti je nutné rozšíriť štúdium o konkrétne a aktuálne politicko-bezpečnostné a vojensko-strategické dokumenty prijímané na národnej, alebo koalíčnej úrovni.

OBSAH

PREDHOVOR	3
ZOZNAM TABULIEK	9
ZOZNAM OBRÁZKOV	10
ÚVOD	11
1 BEZPEČNOSŤ	15
1.1 Vymedzenie pojmu bezpečnosť	15
1.2 Koncepty bezpečnosti	21
<i>1.2.1 Vojensko-strategický, štátocentrický koncept</i>	23
<i>1.2.2 Klasické bezpečnostné štúdie</i>	24
<i>1.2.3 Medzinárodnopolitický koncept</i>	25
<i>1.2.4 Kritické štúdie - rozšírený koncept Kodanskej školy</i>	28
<i>1.2.5 Eudskocentrický koncept</i>	30
<i>1.2.6 Univerzálny koncept – Securitológia</i>	33
1.3 Objektové a predmetové hľadisko definovania bezpečnosti	35
<i>1.3.1 Objektové hľadisko</i>	36
<i>1.3.2 Predmetové hľadisko</i>	37
Súhrn	39
Otázky	40
Literatúra použitá v kapitole	41
2 ČINITELE BEZPEČNOSTI	43
2.1 Bezpečnostné prostredie	44
2.2 Bezpečnostná situácia	45
2.3 Činitele bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie	47
2.4 Bezpečnostné výzvy a hrozby	50
<i>2.4.1 Bezpečnostné výzvy</i>	50
<i>2.4.2 Bezpečnostné hrozby</i>	51
2.5 Zraniteľnosť	52
2.6 Odolnosť	54

2.7 Obnoviteľnosť	55
2.8 Kvantifikácia bezpečnosti referenčného objektu	56
2.9 Vplyv činiteľov na vyjadrenie bezpečnostného rizika	59
Súhrn	63
Otázky	64
Literatúra použitá v kapitole	65
3 BEZPEČNOSŤ ŠTÁTU	67
3.1 Bezpečnosť štátu či národná bezpečnosť?	67
3.2 Prístupy k skúmaniu národnej bezpečnosti	71
3.2.1 Referenčné objekty národnej bezpečnosti.....	72
3.2.2 Moc štátu	75
3.2.3 Politická moc	81
3.3 Bezpečnosť štátu v anarchickom systéme	82
3.4 Koncept samostatného riešenia národnej bezpečnosti	85
3.4.1 Tvrdá sila štátu - <i>Hard Power</i>	86
3.4.2 <i>Mäkká moc štátu – Soft Power</i>	89
3.4.3 <i>Inteligentná sila štátu – Smart Power</i>	90
3.4.4 <i>Bezpečnostná dilema</i>	91
3.5 Bezpečnosť štátu v systéme kolektívnej bezpečnosti	92
3.6 Bezpečnosť štátu v systéme kooperatívnej bezpečnosti	95
3.7 Bezpečnosť štátu v systéme kolektívnej obrany	98
3.7.1 <i>Aliancie ako koncept kolektívnej obrany</i>	99
3.7.2 <i>Podmienky vzniku Aliancie</i>	100
3.8 Obranné a bezpečnostné aliancie v súčasnosti	101
3.8.1 <i>Organizácia Severoatlantickej zmluvy</i>	101
3.8.2 <i>Európska únia</i>	104
3.8.3 <i>Organizácia Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti</i>	106
3.8.4 <i>Šanghajska organizácia spolupráce</i>	108
Súhrn	110
Otázky	111

Literatúra použitá v kapitole.....	112
4 BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA ŠTÁTU	115
4.1 Politika, pojem, obsah a štruktúra.....	115
4.2 Bezpečnostná politika.....	119
4.2.1 Kultúra a bezpečnostná kultúra.....	120
4.2.2 Vplyv bezpečnostnej kultúry na bezpečnosť referenčného objektu.....	123
4.2.3 Kultúra národnej bezpečnosti.....	125
4.2.3 Strategická kultúra	129
4.2.4 Bezpečnostná politika	136
4.3 Diplomacia a vojenská diplomacia.....	140
4.3.1 Diplomacia	141
4.3.2 Vojenská alebo obranná diplomacia	149
Súhrn	154
Otázky.....	155
Literatúra použitá v kapitole.....	156
5 BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM A BEZPEČNOSTNÝ SEKTOR.....	161
5.1 Bezpečnostný systém	161
5.1.1 Vymedzenie pojmu bezpečnostný systém	162
5.1.2 Požiadavky na bezpečnostný systém.....	163
5.1.3 Poslanie, funkcie a vlastnosti bezpečnostného systému	164
5.1.4 Štruktúra bezpečnostného systému	167
5.2 Bezpečnostný sektor	169
Súhrn	174
Otázky.....	176
Literatúra použitá v kapitole.....	176
ZÁVER.....	179
Menný register	181
Vecný register	183

ZOZNAM SKRATIEK A SYMBOLOV

AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
CFSP	Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie (Common Foreign and Security Policy)
CRDF CAR	Kolektívne sily rýchleho nasadenia v stredoázijskom regióne kolektívnej bezpečnosti
CRRF OZKB	Kolektívne sily rýchlej reakcie Organizácie Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti
CSS	Domáci krízový manažment
CVS	Celková vojenská sila štátu
EÚ	Európska únia
DDI	Disaster Deficit Index
GFP	Global Fire Power
GPI	Global Power Index
HDP	Hrubý domáci produkt
ICI	Immaterial Capacities Index
KBSE	Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe
MCI	Material Capacities Index
MZV	Ministerstvo zahraničných vecí
NATO	Organizácia Severoatlantickej zmluvy (North Atlantic Treaty Organization)
NGO	Mimovládne organizácie (Non-governmental organization)

OBSE	Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe
OSN	Organizácia spojených národov
OZKB	Organizácia Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti
SBOP	Spoločná bezpečnostná a obranná politika
SCI	Semimaterial Capacities Index
SZBP	Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika
ŠOS	Šanghajská organizácia spolupráce
USA	Spojené štáty americké (United States of America)

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1.1 Interakcie činiteľov prostredia	19
Tabuľka 1.2 Koncepty bezpečnosti	22
Tabuľka 1.3 Vymedzenie konceptov bezpečnosti štátu	27
Tabuľka 1.4 Sektorový koncept bezpečnosti	29
Tabuľka 1.5 Kategorizácia objektov analýzy bezpečnosti.....	36
Tabuľka 2.1 Indexácia činiteľov bezpečnosti	58
Tabuľka 3.1 Koncepty zaistenia bezpečnosti štátu v anarchickom systéme. ...	85
Tabuľka 3.2 Štruktúra tvrdej sily (Hard Power).....	86
Tabuľka 3.3 Hodnoty indexu vojenskej sily vybraných štátov	88
Tabuľka 4.1 Dimenzie a významy pojmu politika	117
Tabuľka 4.2 Kritériá pre definovanie kultúry národnej bezpečnosti.....	127
Tabuľka 4.3 Prístupy k formulovaniu cieľov bezpečnostnej politiky	128
Tabuľka 5.1 Komplexná štruktúra bezpečnostného sektora	172

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obr. 1.1 Nové hrozby pre Human Security.....	32
Obr. 1.2 Kauzálny model analýzy bezpečnosti.....	34
Obr. 1.3 Atribúty bezpečnosti.....	35
Obr. 2.1 Model hodnotenia bezpečnosti referenčného objektu.....	57
Obr. 2.2 Model kvantifikácie bezpečnostného rizika.....	62
Obr. 3.1 Štruktúra činiteľov moci štátu.....	80
Obr. 3.2 Proces vzniku aliancie.....	100
Obr. 4.1 Vplyv bezpečnostnej kultúry na bezpečnosť referenčného objektu.	124
Obr. 4.2 Zložky strategickej kultúry	132
Obr. 4.3 Bezpečnostná politika podľa mocenského chápania	137
Obr. 4.4 Typológia diplomacie	142
Obr. 5.1 Komplexná štruktúra bezpečnostného sektora.....	174

ÚVOD

Národná a medzinárodná bezpečnosť je významným fenoménom súčasného akademického skúmania i praktickej politiky. Štúdium problematiky bezpečnosti ako samostatne vedeckej disciplíny sa začalo formovať v západných demokraciách už na prelome 40. a 50. rokov dvadsiateho storočia. Čoskoro na to sa bezpečnostné štúdie etablovali na pedagogickej a výskumnej úrovni. S vývojom bezpečnostného prostredia sa rozšíril predmet bezpečnostných štúdií, najmä v kontexte nových bezpečnostných rizík a ohrození.

Spoločnosť, a najmä jej ozbrojené zložky a ďalšie zložky bezpečnostného sektora, musia byť pripravené čeliť hrozbám a rizikám najrôznejšej povahy a príčiny. Príprava odborníkov pripravených na profesionálne riešenie rizikových a krízových javov je teda významnou a spoločensky aktuálnou úlohou súčasnosti.

Integrácia Slovenskej republiky do bezpečnostných štruktúr demokratického sveta a jej zapájanie sa do procesov medzinárodnej spolupráce je fenomén, ktorý otvára priestor pre pôsobenie vojenského profesionála v širokom spektre nadnárodných i medzinárodných orgánov a inštitúcií, ale aj v rámci operácií medzinárodného krízového manažmentu.

To si vyžaduje prípravu kvalifikovaných vojenských profesionálov v oblasti národnej a medzinárodnej bezpečnosti, ktorí by mali v procese bezpečnostného vzdelávania získať potrebnú sumu faktografických znalostí, ktoré im umožnia orientovať sa v problematike medzinárodných vzťahov a medzinárodného bezpečnostného systému ako jednej zo stránok týchto vzťahov. Vojenský profesionál by mal chápať a byť schopný analyzovať súčasné bezpečnostno-politické diania, identifikovať kľúčové hrozby, ich zdroje a príčiny.

Ukazuje sa ako nevyhnutnosť, aby získali v procese vzdelávania potrebnú „*bezpečnostnú gramotnosť*“. Ide o zosúladenie troch požiadaviek, ktoré by mali byť v príprave profesionálnych poskytovateľov bezpečnosti rešpektované:

- bezpečnosť sa stala fenoménom, ktorej meniaci sa charakter významne ovplyvňuje fungovanie bezpečnostného a obranného systému štátu,
- zvládnutie zmeny a schopnosť správnej reakcie na ňu v spoločnosti a vo svete plnom rizík musí tvoriť dôležitý aspekt prípravy,
- zmena charakteru bezpečnostných výziev, hrozieb a rizík ďalej posúva požiadavky na bezpečnostné myslenie a bezpečnostnú orientáciu profesionálov bezpečnostného sektora.

Preto aj obsah bezpečnostného vzdelávania by mal reagovať na tieto požiadavky a disponovať takou bázou informačných zdrojov, ktoré umožnia realizovať tieto ciele.

Spracovaná vysokoškolská učebnica sleduje realizáciu naplnenia týchto požiadaviek. Využitím doteraz spracovaných literárnych zdrojov - monografií a vysokoškolských učebníc - autori aplikáciou kritickej a obsahovej analýzy aktualizovali poznatkovú bázu o nové fakty a súvislosti v súlade s požiadavkami na znalosti v študovanom odbore Bezpečnosť a obrana štátu.

V prvej kapitole je vymedzený obsah pojmu bezpečnosť s ohľadom na referenčný objekt, ktorým je v tejto učebnici štát. Rešpektujúc toto vymedzenie referenčného objektu sú v ďalšej časti kapitoly objasňované aj koncepty bezpečnosti, pričom je zachovaná pluralita názorov a prístupov rôznych vedeckých škôl.

Získanie schopnosti analyzovať bezpečnosť referenčného objektu – štátu – nie je možné bez pochopenia štruktúry a vzťahov činiteľov, ktoré ju determinujú. Naplneniu tohto cieľa je venovaná druhá kapitola, obsah ktorej je ešte navyše

doplnený o model hodnotenia bezpečnosti referenčného objektu a využitie činiteľov pre posúdenie bezpečnostných rizík referenčného objektu.

Nosnou kapitolou učebnice je tretia kapitola, venovaná objasňovaniu otázok a problémov súvisiacich s bezpečnosťou štátu. V tomto kontexte nadobudne čitateľ poznatky o činiteľoch moci štátu a o podmienkach ich uplatňovania. Významnú časť kapitoly tvorí vymedzenie modelov zaistenia bezpečnosti štátu v anarchickom medzinárodnom systéme. Sledujúc vymedzené ciele je záverečná časť kapitoly venovaná deskripcii aktuálnych systémov kolektívnej obrany.

Štvrtá kapitola poskytuje teoretické poznatky o bezpečnostnej politike štátu a jej kľúčových determinantoch, ktorými sú bezpečnostná kultúra a strategická kultúra. Pochopenie ich obsahu umožní zvládnuť procesuálnu stránku formulovania bezpečnostnej politiky a bezpečnostnej stratégie štátu. Kapitola je doplnená o podkapitoly venované diplomacii a vojenskej diplomacii, ktoré, podľa názoru autorov, vytvárajú podmienky pre realizáciu bezpečnostných záujmov štátu v rámci zahraničnej politiky.

Vymedzenie pojmov bezpečnostný systém a bezpečnostný sektor je obsahom poslednej, piatej kapitoly. Poskytuje základný prehľad o nástrojoch a štruktúre činiteľov tvorenia a realizácie bezpečnostnej politiky štátu.

Autori považujú rozsah spracovania učebnice za adekvátny významu a potrebe poskytnúť ucelený názor na bezpečnosť, hoci by sa mohlo zdať, že tento problém je už dávno vyriešený v doterajších publikačných výstupoch. Ich analýza a komparácia to však nepotvrďuje. Názory na to, čo je bezpečnosť sa vyvíjajú nielen v čase, ale aj v jednotlivých komunitách a oblastiach skúmania. Zámerom je podať zjednocujúci výklad o tom, čo je bezpečnosť, ako ju analyzovať a hodnotiť.

Nové chápanie bezpečnosti si vyžaduje zákonite aj zmenu prístupov k zaisteniu národnej bezpečnosti. Ide o to, že už nestačí len reagovať na bezpečnostné hrozby a odstraňovať ich negatívne následky, ale treba identifikovať bezpečnostné výzvy a hrozby, adekvátne reagovať a minimalizovať bezpečnostné riziká.

Autori vyslovujú poďakovanie recenzentom za starostlivé posúdenie textu a konštruktívne pripomienky, ktorými prispeli k pozdvihnutiu kvality učebnice. Rovnako tak ďakujú aj kolegom z Katedry bezpečnosti a obrany, ktorí prispeli svojimi pripomienkami k rozšíreniu spektra názorov na riešenie problematiku.

1 BEZPEČNOSŤ

V tejto kapitole objasníme:

- *Obsah pojmu bezpečnosť*
- *Koncepty bezpečnosti*
- *Objektové a predmetové hľadisko bezpečnosti*

Bezpečné fungovanie štátu, bezpečnosť sociálnych skupín, každej rodiny, každého obyvateľa, je jednou z najvyšších hodnôt. Bezpečnosť má podstatný význam ako pre fungovanie štátu, tak aj pre existenciu človeka ako individua. Z hľadiska existencie a potrieb človeka je bezpečnosť jednou z najviac pocitovaných potrieb.

Hľadanie odpovede na otázku čo je bezpečnosť je jedným zo základných znakov filozofického prístupu k bezpečnosti. Človek v súčasnosti ďaleko viac, ako kedykoľvek predtým, hľadá odpovede na otázky:

- Čo to je bezpečnosť?
- Čo sa môže stať a prečo sa to môže stať?
- Ako sa to môže stať?

Avšak definovať pojem bezpečnosť je nemalý problém a to aj preto, že skoro každý odbor ľudskej činnosti si vytvoril svoj vlastný prístup a svoju vlastnú definíciu. Pojem bezpečnosť inak vysvetľujú sociológovia, inak ekonómovia, právnici, politológovia, ekológovia, vojaci či technici.

1.1 Vymedzenie pojmu bezpečnosť

Napriek širokému spektru publikovaných štúdií a monografií venovaných problematike bezpečnosti nebola vytvorená jediná všeobecne akceptovaná definícia bezpečnosti. Podľa toho, na ktoré aspekty pojmu bezpečnosť

bol kladený dôraz, môžeme identifikovať nasledujúce prístupy k definovaniu a chápaniu bezpečnosti [1]:

- bezpečnosť je možnosť zabrániť poškodeniu objektu,
- bezpečnosť sa často posudzuje ako vlastnosť objektu, systému, javu, či procesu chrániť svoju podstatu a základnú charakteristiku v podmienkach cieľavedomého deštruktívneho pôsobenia, či už zvonka alebo zvnútra objektu, javu či procesu,
- bezpečnosť ako systémová kategória vyjadruje vlastnosť systému, ktorý je vytvorený na princípe stálosti, samoregulácie a celostnosti; bezpečnosť má potom zaručiť fungovanie každej z uvedených vlastností systému, pretože deštrukcia a zánik ľubovoľnej vlastnosti systému zapríčiní zánik celého systému,
- bezpečnosť je rozhodujúcou podmienkou, garanciou existencie človeka, spoločenstva, štátu, ktorá im umožní chrániť rozvíjať ich duchovné a materiálne bohatstvo,
- bezpečnosť v absolútnom význame sa chápe ako neprítomnosť nebezpečenstva a hrozieb pre duchovnú a materiálnu sféru života,
- limitujúcim, referenčným prvkom pre definovanie pojmu bezpečnosť je hrozba ako reálny prejav nebezpečia (insecurity),
- hrozba a úsilie o jej odvrátenie je podstatou bezpečnosti,
- bezpečnosť to nie je neprítomnosť nebezpečenstva, ale ochrana pred ním.

Z hľadiska reálneho (a realistického) hodnotenia bezpečnosti môžeme bezpečnosť definovať ako taký stav bezpečnostnej situácie, činiteľov a procesov tento stav ovplyvňujúcich, ktorý zaisťuje priaznivé podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj každého referenčného objektu [2].

Bezpečnosť je párová kategória: jej protikladom je „nie bezpečnosť“, teda taký stav, kedy bezpečnostná situácia v prostredí nevytvára primerané podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj referenčného objektu. Je to stav, kedy existuje nerovnováha v prospech prevahy potenciálu hrozieb nad schopnosťou (odolnosťou) referenčného objektu odvrátiť hroziace nebezpečenstvo.

Kategória „nebezpečnosť“ vyjadruje vnútornú vlastnosť spoločenského, prírodného alebo technogénneho systému alebo jeho prvkov ohroziť, narušiť svoju vlastnú bezpečnosť alebo bezpečnosť iných systémov alebo prvkov vo svojom okolí.

V práci *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu* nachádzame tvrdenie, že „...bezpečnosť je všeobecný termín, ktorý má dištingtívny (rozlišovací) význam, avšak nadobúda rôzne formy. Bezpečnosť všeobecne znamená prežitie tvárou v tvár existenčným hrozbám, ale zdroje a podstata hrozieb sa bude v jednotlivých sektoroch líšiť...“ [3, s.38]. Na inom mieste v tejto práci je zvýraznený sociálny aspekt bezpečnosti „...podstata bezpečnosti nezávisí od objektov, ale od subjektov bezpečnosti“ [3, s.43].

Bezpečnosť je možné chápať objektívne, ako neexistenciu skutočnej hrozby, alebo subjektívne, teda že hrozba je vnímaná. Nemyslíme si, že bezpečnosť aj sociálnych referenčných objektov závisí len od ich percepcie hrozieb, resp. od sekuritizácie akéhosi problému. Bezpečnosť je závislá ako od činiteľov subjektívnych (schopnosti znižovať svoju zraniteľnosť), tak i objektívnych (hrozby a ohrozenia pôsobiace z prostredia referenčného objektu).

V citovanej práci je bezpečnosť prezentovaná aj ako výrazne mocensky štruktúrované interakčné pole [3], čo prejudikuje nerovnaké postavenie referenčných objektov, tzn. že bezpečnosť nie je rovnako dostupná pre všetky

referenčné objekty, ale závisí od ich veľkosti. Teda malé referenčné objekty – jedinci a malé sociálne skupiny – budú len veľmi ťažko presadzovať svoje bezpečnostné záujmy, resp. len ťažko môžu dosiahnuť potrebnú úroveň svojich bezpečnostných potrieb.

Nick Vaughan chápe bezpečnosť ako odvodený (derrivative) koncept: bezpečnosť definuje podľa toho, aká je naša skúsenosť a akú politiku bezpečnosti chceme robiť. Východiskom pre definovanie bezpečnosti je tak charakter hrozieb a referenčný objekt (od jednotlivca až po štát) [4].

Jedným zo základných prístupov k definovaniu bezpečnosti je jej členenie podľa charakteru pôsobiacich hrozieb. Potom rozlišujeme:

- vojenskú bezpečnosť, ktorej objektom je štát a predmetom je ochrana voči vojenským hrozbám – ozbrojený konflikt, vojenské napadnutie a pod.,
- nevojenskú bezpečnosť, ktorej objektom je štát, sociálne skupiny a jednotlivci a predmetom je ich ochrana voči nevojenským hrozbám najrôznejšie povahy (ekonomické, prírodné, sociálne, politické, kriminalita, násilie a pod.).

Pojem bezpečnosť je prezentovaný aj ako synonymum moci. V tomto zmysle je to hodnota získaná objektom využitím jeho sily – Soft Power, Hard Power alebo Smart Power.

Bezpečnosť je zložitý sociálny fenomén, ktorý odráža protichodné záujmy vo vzťahoch rôznych sociálnych činiteľov. Často sa jeden z ich snaží zaistiť svoju bezpečnosť na úkor iných, alebo záujmy jedného sú v rozpore so záujmami iných (ľudí, skupín, národov). Bezpečnosť v tomto kontexte vyjadruje výsledok a kvalitu vzťahov medzi sociálnymi činiteľmi prostredia, ale aj medzi sociálnymi činiteľmi a ostatnými činiteľmi prostredia, ako aj týchto činiteľov medzi sebou.

Tabuľka 1.1 Interakcie činiteľov prostredia

Činiteľ prostredia	Činiteľ prostredia		
	Sociálny	Prírodný	Technogénny
Sociálny	Interakcie ľudí, sociálnych jednotiek medzi sebou	Interakcie ľudí a prírody, pôsobenie ľudí na prírodu	Interakcie ľudí a infraštruktúry, pôsobenie ľudí na technosféru
Prírodný	Pôsobenie prírody na ľudí	Pôsobenie prírodných činiteľov medzi sebou	Pôsobenie prírody na technosféru
Technogénny	Pôsobenie technosféry na ľudí	Pôsobenie technosféry na prírodu	Pôsobenie prvkov technosféry medzi sebou

Zdroj: Vlastné spracovanie

Bezpečnosť je výsledkom procesov a aktivít sociálnych jednotiek, ktoré sa snažia identifikovať, redukovať a eliminovať (odvrátiť) nebezpečenstvá a hrozby, ktoré majú deštruktívny potenciál a môžu jednoznačne zmať duchovné a materiálne výdobytky, spôsobiť značné škody, zabrániť alebo zakázať ďalšiu existenciu a ľudský rozvoj, sociálne skupiny, štát alebo celé ľudské spoločenstvo.

Bezpečnosť treba chápať ako permanentný, cyklický, prebiehajúci proces reagovania na hrozby prítomné v prostredí (v bezpečnostnom prostredí) referenčného objektu. Ide o proces, ktorý umožňuje nepretržitú implementáciu vhodných opatrení na zaistenie záujmov a potrieb referenčného objektu. V súvislosti s prezentovanými prístupmi treba konštatovať, že z pohľadu sociálnych subjektov byť v bezpečí, cítiť sa bezpečne, neznamená žiť bez nebezpečenstva, rizika či ohrozenia. Bezpečnosť neznamená len absenciu hrozieb, ale predovšetkým ochranu pred nimi. Bezpečnosť znamená trvalú

ochranu záujmov a životných potrieb jednotlivcov, spoločností a štátov pred vnútornými alebo vonkajšími hrozbami [5].

Bezpečnosť možno chápať buď v negatívnom, alebo v pozitívnom zmysle.

Negatívne chápanie bezpečnosti znamená neprítomnosť, absenciu, neexistenciu, elimináciu alebo odstránenie hrozieb z prostredia referenčného objektu.

Pozitívne chápanie bezpečnosti znamená zabezpečenie podmienok pre stabilnú existenciu, prežitie a trvalo udržateľný rozvoj každého referenčného objektu. Pozitívna bezpečnosť znamená dobré vzťahy medzi aktérmi, vytváranie a udržiavanie podmienok na naplnenie ich základných potrieb, uprednostňovanie dialógu pred konfrontáciou, zastavenie násilia a pestovanie kultúry nenásilia. Takáto bezpečnosť znamená zaručenie slobody a zachovanie identity každého jednotlivca a sociálnej skupiny, vnútornú aj vonkajšiu bezpečnosť štátu.

Bezpečnosť je tiež považovaná za pojem, ktorý slúži na mobilizáciu a legitimizáciu špecifických, často i násilných akcií. Príkladom je napr. rečový akt alebo príkaz: „*Treba zaistiť bezpečnosť...*“ [6], ktorý môže aktivizovať:

- nenásilné akcie, zamerané na vytvorenie bezpečnostného systému, prijatie organizačných a iných opatrení na ochranu objektu,
- násilné akcie, ktorých cieľom je eliminácia (aj fyzická) antropogénnych zdrojov, nositeľov, príčin hrozieb pre bezpečnosť referenčného objektu.

Efektívny prístup k objasňovaniu pojmu bezpečnosť musí nutne rešpektovať tieto postuláty [5]:

- referenčný objekt bezpečnosti chápeme ako systém, tvorený celým radom subsystémov a vzťahov medzi nimi, ktoré je potrebné študovať oddelene,

- referenčný objekt bezpečnosti chápaný ako systém je v trvalej interakcii so svojím prostredím (bezpečnostným prostredím), ktorý je charakteristický systémovým usporiadaním, systémovou štruktúrou,
- každý referenčný objekt a jeho prostredie sa časom vyvíja a mení; časový interval vytvárania a trvania zmien môže byť odlišný: od sekundy až desiatky a stovky rokov,
- referenčný objekt bezpečnosti a jeho okolie sú zdrojom aj cieľom ohrozenia; negatívny vplyv prostredia môže negatívne ovplyvniť objekt, ktorý zase môže predstavovať hrozbu pre svoje okolie.

V súlade s prezentovaným systémovým prístupom môžeme konštatovať, že pojem bezpečnosť, prípadne bezpečný, možno použiť vo vzťahu k systémom, javom, procesom alebo entitám, ktoré [5]:

- nie sú zdrojom ohrozenia seba ani svojho okolia (iné systémy, javy, procesy a objekty),
- sú v stave, ktorý umožňuje ich trvalý a progresívny vývoj alebo efektívne plnia svoju funkciu,
- majú dostatočnú kapacitu na odstránenie alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných hrozieb a rizík z nich vyplývajúcich,
- sú schopné okamžitej reakcie v prípade zmeny vlastnej bezpečnosti alebo bezpečnostnej situácie v prostredí.

1.2 Koncepty bezpečnosti

Aj napriek tomu, že neexistuje všeobecná, abstraktná, univerzálna, celostná a nemenná definícia termínu bezpečnosť, mnoho autorov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, sa zhoduje aspoň v niektorých základných charakteristikách. Rozdielne názory na podstatu bezpečnosti a na možnosti jej zaistenia viedli k sformovaniu mnohých rozdielnych prístupov

- medzinárodná bezpečnosť, národná bezpečnosť, globálna bezpečnosť, regionálna bezpečnosť, ľudská bezpečnosť a mnohé iné. Tieto ponímania a ich premena boli ovplyvnené na jednej strane rozdielnymi teoretickými prístupmi, na strane druhej premenami prostredia medzinárodnej politiky. Z toho vyplýva, že vývoj vnímania bezpečnosti prešiel niekoľkými fázami a aj dnes ostáva v procese konceptualizácie.

Tabuľka 1.2 Koncepty bezpečnosti

Koncept bezpečnosti	Objekt bezpečnosti	Predmet bezpečnosti	Potenciálne hrozby
Strategické štúdie	Štát	Vojenská bezpečnosť	Vojenská agresia
Tradičné bezpečnostné štúdie			
Sektorová bezpečnosť	Ľudstvo, regióny, štát, sociálne skupiny, jedinec	Vojenská, politická, ekonomická, sociálna, societálna, environmentálna, informačná, potravinová, surovínová bezpečnosť ...	Vojenské a nevojenské hrozby
Human security	Človek, jedinec	Ľudské a občianske práva, sloboda od strachu, sloboda od nedostatku	Násilie, kriminalita, chudoba, represia, hlad, choroby, nezamestnanosť, ...
Securitológia	Ľubovoľný prvok resp. systém sociálnej, prírodnej, výrobnjej, technickej alebo inej povahy	Stav, rozsah a podmienky bezpečnosti objektov v špecifických podmienkach reálneho sveta	Vojenské i nevojenské hrozby

Zdroj: Vlastné spracovanie

Rozvoj konceptualizácie pojmu bezpečnosť, začiatok uvažovania nad bezpečnosťou ako o výsledku jednania jednotlivých aktérov, umožnilo upustenie od myšlienky, že bezpečnosť je len výsledkom mocenských záujmov štátov [7].

Konceptualizácia bezpečnosti sa stala výskumným zámerom mnohých výskumných prác i členov vedeckej bezpečnostnej komunity. Spočíva v sformulovaní odpovedí na otázky:

- Ako vymedziť obsah pojmu bezpečnosť?
- Koho bezpečnosť je treba zaistiť?
- Aké hodnoty treba chrániť?
- Akú bezpečnosť zaistiť?
- Pred akými hrozbami?
- Ako zaistiť požadovaný stupeň bezpečnosti?

Napriek prezentovaniu širokého spektra konceptov bezpečnosti je nutné si uvedomiť, že žiadny koncept sám o sebe nie je nemenný a v časovom horizonte sa môže meniť.

1.2.1 Vojensko-strategický, štátocentrický koncept

Koniec 2. svetovej vojny, následná antagonizácia vzťahov medzi bývalými spojencami a začiatok Studenej vojny vytvorili podmienky pre vznik Strategických štúdií (Strategic Studies). V období studenej vojny, keď existoval bipolárny svet a ľudstvo čelilo hrozbe novej tretej svetovej vojny, na oboch pólach rozdeleného sveta dominovala predovšetkým obava z novej vojenskej invázie, či apokalypsy z dôsledkov raketojadrovej vojny [2].

Politickí vodcovia, predstavitelia vlád i vedci zaoberajúci sa otázkami bezpečnosti hľadali odpoveď na otázku: Ako prežiť a existovať v ére jadrových zbraní, keď koniec sveta môže nastať každú chvíľu? Výskum problémov

bezpečnosti sa tak sústreďoval predovšetkým na sledovanie a vyhodnocovanie vojenskej bezpečnosti štátu, na vyhodnocovanie a analýzu pomeru síl. Otázka bezpečnosti národov a štátov bola stotožňovaná predovšetkým s oblasťou vojenstva a ozbrojených síl. Referenčný objekt bezpečnosti bol štát: bezpečnosť bola vnímaná ako ochrana štátu od vonkajších, najmä vojenských hrozieb, a bezpečnosť občanov štátu sa posudzovala podľa toho, či štát je bezpečný voči ozbrojenej agresii.

Pozornosť Strategických štúdií sa orientovala teda najmä na vojenský rozmer bezpečnosti a na hľadanie najvhodnejších spôsobov riešenia hrozby priamej vojenskej agresie medzi vtedajšími dominantnými aktérmi medzinárodného systému. Odraz strategických štúdií, resp. ich realizácia spočívala vo vypracúvaní doktrín, ako napr. Trumanova doktrína zadržovania komunizmu, Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity, ale aj v súboroch stratégií, ako napr. stratégie pružnej reakcie, stratégia dvojitého účinku, stratégia kontrasy, stratégia kvalitatívnej prevahy a pod.

Strategické štúdie je tak možné považovať za nástroj na ospravedlnenie použitia ozbrojeného násillia (vojny) a ozbrojených síl medzi štátmi pri riešení konfliktu a dosahovaní cieľov aktérov medzinárodného politického systému. Sú tak vždy spojené s politikou štátu a slúžia predovšetkým politickým záujmom vládnucej elity.

1.2.2 Klasické bezpečnostné štúdie

Postupné utlmovanie veľkej dichotómie a erózia bipolarity zmenili charakter činiteľov, ktoré bezprostredne ovplyvňovali bezpečnosť. Vznik novej situácie postupne uberal na význame Strategických štúdií a vyvolal potrebu použitia nových metód a prístupov pri analýze bezpečnosti. Existujúce Bezpečnostné štúdie (Security Studies) sa výrazne neodlišovali od Strategických

štúdií. Podľa Stephana Walta, tvorca teórií obranného realizmu (Defensive realism) a rovnováhy hrozieb (Balance of Threat Theory), predmetom Bezpečnostných štúdií je vojna sama a výskum hrozby, použitie a kontrola ozbrojených síl [8]. V takto tradicionalisticky chápaných Bezpečnostných štúdiách bol zjavný štátocentrizmus a prioritá vojenskej bezpečnosti štátu.

Bezpečnostné štúdie sú jednak vymedzované ako jeden z odborov disciplíny medzinárodných vzťahov a zameriavajú sa predovšetkým na štúdium koncepcie bezpečnosti a jej miesta a úlohy v zahraničnej politike štátov [9]. Vzhľadom na to, že bezpečnostné štúdie sú definované ako pododbor medzinárodných vzťahov a tieto sú jednou z disciplín politológie, i predmet bezpečnostných štúdií teda musí nutne rešpektovať predmet politológie. Podľa uvedenej definície dominantným referenčným objektom je štát, pretože bezpečnostné štúdie sa zaoberajú vzájomnými väzbami medzi bezpečnostnou politikou štátu a medzinárodného bezpečnostného prostredia a usilujú sa o vytváranie teoretických koncepcií pre zaistenie bezpečnosti štátu [9].

1.2.3 Medzinárodnopolitický koncept

Pre vymedzenie medzinárodnopolitického konceptu bezpečnosti sme využili model troch tradícií anglickej školy, pričom deliacou líniou je pohľad na existenciu a fungovanie medzinárodného spoločenstva.

Realistická tradícia vychádza z predpokladu, že všetko je odrazom mocenských záujmov aktérov, z čoho vyplýva, že z ich perspektívy nemožno hovoriť o existencii medzinárodného spoločenstva. Realisti teda operujú s predpokladom neustáleho konfliktu v medzinárodnom systéme. Realistická tradícia kreuje štátocentrický koncept bezpečnosti, pričom záujmom aktéra je zabezpečenie vlastnej bezpečnosti [10].

Realizmus je založený na maximalizácii moci štátov a presadzovaní ich záujmov využívaním vojny na udržiavanie rovnováhy moci. Stav anarchie, absencia ústrednej autority nedáva štátom inú možnosť, ako maximalizovať svoj vplyv buď zvyšovaním svojej vlastnej moci, alebo vstupom do koalícií s inými štátmi, aby bola vyvážená moc iného štátu (skupiny štátov) a dosiahnutá určitá rovnováha moci v danom priestore. Vojna je považovaná za nástroj dosiahnutia mocenskej rovnováhy. Reprezentantmi tejto koncepcie boli N. Macchiavelli a T. Hobbes.

Túto predstavu odmieta **racionalistická tradícia**, ktorá s existenciou medzinárodného spoločenstva počíta, pričom práve vytváraním spoločných základných pravidiel zamedzuje anarchii. Práve tým, že štáty vytvárajú medzinárodné spoločenstvo a pristupujú k diplomacii a normám, aby transformovali prípadný nepriateľský vzťah a prekonalí bezpečnostné dilemy. Racionalizmus, ktorý pri rešpektovaní absencie centrálnej autority sa opiera o predpoklad, že medzinárodné vzťahy môžu byť riadené medzinárodným právom a normami, pričom sú rešpektované spoločné hodnoty a záujmy štátov. Štát sa v súlade s týmto prístupom stáva rozhodujúcim aktérom medzinárodno-bezpečnostného systému. Najznámejším predstaviteľom tejto koncepcie sa stal holandský učenec, filozof novoveku a klasik prirodzeného a medzinárodného práva, Hugo Grotius. Racionalistická tradícia zaujíma pri konceptualizácii pozíciu medzi nimi, pričom bezpečnosť vychádza zo vzťahov medzi jednotlivými štátmi. Tieto vzťahy potom môžu byť zdrojom potenciálnych bezpečnostných hrozieb [11].

Revolučná tradícia takisto operuje s existenciou medzinárodného spoločenstva, no nevníma ho ako nástroj na prekonanie bezpečnostnej dilemy, ale vníma ho ako jej súčasť. Revolučná tradícia vytvára koncept globálnej a individuálnej bezpečnosti. Revolucionizmus je založený na možnosti

zrovnoprávnenia všetkých ľudí, skúma univerzalistický kozmopolitizmus a transnacionálne interakcie. Táto koncepcia predpokladala prirodzený a zákonitý vývoj k planetárnej kozmopolitnej spoločnosti všetkých ľudí s večným mierom a prípadne i s jednotným federálnym štátom. Jej najvýraznejším predstaviteľom bol I. Kant, uprednostňujúci určité kategorické imperatívy ako univerzálne, morálne záväzné normy, ktoré umožňujú zachovať trvalý mier.

Druhý spôsob vymedzenia konceptov bezpečnosti štátov v medzinárodnom prostredí vychádza z teoretických tradícií ako je realizmus, liberalizmus a konštruktivizmus (tab.3). Každá z týchto teoretických tradícií ponúka osobitný pohľad na koncepciu bezpečnosti a na prostriedky na zaistenie bezpečnosti [12].

Tabuľka 1.3 Vymedzenie konceptov bezpečnosti štátu

	Realizmus	Liberalizmus	Konštruktivizmus
Hlavné teoretické propozície	Štáty s vlastným záujmom neustále súťažia o moc a bezpečnosť	Politické alebo ekonomické hľadiská prevažujú nad obavami o moc	Správanie štátu je formované kolektívnymi normami a sociálnymi identitami
Najvyššie hodnoty	Sila, bezpečnosť	Mier, sloboda	Intersubjektívne dohody; prúd noriem a ideí
Hlavné jednotky analýzy	Štáty	Štáty, mimovládne organizácie	Jednotlivci (najmä elity); skupiny; štáty; nadštátni aktéri
Kľúčové nástroje	Sila, najmä vojenská, diplomacia	Rôzne (šírenie demokratických hodnôt; medzinárodné organizácie; ekonomická výmena)	Idey; diškurz

Pokračovanie Tabuľky 1.3			
Vzťahy s inými štátmi	Medzinárodná anarchia; rovnováha síl; náhodné spojenectvá	Rôzne (medzinárodné inštitúcie; spolupráca medzi demokraciami)	Segmentovaná medzinárodná spolupráca (na základe spoločných záujmov a potrieb)
Hlavné hrozby pre (národnú) bezpečnosť	Vonkajšie vojenské hrozby	Nedemokratické režimy	Absencia spolupráce, externalizácia; vylúčenie

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [12]

1.2.4 Kritické štúdie - rozšírený koncept Kodanskej školy

V Toronte, v máji 1994, sa konala konferencia *Strategies in Conflict: Critical Approaches to Security Studies*. Práve na tejto konferencii sa začal v diskusii používať termín Kritické bezpečnostné štúdie (Critical Security Studies - CSS) a neskôr sa pod týmto titulom objavila i publikácia editorov Keitha Krausa a Michaela C. Williamsa: *Critical Security Studies: Concept and Causes*. Autori ako základnú riešili otázku: Kto a čo je sekuritizované? Podľa tradičného prístupu referenčným objektom je štát, bezpečnosť znamená ochranu štátu od vonkajších hrozieb a občania daného štátu sú bezpeční do takej miery, ako bezpečný je štát. Predmetom kritiky bolo, že sústredenie sa na štát ako jediný a výlučný referenčný objekt je nepostačujúce. Štát v podmienkach moderného života nie je už schopný vždy, všade, a za každých podmienok zaistiť bezpečnosť svojich občanov [8].

O rok neskôršie (1998) publikovali predstavitelia tzv. Kodanskej školy (Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J.) prácu: *Security: A New Framework for Analysis* (česky: Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu), v ktorej prezentovali moderné chápanie bezpečnosti [3]. Obsahom Critical Security Studies

už nie je len vojenský rozmer bezpečnosti, ale tieto sa už zameriavajú aj na nevojenské rozmery bezpečnosti. Neskúmajú len vojny a ich štátnych aktérov, ale aj neštátnych aktérov a nevojenské zdroje ohrozenia, resp. také zdroje, ktoré nemôžeme jednoznačne identifikovať.

Tabuľka 1.4 Sektorový koncept bezpečnosti

Rovina analýzy	Referenčné objekty	Sektory bezpečnosti
Globálna bezpečnosť	Noosféra (ľudstvo a biosféra)	Geopolitický, politický, environmentálny, vojenský...
Regionálna bezpečnosť	Kontinenty, skupiny štátov; medzinárodné organizácie a pakty.	Vojenský, politický, ekonomický, environmentálny, informačný ...
Bezpečnosť štátu-národná bezpečnosť	Štát	Politický, vojenský, ekonomický, sociálny, environmentálny, demografický, potravinový, vedecko-technický, surovinový, energetický...
Skupinová bezpečnosť	Sociálne skupiny, komunity,	Sociálny, sociálny, ekonomický, informačný, kultúrny ...
Individuálna bezpečnosť	Človek, jedinec	Ekonomický, potravinový, zdravotný, environmentálny, individuálnej bezpečnosti, sociálny, politický...

Zdroj: Vlastné spracovanie

Predstavitelia „kodanskej školy“ ukázali, že zameranie sa na štát ako na jediný a exkluzívny referenčný objekt nestačí. V moderných podmienkach už štát nie je pripravený zaistiť bezpečnosť svojich občanov vždy, všade a za akýchkoľvek podmienok. Záver B. Buzana, O. Waera a J. Wilda k vývoju paradigmy bezpečnostnej vedy je taký, že podstatou bezpečnosti

nie je len jej vojenská perspektíva, ale aj jej nevojenská realita. Neskúmajú len vojny a štáty, ktoré sú do nich zapojené, ale aj nešťátne faktory a nevojenské zdroje ohrozenia.

V práci [3] je ale bezpečnosť prezentovaná ako pole štruktúrované explicitne podľa sily referenčných objektov, čo spôsobuje nerovnosť pozícií, t. j. bezpečnosť nie je rovnako dostupná pre všetky referenčné objekty, ale závisí od ich veľkosti a od ich sily. Takže malé referenčné objekty - ľudia, malé sociálne skupiny - môžu veľmi ťažko uspokojiť svoje bezpečnostné potreby. Štáty alebo nadnárodné referenčné objekty sa stále považujú za rozhodujúci referenčný objekt.

1.2.5 Ľudskocentrický koncept

Výrazným príspevkom k premene konceptualizácie bezpečnosti smerom k ľudskej bezpečnosti boli práce Kodanskej školy (najmä Barryho Buzana) a školy tzv. tretieho sveta (napríklad Mohameda Ayooba a Amitava Acharyi) z počiatku osemdesiatich rokov. Obe školy spochybnili dominantnú pozíciu štátu, pretože zdôrazňovali, že:

- referenčným objektom nie je len štát, ale i ľudský jedinec,
- vedľa vojenských hrozieb existuje celá paleta ďalších hrozieb, ktoré môžu výrazne poškodiť, respektíve oslabiť bezpečnosť jedinca (i štátu), ako je napríklad zhoršovanie stavu životného prostredia, nedostatočný rozvoj a zaostalosť spoločnosti, kriminalita, organizovaný zločin, či nedostatok surovín (vrátane potravín a pitnej vody),
- činnosť, resp. nečinnosť, či zlyhanie štátu sa môže stať zdrojom hrozieb pre jedinca (sociálnu skupinu) i širšie bezpečnostné prostredie.

V roku 1994 sa po prvýkrát v správe OSN o ľudskom rozvoji [14] objavil pojem „*ľudská bezpečnosť*“ (Human Security), ktorý bol spojený predovšetkým

so zaistením bezpečnosti človeka ako individua. Tento koncept bezpečnosti spočíva v oslobodení človeka od strachu (*Freedom from Fear*) a oslobodení od nedostatku (*Freedom from Want*). Garantovanie týchto dvoch slobôd, spolu so zaistením slobody slova, slobody vyznania a práva na dôstojný život môže tvoriť piliere pre zaistenie bezpečnosti človeka, a tým vlastne aj štátu.

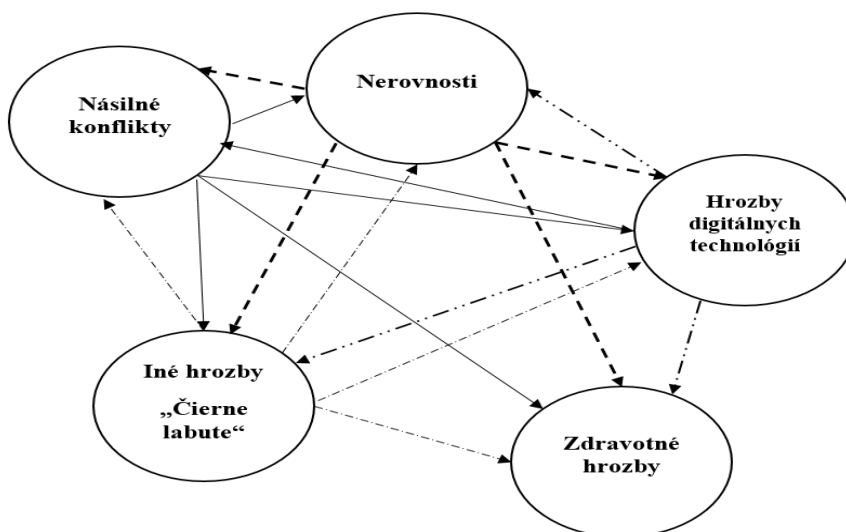
- Sloboda slova znamená mať možnosť bez strachu z prenasledovania vyjadriť svoje názory na verejné záležitosti, politiku a činnosť vlády.
- Sloboda vyznania znamená mať možnosť slobodne veriť, pokiaľ viera (náboženstvo) nie je v rozpore so zákonom a nespôsobuje konflikt v spoločnosti.
- Sloboda od nedostatku spočíva v poskytovaní základných ľudských potrieb, dostupnosti potravín, zdravotnej starostlivosti a zabezpečovaní dostatočnej odmeny za prácu.
- Sloboda od strachu spočíva v ochrane človeka pred akýmkoľvek druhom násillia, ako aj v poskytnutí podpory a pomoci počas ťažkých životných situácií.
- Právo na dôstojný život spočíva v zaručení ľudských a občianskych práv, zabezpečením individuálnej a skupinovej identity, práva zúčastňovať sa na riadení verejných záležitostí a práva žiť v zdravom prostredí.

Podľa Správy o ľudskom rozvoji z roku 1994 sú rozmery ľudskej (individuálnej) bezpečnosti [14]:

- ekonomická bezpečnosť (riziko nezamestnanosti, neistota pri získavaní alebo udržiavaní zamestnania, rozdiely v odmeňovaní, chudoba, bezdomovectvo),
- potravinová bezpečnosť (množstvo a kvalita potravín, prístup k potravinám),
- zdravotná bezpečnosť (šírenie vírusov, chorôb, epidémií),
- environmentálna bezpečnosť (kvalita pitnej vody, pôdy, ovzdušia),

- individuálna bezpečnosť (chudoba, zločin, terorizmus, vojny),
- sociálna bezpečnosť (etnické, náboženské a kultúrne konflikty),
- politická bezpečnosť (porušovanie ľudských práv).

Report *New threats to human security in the Anthropocene* [15] upozorňuje na nové hrozby, súvisiace s digitálnymi technológiami, násilnými konfliktami, nerovnosťou medzi skupinami a nedostatkom v súčasných systémoch zdravotnej starostlivosti (obr.1). Do tohto spektra hrozieb sme doplnili kategóriu nových hrozieb, tzv. „Čierne labute“ [16].

Obr. 1.1 Nové hrozby pre Human Security
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [16]

Koncept ľudskej bezpečnosti (Human Security) je koncept kvalitatívne odlišného prístupu k bezpečnosti. Spája v sebe prvky bezpečnosti, práv a rozvoja. V podstate ide o interdisciplinárny koncept, ktorý vykazuje tieto charakteristiky [15]:

- je zameraný na ľudí,
- je multisektorový,

- je komplexný,
- je kontextovo špecifický,
- je zameraný na prevenciu.

1.2.6 Univerzálny koncept – Securitológia

Z pozície Securitológie pristupujeme k analýze bezpečnosti ako dynamickému, komplexnému, multifaktorovému fenoménu s horizontálnou a vertikálnou štruktúrou. Z pohľadu komplexného prístupu je bezpečnosť považovaná za celok, ktorého výsledná hodnota nie je len súhrnom hodnôt jeho jednotlivých činiteľov, ale vzniká v dôsledku ich vzťahu [2]. V Securitológii každý činiteľ bezpečnosti, každá jeho dimenzia je analyzovaná ako súhrn vzájomne ovplyvňujúcich sa čiastkových faktorov a subdimenzií, ktoré sú charakterizované spoločnými vzťahmi podmieňovania, interakcií a kauzality.

Pri riešení bezpečnosti referenčného objektu vychádzame z interakcií a kauzálnych vzťahov týchto skupín činiteľov:

- exogénne činitele, medzi ktoré môžeme zaradiť vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné hrozby,
- endogénne činitele, ku ktorým zaraďujeme vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť a odolnosť a obnoviteľnosť objektu.

Podstatou paradigmy Securitológie je uznanie bezpečnosti (*Security - S*) ako kategórie, z kauzálneho hľadiska sekundárnej, ktorá je výsledkom pôsobenia primárnych príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik hrozby (*Threat - T*) alebo zníženie/zvýšenie zraniteľnosti (*Vulnerability - V*), odolnosti (*Resistibility - Re*) a obnoviteľnosti (*Recoverability - Rc*) referenčného objektu v danom čase (t) [6]. Symbolické vyjadrenie tejto paradigmy je v tvare:

$$S(t) = f \{T(t), V(t), R_e(t), R_c(t)\} \quad (1.1)$$

Na základe vyššie prezentovanej paradigmy môžeme analyzovať bezpečnosť akéhokoľvek referenčného objektu použitím modelu založeného na mechanizme príčinnej súvislosti (obr.1.2), v ktorom:

- hrozby predstavujú nezávislú premennú, spôsobujú zmenu stavu alebo situácie referenčného objektu,
- bezpečnosť referenčného objektu je závislou premennou,
- zraniteľnosť, odolnosť a obnoviteľnosť referenčného objektu sú sprostredkujúce premenné (podmienky), ktoré ovplyvňujú citlivosť objektu na pôsobiace ohrozenia.

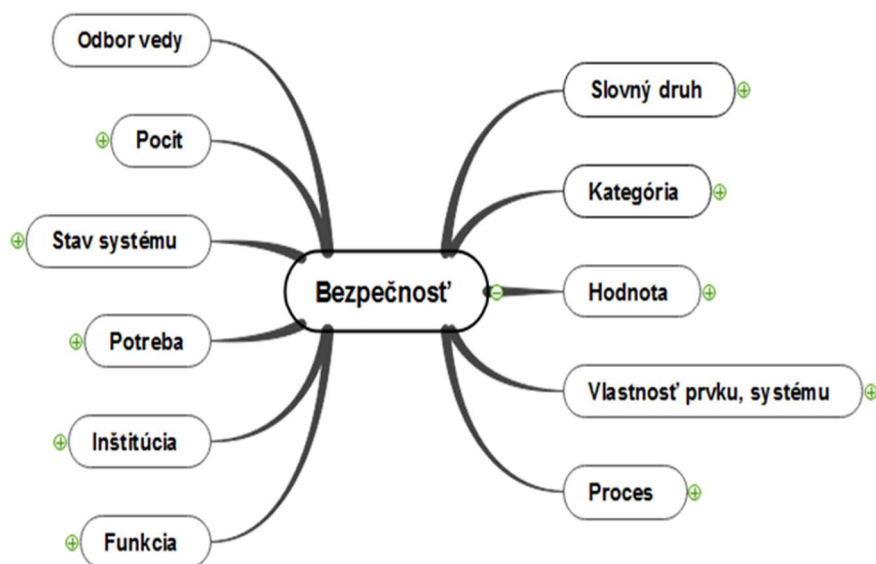
Obr. 1.2 Kauzálny model analýzy bezpečnosti
Zdroj: Vlastné spracovanie

Prezentovaná paradigma vyjadruje všetky tri základné funkcie paradigmy:

- definuje predmet skúmania,
- určuje postup pri hodnotení a posudzovaní bezpečnosti objektu,
- používa symbolické vyjadrenie činiteľov bezpečnosti a vzor riešenia problému,
- je využiteľná pre ľubovoľný objekt skúmania.

1.3 Objektové a predmetové hľadisko definovania bezpečnosti

Pojem bezpečnosť je obsahovo aj formálne nejednoznačný a vzťahuje sa na rôzne súbory problémov a hodnôt. Často je bezpečnosť prezentovaná ako ťažko uchopiteľný pojem, nejednoznačný symbol, ktorý, ak sa použije bez špecifikácií, ponecháva priestor na rôzne interpretácie. S pojmom bezpečnosť je spojených mnoho atribútov (obr.1.3) [5].

Obr. 1.3 Atribúty bezpečnosti
Zdroj: Vlastné spracovanie

Pojem bezpečnosť vo svojom najvšeobecnejšom zmysle možno korektne definovať z hľadiska dvoch špecifikácií:

- bezpečnosť pre koho, teda kto alebo čo je objektom skúmania,
- bezpečnosť pre aké hodnoty, teda čo je predmetom skúmania bezpečnosti.

1.3.1 Objektové hľadisko

Objektom bezpečnosti môže byť ľubovoľný prvok, resp. systém sociálnej, prírodnej, výrobnjej, technickej alebo inej povahy (ľudský jedinec, sociálna skupina, štát, planéta, trh, infraštruktúra, výrobné objekty, dopravné systémy, ekosystém, biosféra a pod.), ktoré sú nevyhnutné a nenahraditeľné z hľadiska zaistenia podmienok existencie (teda bezpečnosti) človeka v tom najširšom zmysle slova, a ktoré môžu byť vystavené pôsobeniu negatívnych faktorov najrôznejšej povahy. Príklad kategorizácie objektov bezpečnosti je uvedený v tabuľke 1.5.

Tabuľka 1.5 Kategorizácia objektov analýzy bezpečnosti

Typ objektu bezpečnosti	Príklad objektu bezpečnosti
Sociálny	Jednotlivec, sociálna skupina (podľa veku, pohlavia, etnicity, národnosti, relígie, ...)
Sociálno-politický	Štát, politické strany a hnutia, ...
Vojensko-politický	Aliancie štátov, ...
Politicko-geografický	Región, samosprávny územný celok, ...
Výrobný	Objekty a systémy výrobnjej infraštruktúry, ...
Nevýrobný	Administratívno-správny systém, jeho prvky, ...
Energetický	Zdroje a tranzit energií, prenosové siete, ...
Potravinársky	Poľnohospodárska produkcia, potravinársky priemysel, ...
Informačný	Objekty a prvky informačných systémov, systém ochrany informačných systémov, systém ochrany proti dezinformáciám, ...
Obranný	Systém obrany, ozbrojené sily, ...
Verejno-bezpečnostný	Polícia, záchranné služby, bezpečnostné služby, ...
Environmentálny	Ekosystém, biosféra, ekosféra, ...
Dopravný	Prvky dopravnej infraštruktúry, ...

Zdroj: Vlastné spracovanie

1.3.2 Predmetové hľadisko

Predmetové hľadisko analýzy bezpečnosti vyjadruje, aké oblasti, resp. druhy bezpečnosti referenčného objektu je potrebné zaistiť.

Definovanie predmetu bezpečnosti umožňuje optimalizovať zameranie, smer vektoru pôsobenia a súčinnosť síl a prostriedkov určených na zaručenie bezpečnosti referenčného objektu. Zo široko ponímanej bezpečnosti je možné vyčleniť tie druhy bezpečnosti, ktoré majú významný vplyv na celkový stav bezpečnosti referenčného objektu. K takým druhom bezpečnosti patria:

- **národná bezpečnosť** ako schopnosť štátu chrániť životne dôležité hodnoty a záujmy spoločnosti samostatne alebo spolu s inými štátmi alebo organizáciami pred vonkajšími a vnútornými hrozbami a vytvárať podmienky pre politický, ekonomický, sociálny a kultúrny rozvoj spoločnosti,
- **politická bezpečnosť**, týkajúca sa organizačnej stability štátu, systému vládnutia a ideológií, ktoré ju legitimizujú, postavenia, váhy, prestíže a akceptácie štátu v medzinárodnom politickom systéme; zabezpečuje ochranu záujmov štátu predovšetkým metódami politickými,
- **ekonomická bezpečnosť**, vyjadrujúca zabezpečenie prístupu k zdrojom, financiám a trhom, potrebným na zachovanie prijateľnej životnej úrovne občanov a fungovania ekonomiky štátu; jej súčasťou môže byť posudzovanie energetickej bezpečnosti, finančnej bezpečnosti, prístup na svetové trhy a pod.,
- **societálna bezpečnosť**, ktorá sa týka zachovania (v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných modelov jazyka, kultúry, náboženskej a národnej identity a zvykov,
- **sociálna bezpečnosť**, zabezpečujúca primerané sociálne podmienky pre život človeka a spoločnosti,

- **potravinová bezpečnosť** zahŕňa produkciu a dostupnosť zdravých potravín, nepretržité a stabilné uspokojenie potravinových požiadaviek obyvateľstva,
- **environmentálna bezpečnosť**, ktorá sa týka zachovania miestnej a planétarnej biosféry ako základného podporného systému, od ktorého závisí každé ľudské konanie,
- **informačná bezpečnosť**, vyjadrujúca stupeň zachovania prístupu k potrebným informačným zdrojom pri súčasnom zaručení ochrany tých vlastných informácií a zdrojov, pri ktorých si to vyžaduje dôležitý záujem, (napr. štátu, obchodnej spoločnosti a pod.),
- **technologická bezpečnosť**, ktorá vyjadruje mieru zachovania podmienok na organizáciu a riadenie priemyselnej výroby a ostatných infraštruktúrnych systémov,
- **vnútorná bezpečnosť**, vzťahujúca sa na zaručenie bezpečnosti občanov, ochrany ich majetku a zdravia, ako aj ochrany majetku štátu a záujmov sociálnych skupín, ale aj ochrany verejného poriadku,
- **vojenská bezpečnosť**, ktorá vyjadruje kvalitu a kvantitu ofenzívnych a defenzívnych schopností štátu, vrátane vnímania zámerov ostatných štátov pri budovaní svojho vojenského potenciálu.

Tento výpočet predmetov bezpečnosti nie je konečný. Rozsah identifikácie relevantných predmetov bezpečnosti a ich význam sa mení v závislosti od dimenzie analýzy bezpečnosti. Nie pre každú dimenziu má každý z identifikovaných a definovaných predmetov bezpečnosti rovnakú váhu a dôležitosť. Váhu a dôležitosť, resp. zahrnutie daného predmetu do analýzy bezpečnosti referenčného objektu závisí od prístupu subjektu, ktorý sa analýzou bezpečnosti zaoberá, teda od typu objektu analýzy. Iná bude štruktúra analýzy predmetov bezpečnosti, napr. v prípade sociálneho, výrobného, energetického, informačného či environmentálneho referenčného objektu.

Súhrn

Bezpečnosť je ťažko uchopiteľný pojem. Napriek širokému spektru publikovaných štúdií o bezpečnosti nebola vytvorená jednotná všeobecne akceptovaná definícia bezpečnosti. Bez definovania objektu nie je možné korektne objasniť pojem bezpečnosť.

Bezpečnosť má mnoho významov, atribútov, z ktorých niektoré nemusia byť nevyhnutne logicky spojené s konvenčným chápaním bezpečnosti.

Bezpečnosť môžeme považovať za zložitý jav, multifaktorový a hierarchizovaný fenomén, ktorý odráža protichodné záujmy vo vzťahoch rôznych referenčných objektov. Často sa jeden z ich snaží zaistiť svoju bezpečnosť na úkor iných, alebo záujmy jedného sú v rozpore so záujmami iných (ľudí, skupín, národov).

Najvšeobecnejšia definícia označuje bezpečnosť ako absenciu, neprítomnosť nebezpečenstva. Takéto vyjadrenie býva označované ako bezpečnosť v úzkom ponímaní. V praktickom živote je však takéto ponímanie bezpečnosti veľmi obtiažne, pretože neexistuje, alebo je len veľmi ťažko dosiahnuteľný život s úplnou absenciou nebezpečenstva.

Bezpečnosť býva definovaná ako stav, pri ktorom niekomu alebo ničomu nehrozí nebezpečenstvo. Z toho vyplýva, že bezpečnosť je predmetná a nemôže existovať bez referenčného objektu, vždy sa vzťahuje k niečomu alebo niekomu.

Realistickejšie už vyznieva definovanie bezpečnosti v širšom ponímaní, ktoré vychádza z praktickej koexistencie (spolupráce) indivíduí a sociálnych objektov v určitom prostredí, v ktorom sa nachádza (existuje) množstvo faktorov, vplyvov a javov s deštruktívnym potenciálom.

Bezpečnosť nemôžeme vnímať ako statický fenomén, ale ako neustále sa meniaci, dynamický fenomén, ktorý je ovplyvňovaný nielen vývojom

a zmenami v bezpečnostnom prostredí, ale aj a zmenami a vývojom v samotnom subjekte.

Bezpečnosť treba chápať ako trvalý, cyklický a nepretržitý proces reagovania na hrozby vyplývajúce z okolia (z bezpečnostného prostredia) objektu alebo z objektu samého. Je to proces, umožňujúci nepretržite realizovať opatrenia na zaistenie ochrany objektu a to vždy, v ľubovoľných podmienkach a situáciách.

Platí, že referenčný objekt bude tým bezpečnejší, čím budú vyššie jeho schopnosti včas identifikovať bezpečnostné hrozby a možnosti trvalo ochraňovať svoje aktíva (životné záujmy) pred neustále sa meniacimi (vyvíjajúcimi sa) bezpečnostnými rizikami a hrozbami najrôznejšej povahy.

Otázky

1. Aké sú základné významy pojmu „bezpečnosť“ ?
2. Aký je význam vyjadrenia objektu analýzy bezpečnosti?
3. Čo môže byť predmetom analýzy bezpečnosti podľa typu referenčného objektu?
4. Aký môže byť výsledok interakcií činiteľov bezpečnostného prostredia?
5. Aké sú paradigmy konceptov bezpečnosti v období Studenej vojny?
6. Aká je paradigma kritických bezpečnostných štúdií?
7. V čom je aktuálny koncept Human Security?
8. V čom spočíva univerzálnosť Securitológie a jej paradigmy?
9. V čom spočíva dynamickosť bezpečnosti referenčného objektu?

Literatúra použitá v kapitole

- [1] HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: EDIS-Vydavateľstvo ŽU, 1994. ISBN 80-8070-181-4.
- [2] HOFREITER, L. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2006. ISBN 80-8040-310-4.
- [3] BUZAN, B., WÆVER, O. a WILDE, J. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických Studií, 2005. ISBN 80-903333-6-2.
- [4] VAUGHAN, N. *Critical Security Studies: an Introduction*. New York: Taylor & Francis Group, 2010. 182 s. ISBN 0-203-84474-4.
- [5] HOFREITER, L. a ZVAKOVÁ, Z. *Teória bezpečnosti*. Kraków: EAS. 2019. ISBN 978-83-61645-35-1.
- [6] LUPTÁK, L. *(Ne)bezpečnosť ako povolanie*. Brno: Doplněk, 2017. ISBN 978-80-7239-333-6.
- [7] WOLFERS, A. National Security as an Ambiguous Symbol. In *Political Science Quarterly*, 1952, 67, s. 481-502.
- [8] COLLINS, A. (ed.) *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-928469-6.
- [9] EICHLER, J. Bezpečnostní studia. In Zeman, P. et al. *Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 80-210-3037-2.
- [10] JURČÁK, V. a kol. *Teoretické pristupy k skúmaniu bezpečnosti*. Ostrava: KEY Publishing, 2020. ISBN 978-80-7418-358-4.
- [11] WAISOVÁ, Š. Od národnej bezpečnosti k mezinárodnej bezpečnosti. In *Mezinárodní vztahy* č. 3, roč. 39. Praha: 2004. s. 66 – 86. ISSN 0323-844.
- [12] *Notions of Security Shifting Concepts and Perspectives*. [online]. Dostupné na: https://www.academia.edu/9716396/Notions_of_Security

- [13] KRAUSE, K. a WILLIAMS, M. C. (ed.). *Critical Security Studies: Concept and Causes*. London: UCL Press Limited, 1997. ISBN 1-85-728-733-9.
- [14] *Human Development Report 1994*. [online]. Dostupné na:
<https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>
- [15] UNDP. *New threats to human security in the Anthropocene*. [online].
Dostupné na: <https://hs.hdr.undp.org/pdf/srhs2022.pdf>
- [16] HOFREITER, L. Koncept „Human security“ ako determinant vnútornej bezpečnosti štátu. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2022*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2022. ISBN 978-80-8040-631-8.

2 ČINITELE BEZPEČNOSTI

V tejto kapitole objasníme:

- *Hlavné činitele pre hodnotenie bezpečnosti, ktorými sú:*
 - *prostredie,*
 - *hrozba,*
 - *zraniteľnosť,*
 - *odolnosť,*
 - *obnoviteľnosť.*
- *Model hodnotenia bezpečnosti*
- *Využitie identifikovaných činiteľov pre kvantifikáciu bezpečnostného rizika referenčného objektu*

Pri uplatnení všeobecného prístupu k definovaniu bezpečnosti uplatňujeme paradigmu, že každý referenčný objekt sa mení v každom časovom okamihu buď sám osebe, alebo sa menia jeho vzťahy (väzby) voči okoliu (bezpečnostnému prostrediu). Rovnako tak je v neustálom vývoji aj bezpečnostné prostredie. Práve meniace sa podmienky v okolí objektu najviac ovplyvňujú bezpečnosť objektu. Bezpečnosť je teda závislá na vzájomnom pôsobení nasledujúcich činiteľov [1]:

- hrozieb (*Threat*), ktoré sa nachádzajú v otvorenej alebo latentnej podobe v danom prostredí (*Environment*),
- zraniteľností (*Vulnerability*) objektu voči pôsobiacim ohrozeniam,
- stavu objektu, ktorý môžeme kvantifikovať pomocou odolnosti (*Resistibility*) a schopnosti rýchlej obnoviteľnosti (*Recoverability*).

Z hľadiska riešenia bezpečnosti štátu sa budeme zaoberať dvomi skupinami činiteľov:

- vonkajšie činitele, ku ktorým zaraďujeme vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné hrozby,

- vnútorné činitele, zahrňujúce vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť odolnosť a obnoviteľnosť systémov a podsystemov dôležitých pre zachovanie funkčnosti štátu.

Z hľadiska logického postupu skúmania a definovania činiteľov bezpečnosti prioritu má analýza a hodnotenie bezpečnostného prostredia a to z toho dôvodu, že vytvára rámec pre identifikovanie bezpečnostných výziev i hrozieb.

2.1 Bezpečnostné prostredie

Bezpečnostné prostredie tvorí *časť prírodného, sociálneho a technogénneho prostredia*, v ktorom vzniká v danom čase a priestore, v dôsledku interakcií aktérov a vplyvu činiteľov prostredia adekvátne *bezpečnostná situácia* [2].

Je to priestor, v ktorom vplyvom pôsobenia a interakcie sociálnych, prírodných a technogénnych činiteľov vzniká situácia, ktorá môže pozitívne (akceleračne) alebo negatívne (retardačne) vplyvať na bezpečnosť referenčného objektu.

Z priestorového hľadiska rozlišujeme vonkajšie a vnútorné bezpečnostné prostredie referenčného objektu.

Vonkajšie bezpečnostné prostredie štátu predstavuje *priestor, nachádzajúci sa zvonka jeho hraníc, v ktorom sa vyskytujú činitele, odohrávajú sa procesy, ktoré majú rozhodujúci vplyv na úroveň jeho bezpečnosti*. Vonkajšie bezpečnostné prostredie je tvorené súhrnom sociálnych, politických, vojenských a iných činiteľov, ktoré môžu mať vplyv na bezpečnosť a plnenie štátu. Vonkajšie bezpečnostné prostredie môžeme tiež identifikovať ako:

- ***bližšie***, v ktorom existuje bezprostredná interakcia medzi štátom a okolím, tzn. že sa vzájomne ovplyvňujú alebo sa môžu ovplyvňovať,

- *vzdialené*, ktoré tvorí bližšie neohraničený priestor, v ktorom existujú, alebo sa môžu vyskytnúť činitele s významným vplyvom na plnenie funkcií a existenciu štátu.

Vnútorne bezpečnostné prostredie môžeme považovať za *priestor, nachádzajúci sa vo vnútri hraníc štátu, v ktorom sa vyskytujú činitele, odohrávajú sa procesy, ktoré majú alebo môžu mať rozhodujúci vplyv na úroveň jeho bezpečnosti.*

2.2 Bezpečnostná situácia

Pod bezpečnostnou situáciou rozumieme dynamický a zložitý systém stavov, podmienok a okolností, ktoré sú výsledkom interakcie činiteľov prostredia a aktivít referenčného objektu [2].

Bezpečnostnú situáciu môžeme vnímať aj ako systém vzájomne prepojených a v rôznych mierach sa ovplyvňujúcich činiteľov a ich vlastností majúcich vplyv na existenciu a činnosť referenčných objektov v danom bezpečnostnom prostredí. Tieto činitele môžeme klasifikovať podľa hľadiska stability či premenlivosti a dynamiky vzniku a pôsobenia.

Bezpečnostná situácia štátu, regiónu, oblasti je podľa Hlaváča spoluurčovaná vnútroštátnymi a medzinárodnými bezpečnostnými pomermi [3]. Ako uvádza ďalej, je výslednicou procesov a vzťahov v sfére vojenskej i nevojenskej bezpečnosti, je súhrnom vzťahov politického, kultúrno-sociálneho, ekonomického, vojenského a ekologického prostredia ako celku. Takto ponímaná bezpečnostná situácia je poplatná štátocentrickej paradigme bezpečnosti, podľa ktorej jediným a hlavným referenčným objektom je štát [3].

Bezpečnostná situácia, ako kvantifikátor kvality bezpečnostného prostredia, je v najširšom ponímaní výsledkom [2]:

- interakcie relevantných referenčných objektov – aktérov v bezpečnostnom prostredí (jedincov, sociálnych skupín, bezpečnostných orgánov, inštitúcií, politických jednotiek a pod.) medzi sebou,
- vplyvu činiteľov bezpečnostného prostredia na referenčné objekty,
- pôsobenia činiteľov bezpečnostného prostredia medzi sebou.

V závislosti na charaktere interakcií bezpečnostných aktérov, vplyvu a vzájomných interakcií činiteľov bezpečnostného prostredia môžeme bezpečnostnú situáciu charakterizovať ako:

- stabilne pozitívnu,
- pozitívnu s tendenciou negatívneho vývoja,
- stabilne negatívnu,
- negatívnu s tendenciou pozitívneho vývoja [1].

Bezpečnostná situácia bude hodnotená ako **pozitívna**, ak vzťahy medzi politickými aktérmi v bezpečnostnom prostredí nebudú konfrontačné, konfliktné, ich záujmy a aktivity nebudú protikladné, resp. žiadny z aktérov nebude predstavovať pre iného aktéra hrozbu. Riziká vyplývajúce z prostredia sú kontrolované, tzn. že aktéri bezpečnosti majú dostatočný potenciál na včasnú elimináciu možných ohrození.

Negatívna tendencia vývoja bezpečnostnej situácie bude spôsobená zmenou kvality vzťahov aktérov, ich protikladnými záujmami a potrebami, ako aj postupnou stratou schopnosti aktérov riadiť bezpečnostné riziká aktivované činiteľmi bezpečnostného prostredia (tzn. že dôjde k zvýšeniu ich zraniteľnosti voči existujúcim či predpokladaným hrozbám).

Ak vývoj bude mať opačný charakter, teda bude dochádzať k zvyšovaniu schopností aktéra riadiť či eliminovať reálne ohrozenia, resp. budú sa znižovať

vplyvy negatívnych činiteľov, potom budeme hovoriť o **pozitívnej** tendencii vývoja bezpečnostnej situácie.

O **stabilne negatívnej** situácii budeme hovoriť vtedy, ak vzťahy aktérov bezpečnostného prostredia sú dlhodobou konfrontačné bez perspektívy ich vyriešenia a ukončenia. Protikladnosť ich záujmov a potrieb je trvalým zdrojom konfliktov. V prostredí sa výrazne prejavujú negatívne činitele, spôsobujúce ohrozenie bezpečnosti referenčného objektu. Aktéri nemajú potrebný potenciál na riadenie bezpečnostných rizík, na odstránenie následkov negatívnych udalostí, resp. na nastolenie a udržanie verejného poriadku a bezpečnosti.

2.3 Činitele bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie

Rozoznávame dva základné **druhy činiteľov** bezpečnostného prostredia, spôsobilé vyvolať adekvátnu bezpečnostnú situáciu [1; 2]:

1. **Determinujúce, podmieňujúce činitele**, ktoré zásadne a dlhodobou podmieňujú stav a vývoj bezpečnosti aktérov - štátov. Sú relatívne stále, s malou dynamikou vlastných zmien. Ich vplyv a pôsobenie sú spravidla predvídateľné, rovnako sa dá s určitou vierohodnosťou predvídať aj ich vývoj. Medzi podmieňujúce činitele môžeme zaradiť činitele:
 - *globalizačné*, so všetkými pozitívnymi a negatívnymi vplyvmi globalizácie,
 - *medzinárodno-politické*, charakterizujúce prevládajúce a inštitucionalizované vzťahy medzi štátmi, integráciu štátu do systému medzinárodných vzťahov, medzinárodných politických a hospodárskych organizácií,

- *vojensko-politické*, prezentované garanciou bezpečnosti vyplývajúcou buď zo zapojenia sa do systému kolektívnej bezpečnosti (obrany), alebo bi-alebo multilaterálnymi zmluvami,
- *politicko-právne*, napr. charakter politického systému, systém vlády, politický režim, politická sloboda, zákonodarná moc, kvalita zákonov, právne prostredie, vymožitelnosť práva, súdnictvo a pod.,
- *kultúrno-historické*, ako napr. história, historická pamäť, tradície, kultúrne hodnoty, náboženstvo a pod.,
- *ekonomicko-sociálne*, napr. stav a výkonnosť ekonomiky, prístup k zdrojom a svetovým trhom, stav infraštruktúry, kvalita života, sociálne zabezpečenie, kvalita sociálnych služieb, ochrana zdravia a pod.,
- *geograficko-klimatické*, napr. charakter a poloha územia, štátnych hraníc, kvalita a úrodnosť pôdy, vodné zdroje, podnebie, klíma a pod.,
- *demografické*, predovšetkým kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky populácie a obyvateľstva,
- *environmentálne*, ako stav životného prostredia, vody, pôdy, ovzdušia,
- *vnútro-bezpečnostné*, prezentované ozbrojenými zbraňami a zložkami, bezpečnostnými službami, ale i systémom krízového riadenia, záchrannými službami a sektorom súkromnej bezpečnosti.

2. **Dynamizujúce činitele** sú tie pôsobiace sily, ktoré majú potenciál spôsobiť výrazné kvalitatívne zmeny bezpečnostnej situácie. Výskyt a vplyv týchto činiteľov je menej predvídateľný, môžu sa prejaviť a pôsobiť s malou dobou výstrahy, neočakávane a prekvapivo. Vzhľadom na charakter ich podstaty môžeme identifikovať činitele [1;2]:

- *sociálnej povahy*, ako napr. národnostné, náboženské, etnické či politické konflikty, teroristické útoky, kriminalita, výtržnosti a iné narušenie verejného poriadku,

- *prírodnej povahy*, najmä zemetrasenia, erupcie sopečných vulkánov, povodne, zosuvy pôdy, lavíny, víchrice, búrky a pod,
- *ekonomickej povahy*, ako napr. krízy, náhle obmedzenie dodávky surovín a nosičov energií a pod.,
- *technogénnej povahy*, prejavujúce sa ako havárie, výbuchy, požiare technických zariadení, úniky nebezpečných látok, masívne výpadky prvkov vnútornej i cezhraničnej kritickej infraštruktúry a pod.,
- *medicínskej povahy*, ako napr. endémie, epidémie (explozívne alebo kontaktné), či pandémie.

Výsledok pôsobenia týchto činiteľov môže byť alebo **akceleračný**, ak majú pozitívny vplyv na existenciu a fungovanie aktéra v danom prostredí, alebo **retardačný**, ak môžu spôsobiť ohrozenie existencie aktéra, plnenia jeho funkcií, či vyvolať dokonca jeho deštrukciu.

Je zrejmé, že existuje vzájomný kauzálny vzťah medzi podmieňujúcimi a dynamizujúcimi činiteľmi. Tieto vzťahy môžu byť:

- pozitívne, ak rast (pokles) kvantitatívnych parametrov jedného činiteľa vedie k rastu (poklesu) kvantitatívnych parametrov iného činiteľa,
- negatívne, ak rast (pokles) kvantitatívnych parametrov jedného činiteľa vedie k poklesu (rastu) kvantitatívnych parametrov iného činiteľa.

Prejavy niektorých dynamizujúcich činiteľov môžu byť priamo vyvolané charakterom podmieňujúcich činiteľov, na druhej strane prejavy dynamizujúcich činiteľov môžu vyvolať zmeny v charaktere podmieňujúcich činiteľov. Tak napr. kultúrno-historické činitele môžu vyvolať niektoré druhy sociálnych konfliktov, vyriešenie týchto konfliktov sa môže odraziť v zmene politicko-právnych činiteľov. Právna anómia môže vytvoriť podmienky pre niektoré druhy kriminality a potreba riešenia tohto problému môže zase vyvolať zmeny v právnom zaistení ochrany záujmov občanov a spoločnosti.

V dôsledku živeľnej pohromy sa môžu trvalo zmeniť niektoré geografické determinanty prostredia, niektoré endémie alebo kontaktné epidémie (napr. AIDS, COVID-19 a i.) sa stali zdravotným determinantom v globálnom rozsahu.

Vplyvy prírodného prostredia spôsobujú kvalitatívne (biologické, organické, fyziologické) i kvantitatívne (veľkosť populácie, hustota zaľudnenia) zmeny bezpečnostného prostredia štátu, ale majú vplyv aj na plnenie jeho funkcií, charakter výroby, kultúru bývania, odievania a pod.

Je zrejma interakcia medzi činiteľmi sociálneho a prírodného prostredia: vplyvy prírodného prostredia pôsobia ako príčinná podmienenosť ľudskeho konania, ľudske konanie zase mení charakter a kvalitu prírodného prostredia.

2.4 Bezpečnostné výzvy a hrozby

V bezpečnostnej praxi sa často stretávame s pojmami bezpečnostné výzvy a bezpečnostné hrozby. Neznamenajú to isté a nemôžu sa zamieňať.

2.4.1 Bezpečnostné výzvy

Výzva vo všeobecnosti predstavuje časovo a vecne identifikovateľný podnet, na ktorého riešenie je nevyhnutné prijať konkrétne opatrenia. Označuje také skutočnosti, ktoré aktuálne aktivizujú spoločenské subjekty na činnosť, na prijímanie opatrení zameraných na využitie príležitostí a eliminovanie vzniku ohrození [4].

Bezpečnostná výzva vzniká, keď si referenčný objekt uvedomí a vníma také zmeny v bezpečnostnom prostredí, ktoré majú destabilizujúci vplyv na neho a preto vyžadujú adekvátnu reakciu (konanie) na zabezpečenie požadovanej (potrebnej) úrovne bezpečnosti jeho samého, jeho aktív či oprávnených a dôležitých záujmov [5].

So vznikom a existenciou bezpečnostnej výzvy sú spojené dve podmienky [5]:

1. Zmeny môžu vzniknúť ako vo vonkajšom, tak aj vo vnútornom bezpečnostnom prostredí referenčného objektu.
2. Zmeny si musí referenčný objekt uvedomiť a vnímať ich ako iniciáciu jeho konania. Ak si referenčný objekt neuvedomuje, nevníma zmeny v prostredí, neuvedomil si ich možné negatívne následky a nereagoval na ne, potom vzhľadom k takému referenčnému objektu nemôžeme hovoriť o výzvach. Referenčný objekt bude objektívne vystavený pôsobeniu hrozieb.

Bezpečnostné výzvy sú často stotožňované s hrozbou, čo však nie je pravidlom. Pri včasnej a adekvátnej reakcii na bezpečnostné výzvy môže referenčný objekt nielen zachovať svoju bezpečnosť, ale dokonca jej úroveň aj zvýšiť. Príčinou vzniku ohrozenia pre referenčný objekt je jeho pasivita, nereagovanie alebo nedostatočné reagovanie na zmeny v bezpečnostnom prostredí. Čo však platí je, že každá hrozba je bezpečnostnou výzvou, vyžadujúcou adekvátnu reakciu, či už vo forme proaktívnych alebo preventívnych opatrení.

Bezpečnostné výzvy môžeme kategorizovať z hľadiska priestorového, geografického, tak i z hľadiska sektorového. Môžu mať charakter globálny, regionálny [4] alebo subregionálny a z hľadiska sektorov môžu mať charakter environmentálnych, sociálno-ekonomických, politických alebo vojenských výziev.

2.4.2 Bezpečnostné hrozby

Bezpečnostné hrozby predstavuje konkrétny, fyzicky existujúci objekt, jav, udalosť či proces, ktorý má schopnosť spôsobiť škodu alebo ujmu.

V najširšom význame sa takto označuje všetko, čo je pre štát nebezpečné, čo by mohlo negatívne zmeniť úroveň jeho bezpečnosti. Hrozbami označujeme aj udalosti a javy, ktoré môžu v relatívne krátkom čase nastať alebo už nastali a môžu spôsobiť dramatické zmeny podmienok existencie štátu. Hrozby môžu byť vyvolané inými politickými aktérmi – štátmi, silami prírody alebo inou ľudskou aktivitou, môžu nastať s určitou pravdepodobnosťou a majú potenciál spôsobiť drastické zmeny v podmienkach jeho existencie [1;6].

Bezpečnostné hrozby predstavujú konkrétne negatívne postoje a aktivity štátu (skupiny štátov) alebo relevantných domácich či zahraničných subjektov, prípadne situácie, ktoré bezprostredne ohrozujú záujmy štátu. Charakter bezpečnostných hrozieb vyžaduje prijať okamžité opatrenia [6].

2.5 Zraniteľnosť

Zraniteľnosť vo všeobecnosti znamená slabinu, slabé miesto alebo stav ľubovoľného materiálneho objektu, technického prostriedku alebo sociálneho objektu, ktoré môžu byť využité vonkajšími alebo vnútornými hrozbami rôznej povahy a intenzity [1;6].

Vyjadruje výsledok expozície a citlivosti systému na negatívne javy a udalosti antropogénnej, prírodnej či technogénnej povahy. V najširšom ponímaní je to predispozícia objektu alebo systému na narušenie jeho existencie, stability, rozvoja, integrity a/alebo poškodenie. Takto ponímaná zraniteľnosť má aspekty [1;6]:

- vonkajší, prezentovaný pôsobením ohrozenia prírodnej alebo antropogénnej povahy,
- priestorový, spočívajúci v rizikovosti priestoru umiestnenia (dislokácie) referenčného objektu,

- vnútorný, vyjadrujúcu citlivosť a predispozíciu referenčného objektu na ujmu alebo poškodenie v dôsledku pôsobenia vnútorných ohrození.

Pri vnímaní zraniteľnosti ako rizika expozície sa analýza zraniteľnosti zameriava na charakteristiky činiteľov, podmienok a dopadov expozície. Analyzuje sa udalosť pôsobiaca na objekt, resp. na jeho bezpečnostný systém. Pri tomto prístupe nie sú posudzované príčiny a ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú zraniteľnosť objektu, ale len aspekt časovej a priestorovej koexistencie objektu a pôsobiaceho ohrozenia.

Sociálna zraniteľnosť [6] znamená vnútornú predispozíciu sociálneho aktéra na narušenie jeho existencie, stability, rozvoja, integrity a/alebo poškodenie jeho záujmov, znemožnenie uspokojovania jeho životných potrieb. Takto definovaná sociálna zraniteľnosť vyjadruje, že objektom skúmania pôsobenia ohrození rôznej povahy (sociálnej, prírodnej, technogénnej) sú sociálni aktéri – jednotlivci, sociálne skupiny, sociálne systémy a predmetom skúmania je ich predispozícia na poškodenie, deštrukciu či inú formy ujmy, škody či straty.

Sociálna zraniteľnosť zvyčajne zahŕňa sociálne charakteristiky, ktoré môžu spôsobiť, že sociálni aktéri sú citlivejší, majú väčšiu predispozíciu na zhoršenie kvality svojho života, na svoju existenciu, či uspokojovanie svojich záujmov a potrieb. Podáva charakteristiku osoby alebo skupiny a ich situácie, ktoré ovplyvňujú ich schopnosť predvídať, odolať a vyrovnať sa s následkami pôsobenia rôznych ohrození.

Sociálna dimenzia zraniteľnosti vyjadruje také aspekty, ako je sociálna spravodlivosť, sociálna diferenciácia, organizácia spoločnosti či potenciál jedinca. V rôznych štúdiách sociálny rozmer zraniteľnosti zahŕňa aj otázky, ako sú chudoba, sociálna marginalizácia, bezmocnosť, demografiu, sociálne siete, vzdelávanie, zdravie a stupeň blahobytu, pohlavie, kultúru.

Ostatné činitele sociálnej zraniteľnosti, ktoré ovplyvňujú citlivosť a expozíciu na mimoriadne udalosti, a ktoré sú identifikované v literatúre, zahŕňajú príslušnosť do sociálno-ekonomickej triedy a kasty, pohlavie, vek (staršie osoby a deti), rasu a etnický pôvod, vlastníctvo bytov (nájomcovia, vlastníci), prístup k finančným zdrojom na obnovu po katastrofe.

Pri hodnotení sociálnej zraniteľnosti ide o komplexný súbor charakteristík, ktoré vyjadrujú situáciu sociálneho objektu. Sú to najmä:

- podmienky života (kvalita výživy, fyzické a duševné zdravie),
- sociálna odolnosť (kvalifikácia, vzdelanie, vlastný kapitál, vlastné rezervy),
- schopnosť vlastnej ochrany, schopnosť vytvoriť bezpečný domov, vytvoriť a udržať bezpečné miesto,
- stupeň sociálnej ochrany (existencia systému sociálnej ochrany a pomoci v núdzi),
- sociálne a politické siete a inštitúcie (sociálny kapitál, inštitucionálne prostredie a podobne).

2.6 Odolnosť

Pri výskume bezpečnosti sa často stretávame s tým, že sa pojmy zraniteľnosť a odolnosť viac-menej stotožňujú, odolnosť predstavuje synonymum zraniteľnosti. Význam oboch pojmov však nemožno považovať za totožný.

Pokiaľ zraniteľnosť (*Vulnerability*) vyjadruje výsledok expozície a citlivosti systému na negatívne javy a udalosti, **odolnosť** znamená *schopnosť objektu odolávať vplyvu rušivých udalostí (Resistibility), vyrovnat sa s pôsobením negatívnych javov a udalostí, zachovať si svoju funkčnosť, integritu, pretrvať bez poškodenia* [1].

Odolnosť referenčného objektu v tomto kontexte môžeme vnímať ako jeho rezistenciu voči vonkajším negatívnym vplyvom a udalostiam.

Odolnosť referenčného objektu je charakterizovaná týmito kľúčovými črtami:

1. Robustnosť, fyzická odolnosť: schopnosť absorbovať účinky deštruktívnych energií negatívnej udalosti bez zmeny svojho stavu.
2. Pripravenosť: schopnosť a možnosť pripraviť sily a prostriedky na reakciu a na zvládnutie negatívnej udalosti.

2.7 Obnoviteľnosť

Obnoviteľnosť (reaktibilita) vyjadruje schopnosť čo najrýchlejšie a najúčinnšie po odznení negatívnej udalosti obnoviť pôvodné funkcionality, vlastnosti a kapacity referenčného objektu. Je charakterizovaná rýchlosťou návratu do pôvodného stavu, ak došlo k negatívnym javom a udalostiam [6].

Obnoviteľnosť sa vzťahuje na schopnosť obnoviť systém do bodu, v ktorom došlo k zlyhaniu. Napriek proaktívnym prístupom je jasné, že obnoviteľnosť nie je vždy úplne zaručená. Preto by sa pre riešenie možných udalostí mali plánovať také stratégie a prostriedky, stratégie obnovy udalosti, aby sa zachovala realizovateľnosť požadovaného cieľa – obnovy funkčnosti objektu (procesu, spôsobilosti).

Obnoviteľnosť je schopnosť prvku obnoviť svoju funkciu na pôvodnú (požadovanú) úroveň výkonu po skončení účinkov rušivej udalosti. Obnoviteľnosť je určená nasledujúcimi premennými [6]:

- materiálne zdroje (dostupnosť komponentov potrebných na opravu alebo výmenu poškodených alebo zničených častí prvku),
- finančné zdroje (dostupnosť finančných zdrojov alebo rezerv na financovanie rýchlej obnovy prvku),

- ľudské zdroje (dostupnosť ľudských zdrojov s požadovanou úrovňou kvalifikácie),
- procesy obnovy (procesy uľahčujúce rýchle obnovenie požadovaného výkonu prvku).

Úroveň obnoviteľnosti objektu bude závisieť na množstve a kvalite ľudských, materiálnych, hmotných a finančných zdrojov a zásob, použiteľných na odstraňovanie následkov negatívnych javov a udalostí, ako aj od akcieschopnosti síl a prostriedkov krízového reagovania.

Ekonomický aspekt odolnosti referenčného objektu môže byť analyzovaný pomocou Indexu deficitov (strát) vplyvom negatívnej udalosti - *Disaster Deficit Index* – DDI [7].

$$DDI = \frac{P_P}{P_D} \quad (2.1)$$

kde P_P - množstvo prostriedkov potrebných na pokrytie strát a škôd, spôsobených negatívnou udalosťou,

P_D - dostupné (dispozičné) finančné prostriedky na obnovu funkčnosti a vyriešenie následkov negatívnej udalosti.

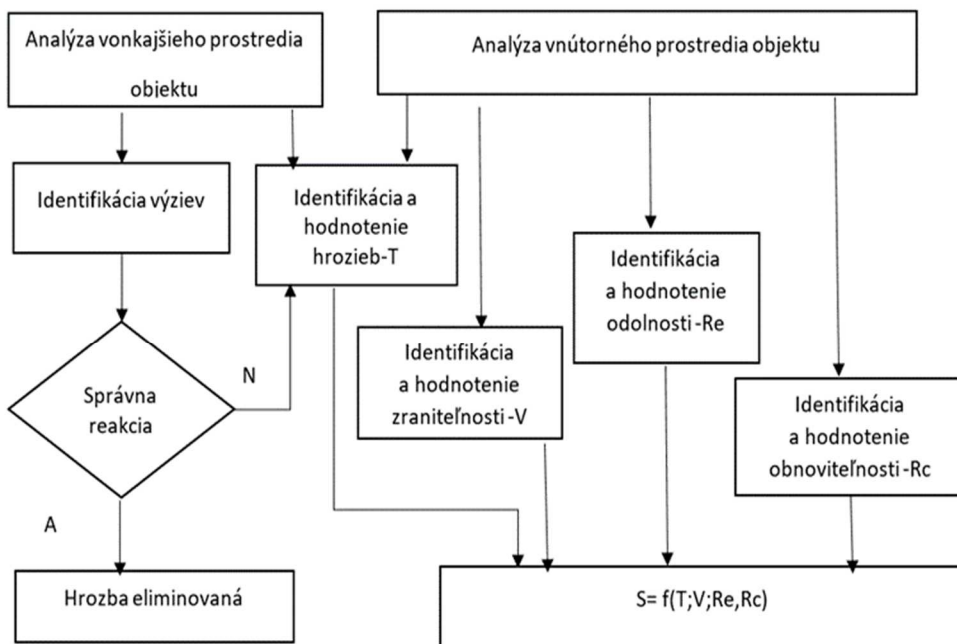
Tento index slúži na vyjadrenie adaptívnej schopnosti vyrovnat' sa s následkami extrémnych udalostí. Hodnota DDI väčšia ako 1,0 odráža neschopnosť samostatne a bez pomoci riešiť následky udalostí. Čím je hodnota DDI väčšia, tým väčšia je finančná disproporcía medzi stratami a schopnosťou odstrániť následky extrémnej, resp. inej negatívnej udalosti.

2.8 Kvantifikácia bezpečnosti referenčného objektu

Hodnota (miera) bezpečnosti referenčného objektu bude vždy výsledkom interakcie vonkajších a vnútorných bezpečnostných hrozieb (T) a jeho ochranných (obranných) vlastností, schopností a možností,

parametrizovaných prostredníctvom činiteľa zraniteľnosti (V) a odolnosti (Re), obnoviteľnosti (Rc).

Na hodnotenie bezpečnosti referenčného objektu odporúčame postup, ktorý je uvedený na obrázku 2.1. Spočíva v postupnosti identifikovania a hodnotenia činiteľov bezpečnosti a následné komplexné ohodnotenie bezpečnosti referenčného objektu.

Obr. 2.1 Model hodnotenia bezpečnosti referenčného objektu

Zdroj: Vlastné spracovanie

Stupeň bezpečnosti referenčného objektu môžeme vyjadriť kvalitatívnou metódou tak, že na popis činiteľov i stavov bezpečnosti použijeme slovnú deskripciu. Použité popisné stupnice (škály) môžu byť prispôbené alebo upravené tak, aby vyhovovali okolnostiam, a rôzne činitele môžu byť popísané rôznym spôsobom. Kvalitatívne metódy sa využívajú v prípadoch, ak chýbajú alebo sú ťažko vyjadriteľné číselné hodnoty (údaje) pre kvantitatívne

ohodnotenie činiteľov a stavov, sú jednoduchšie a rýchlejšie, ale sú viac subjektívne.

Kvalitatívne metódy by mali vychádzať zo skutočných faktov a dostupných údajov. Úroveň bezpečnosti sa určuje expertným ohodnocovaním (kvalifikovaným odhadom) slovne. Takéto ohodnotenie využíva subjektívnu pravdepodobnosť, ktorá vyjadruje mieru osobného presvedčenia o výskyte posudzovaného javu (udalosti) v závislosti na definovaných faktoroch. Slovná deskripcia činiteľov i výsledných stavov je pre väčšinu užívateľov zrozumiteľnejšia a intuitívne prijateľnejšia (tab. 2.1).

Tabuľka 2.1 Indexácia činiteľov bezpečnosti

	Indikácia X_n	Deskripcia X_n
Vonkajšie hrozby- <i>Threat</i> - T_{ext}	Veľmi malé	$X_1 = VM$
	Malé	$X_2 = M$
	Veľké	$X_3 = V$
	Veľmi veľké	$X_4 = VV$
Vnútorne hrozby- <i>Threat</i> - T_{int}	Veľmi malé	$X_1 = VM$
	Malé	$X_2 = M$
	Veľké	$X_3 = V$
	Veľmi veľké	$X_4 = VV$
Zraniteľnosť – <i>Vulnerability</i> - V	Veľmi malá	$X_1 = VM$
	Malá	$X_2 = M$
	Veľká	$X_3 = V$
	Veľmi veľká	$X_4 = VV$
Odolnosť objektu- <i>Resistibility</i> - R_c	Veľmi malá	$X_1 = VM$
	Malá	$X_2 = M$
	Veľká	$X_3 = V$
	Veľmi veľká	$X_4 = VV$
Obnoviteľnosť objektu- <i>Recoverability</i> – R_c	Veľmi malá	$X_1 = VM$
	Malá	$X_2 = M$
	Veľká	$X_3 = V$
	Veľmi veľká	$X_4 = VV$
Bezpečnosť – <i>Security, safety</i> - S	Žiadna	$Y_1 = 0$
	Veľmi malá	$Y_2 = VM$
	Malá	$Y_3 = M$
	Veľká	$Y_4 = V$
	Maximálna	$Y_5 = Max$

Zdroj: Vlastné spracovanie

Na kvalitatívne vyjadrenie bezpečnosti referenčného objektu použijeme vzorec 2.2.

$$IF T_{ext} = X_n \text{ and } T_{int} = X_n \text{ and } V = X_n \text{ and } R_e = X_n \text{ and } R_c = X_n \text{ THEN } S = Y_n \quad (2.2.)$$

Dosiahnutý alebo očakávaný stupeň bezpečnosti referenčného objektu môžeme ohodnotiť na základe vzťahu identifikovaných činiteľov bezpečnosti: veľkosti a intenzity identifikovaných hrozieb, zraniteľnosti, odolnosti a obnoviteľnosti. Ohodnotenie spočíva v logickom posúdení vzťahu týchto činiteľov a ich vplyvu na bezpečnosť referenčného objektu, napr.:

$$IF T_{ext} = VM \text{ and } T_{int} = VM \text{ and } V = V_m \text{ and } R_e = VV \text{ and } R_c = VV \text{ THEN } S = Max,$$

alebo:

$$IF T_{ext} = VV \text{ and } T_{int} = VV \text{ and } V = VV \text{ and } R_e = VM \text{ and } R_c = VM \text{ THEN } S = 0$$

Prezentované príklady ukazujú krajné, medzné hodnoty bezpečnosti. Reálne môžu byť dosahované iné hodnoty bezpečnosti v závislosti od hodnoty identifikovaných činiteľov a kritérií hodnotiteľ'a.

2.9 Vplyv činiteľov na vyjadrenie bezpečnostného rizika

Bezpečnostné riziká (čisté riziká) tvoria špecifickú kategóriu rizík, ktoré majú svoj zdroj v určitom nebezpečenstve. Bezpečnostné riziká vo všetkých prípadoch vyjadrujú len mieru ohrozenia, nikdy nepredstavujú príležitosti.

Bezpečnostné riziko je kombináciou pravdepodobnosti výskytu určitej nebezpečnej udalosti (hrozby) a jej potenciálnych následkov (škody). Podobný význam má aj definícia uvedená v The Oxford Dictionary Thesaurus [8], kde sa uvádza, že riziko (risk) je možnosť nebezpečenstva, straty, zranenia alebo iných škodlivých dôsledkov. V novšom vydaní tohto slovníka je riziko definované ako pravdepodobnosť nebezpečenstva, zranenia, straty, škody,

alebo osoba alebo vec znamenajúca nebezpečenstvo alebo tiež zdroj nebezpečenstva.

V závislosti od druhu nebezpečenstva ako zdroja a spôsobov jeho prejavu možno bezpečnostné riziká deliť na [9]:

- riziká úmyselného napadnutia (riziká úmyselného ohrozenia bezpečnosti) – Security risks,
- náhodné bezpečnostné riziká (riziká náhodného ohrozenia bezpečnosti) – Hazard risks.

Vo vzťahu k bezpečnostným rizikám môžeme prezentovať tieto závery [10]:

- bezpečnostné riziká sú „čisté“ riziká, ich účinok je vždy záporný (škoda, strata, ujma),
- bezpečnostné riziká majú dynamický charakter, lebo dynamický a stochastický charakter majú jeho činitele,
- bezpečnostné riziká sú spojené buď so zámernou činnosťou ľudského činiteľa, alebo s náhodnými, neúmyselnými udalosťami vyvolanými prírodnými alebo technogénnymi činiteľmi prostredia,
- bezpečnostné riziká sú merateľné a kvantifikovateľné,
- bezpečnostné riziká sú riaditeľné a ovplyvniteľné prostredníctvom ovplyvňovania hodnôt činiteľov bezpečnostného rizika,
- riadenie bezpečnostných rizík je trvalý, cyklický a nepretržitý proces reagovania na nebezpečenstvá vyplývajúce z okolia (z bezpečnostného prostredia) objektu alebo z objektu samého,
- bezpečnostné riziká možno predvídať.

Pre potreby kvantifikácie bezpečnostného rizika budeme akceptovať, že bezpečnostné riziko má dve zložky [10]:

1. pravdepodobnostnú, vyjadrujúcu pravdepodobnosť (vierohodnosť, početnosť) výskytu negatívnej udalosti,
2. následkovú, ktorá vyjadruje účinok negatívnej udalosti.

Pravdepodobnosť vyjadruje predpoklad (šancu), že sa niečo stane. Pravdepodobnosť môže byť definovaná, určená alebo meraná objektívne alebo subjektívne a môže byť vyjadrená kvalitatívne alebo kvantitatívne a popísaná:

- kvalitatívne s využitím všeobecných výrazov (slovne napr. malá, stredná, veľká),
- ako kombinácia ohrozenia a zraniteľnosti:

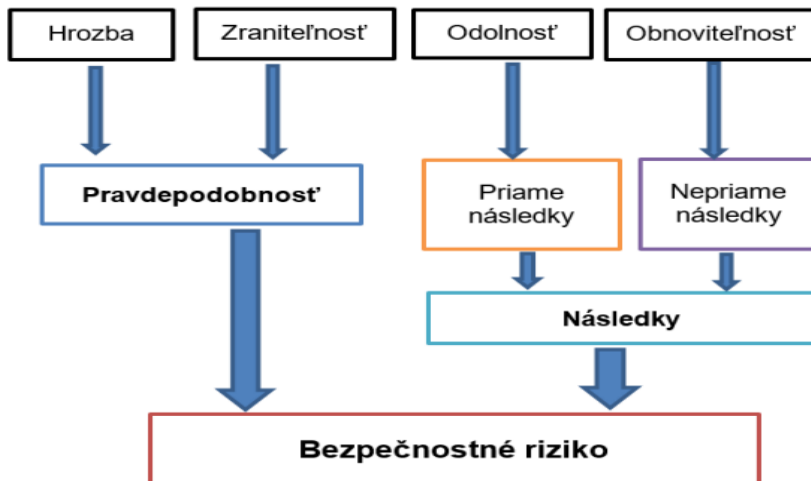
$$P = T \times V \quad (2.3)$$

čo môžeme interpretovať tak, že čím väčšia je intenzita hrozby a čím väčšia je zraniteľnosť referenčného objektu, tým väčšia je pravdepodobnosť, že dôjde k negatívnej udalosti s nežiadúcim následkom.

- kvantitatívne s využitím štatistických veličín, ako:
 - pravdepodobnosť (*probability*), veľkosť šance pre výskyt hrozby, vyjadrená číslom (od 0 do 1), kde 0 je nemožnosť a 1 je absolútna istota výskytu hrozby,
 - početnosť (*frequency*), počet udalostí (hrozieb) alebo následkov za určitú časovú jednotku,
 - vierohodnosť (*plausibility*), vyjadruje stupeň pravdivosti a je určitým analógom pravdepodobnosti.
- použitím pravdepodobnostných stromov, ktoré modelujú postupnosť neistých udalostí s cieľom určiť (odhadnúť) pravdepodobnosť udalostí [10].

Následky negatívnej udalosti (hrozby) vyjadrujú rozsah, stupeň pravdepodobných (predpokladaných, možných) škôd, strát či iných negatívnych následkov, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku prejavov hrozby. Následky hrozby môžu mať charakter:

- priamych strát, spôsobených priamym a bezprostredným účinkom negatívnej udalosti (hrozby) vyjadrených v peňažných jednotkách alebo percentuálne,
- humánnych škôd a strát,
- negatívnych dopadov na životné prostredie,
- nepriamych strát, ktoré môžu byť spôsobené napr.:
 - nákladmi na odstránenie následkov udalosti,
 - nákladmi na obnovenie funkčnosti prvkov,
 - nákladmi na obstaranie náhrady za straty, zničené prvky a pod.
 - likvidáciou ekologických škôd,
 - riešením sociálnych, zdravotných a iných následkov udalosti.

Obr. 2.2 Model kvantifikácie bezpečnostného rizika
Zdroj: Vlastné spracovanie

Súhrn

Efektívnosť hodnotenia bezpečnosti je v podstatnej miere závislá od toho, ako bude zvládnutý proces identifikácie a hodnotenie činiteľov, ktoré zásadne determinujú bezpečnosť.

Pri analýze a hodnotení bezpečnosti budeme uplatňovať princíp rozhodujúcich činiteľov. Tento princíp umožňuje abstrahovať nepodstatné, vedľajšie javy a procesy, ktoré nemajú významnejší vplyv na bezpečnosť objektu.

Výsledkom nášho skúmania je prezentovanie, definovanie a popis dvoch skupín činiteľov bezpečnosti:

- vonkajšie činitele, ku ktorým zaraďujeme vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné hrozby,
- vnútorné činitele, zahrňujúce vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť, a odolnosť objektu a pružnosť reakcie na hrozby (obnoviteľnosť).

Pri rešpektovaní uvedeného prístupu môžeme prijať záver, že k narušeniu (zmene úrovne) bezpečnosti objektu dôjde vtedy, keď:

- nastanú také zmeny v objekte, ktoré výrazne zvýšia jeho zraniteľnosť, znížia jeho odolnosť, resp. znížia jeho schopnosť reagovať na hrozby, pričom vývoj v prostredí a intenzita hrozieb zostanú nezmenené,
- v prostredí (okolí) objektu dôjde k zmenám, ktorých výsledkom bude pôsobenie hrozieb vysokej intenzity, využívajúcich mieru zraniteľnosti a prevyšujúcich mieru odolnosti objektu.

Kvantifikácia bezpečnostných rizík je nástrojom na komplexné posudzovanie bezpečnosti spoločenských, prírodných i technogénnych systémov. Posudzovanie bezpečnostných rizík je systematické a starostlivé

skúmanie toho, čo môže spôsobiť negatívne následky: škody, straty, zničenie chránených záujmov referenčných objektov.

Je potrebné si uvedomiť, že kvantifikácia bezpečnostných rizík musí byť vykonaná ako prvá z činností pred uvažovaním o potrebe zaistenia, resp. riešenia bezpečnosti referenčného objektu. Umožňuje získať informácie o tom:

- čo sa môže stať,
- aká je pravdepodobnosť (vierohodnosť), že sa to stane,
- aké následky môžu nastať,

a na základe toho určiť potrebné opatrenia na zaistenie bezpečnosti referenčného objektu.

Otázky

1. Aký je význam identifikovania činiteľov bezpečnosti?
2. Čo je účelom a obsahom analýzy bezpečnostného prostredia?
3. Čo sú bezpečnostné výzvy a aký je ich možný vývoj?
4. Aké sú kategórie hrozieb a čím je podmienený ich vznik a pôsobenie?
5. Čím je daná fyzická odolnosť referenčného objektu?
6. Čím je podmienená reaktibilita referenčného objektu na hrozby?
7. Ako je možné kvantifikovať bezpečnosť referenčného objektu?
8. Ako charakterizujeme bezpečnostné riziko a aké sú jeho vlastnosti?
9. Aké sú metódy kvantifikácie bezpečnostného rizika?

Literatúra použitá v kapitole

- [1] HOFREITER, L. a ZVAKOVÁ, Z. *Teória bezpečnosti*. Kraków: EAS. 2019. ISBN 978-83-61645-35-1.
- [2] HOFREITER, L. *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. Zlín: VeRBuM, 2016. ISBN 978-80-87500-79-8.
- [3] HLAVÁČ, I. Bezpečnostní situace. In Zeman, P. a kol. *Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3037-2.
- [4] ŠIMÁK, L. a kol. *Terminologický slovník krízového riadenia*. 1. vyd. [online]. Žilina: FŠI ŽU, 2005. ISBN 80-88829-75-5. Dostupné na: <http://fsi.uniza.sk/kkm/files/publikacie/tskr.pdf>
- [5] HOFREITER, L. Bezpečnostné výzvy v súčasnom svete. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017*. Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš: AOS, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9.
- [6] HOFREITER, L. *Indikátory bezpečnosti*. Zlín: VeRBuM, 2016. ISBN 978-80-87500-82-8.
- [7] CARDONA, O. D. a CARREÑO, M. L. Updating the Indicators of Disaster Risk and Risk Management for the Americas. [online]. In *Journal of Integrated Disaster Risk Management*. s. 24-47. ISSN 2185-8322.
- [8] *Oxford Paperback Dictionary & Thesaurus*. Oxford University Press. [online], Dostupné na: <https://www.amazon.com/Oxford-Paperback-Dictionary-Thesaurus-Maurice/dp/01995584691997>
- [9] HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: EDIS - vydavateľstvo ŽU, 2004. ISBN 80-8070-181-4.
- [10] HOFREITER, L. Teorie bezpečnostních rizik. In PORADA, V. a kol. *Bezpečnostní vědy*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022. ISBN 978-80-7380-903-4.

3 BEZPEČNOSŤ ŠTÁTU

V tejto kapitole objasníme:

- *Pojem národná bezpečnosť a prístupy k skúmaniu bezpečnosti štátu*
- *Činitele podmieňujúce moc štátu*
- *Možnosti riešenia bezpečnosti štátu v anarchickom systéme*
- *Bezpečnostné organizácie a obranné aliancie v súčasnom svete*

Štát je najdôležitejším aktérom svetového politického systému. Preto aj pri tradičnom chápaní bezpečnosti je štát ústrednou kategóriou, okolo ktorej sa koncentruje problém bezpečnosti.

3.1 Bezpečnosť štátu či národná bezpečnosť?

Štátocentrická paradigma bezpečnosti [1] sa stala dominantnou paradigmou strategických i tradičných bezpečnostných štúdií. Vychádza pritom z toho, že štát je jediným a nenahraditeľným garantom bezpečnosti, je jediným referenčným objektom, pričom realizátorom bezpečnostnej funkcie štátu je politická reprezentácia, stotožňovaná so štátom.

Vo vedeckej komunite, zaoberajúcej sa skúmaním národnej bezpečnosti existujú dva pohľady. Ten prvý uplatňuje prístup, že bezpečnosť štátu a národná bezpečnosť je to isté a preto je možné oba pojmy voľne zamieňať.

Druhá skupina sa opiera o dôsledný výklad obsahu pojmu „národ“ v jeho kultúrnom význame, pričom akcentuje, že národ je historicky vzniknuté spoločenstvo ľudí vytvorené pôsobením rôznych faktorov, ako sú spoločné územie, kultúra, jazyk, hospodárska história, psychika, náboženstvo a podobne, a ktoré má spravidla vôľu tieto spoločné faktory brániť či rozvíjať.

Na druhej strane štát v široko systémovom chápaní je právna organizácia zvrchovanej politickej moci spoločnosti na určitom území. Ide teda o formu

organizácie ľudskej spoločnosti, štát je spoločenská inštitúcia, spôsob mocenského a organizačného usporiadania ľudskej spoločnosti. Základnými a nevyhnutnými prvkami štátu sú [2]:

1. Územie – takzvaný vecný podklad, predstavujúci trojrozmerný priestor vymedzený hranicami štátu, na ktorom sa uskutočňuje suverénna moc štátu.

Tvorí ho:

- suchozemský povrch vrátane vodných hladín,
- priestor pod suchozemským povrchom,
- priestor nad suchozemským povrchom (100 km nad zemským povrchom).

2. Obyvateľstvo – takzvaný osobný podklad, tvoria ho osoby, ktoré sa trvalo nachádzajú na území štátu. Sú to:

- štátni príslušníci, občania štátu,
- cudzinci,
- apoliti (osoby bez štátnej príslušnosti).

3. Štátna moc, ako právne regulovaná spoločenská sila, spôsobilá určovať konanie obyvateľov územia štátu prostredníctvom práva i mimoprávných metód realizácie mocenských záujmov.

4. Suverenita, ako nezávislosť štátu od akejkoľvek inej moci vnútri štátu, vo vnútornej i zahraničnej politike, vo vzťahu k iným štátom.

Štát predstavuje systém zložený zo širokého spektra podsystémov - sociálnych skupín, spoločenských a politických orgánov a inštitúcií, medzi ktorými existujú presne definované funkcionálne vzťahy, alebo si ich subjekty postupne vytvárajú. Štruktúru týchto podsystémov charakterizuje komplexita a horizontálna a vertikálna stratifikácia.

Ak však nebudeme chápať národ ako národ - ľud (populus), ale ako kategóriu politickú - politický národ (natio civilis), potom môžeme

stotožniť oba pojmy - bezpečnosť štátu má rovnaký význam ako národná bezpečnosť. V takomto ponímaní bude sa národná bezpečnosť týkať jednak teritória štátu, jeho integrity, celistvosti a nenarušiteľnosti, ako aj bezpečnosti sociálnych skupín, sociálnych jednotiek vo vnútri štátu.

Tradičný koncept národnej bezpečnosti stotožňuje bezpečnosť štátu so zaistením jeho fyzickej existencie, predovšetkým s ochranou štátneho územia a moci voči hrozbe vojenského útoku iným štátom. Tento prístup súvisí s pozíciou štátu v medzinárodnom politickom systéme a vyjadruje predovšetkým vonkajší aspekt bezpečnosti [3].

V období Studenej vojny a existujúcej bipolarity bola bezpečnosť vnímaná predovšetkým ako stav bez vojny alebo jej hrozby. Vo vzťahu k národnej bezpečnosti bola bezpečnosť definovaná ako schopnosť odolať ozbrojenému útoku zo zahraničia. Tradičné chápanie bezpečnosti bolo teda spojené s hodnotením hrozieb prevažne vojenského charakteru, s obranou štátu, koalície, s vojenským presadzovaním národných a koalíčných záujmov, s elimináciou hrozby jadrovej vojny a pod.

Najširšie chápaný význam kategórie národná bezpečnosť zahŕňa ochranu a obranu štátu pred vonkajšími i vnútornými ohrozeniami, zaistenie jeho pretrvania, jeho politickej nezávislosti, ale i zaistenie potrebnej kvality života obyvateľstva, jeho bezpečnosti, ako aj zaistenie vnútorného poriadku a vnútornej bezpečnosti.

Definovanie národnej bezpečnosti len (alebo dokonca primárne) vo vojenských pojmoch poskytuje hlboko falošný obraz reality. Zdôrazňovanie vojenských hrozieb spoza hraníc vlastnej krajiny odvádza pozornosť od nevojenských hrozieb, ktoré môžu narušiť bezpečnosť a stabilitu štátu.

Pri objasňovaní širšej definície bezpečnosti budeme akceptovať, že hrozbou pre národnú bezpečnosť je akcia alebo sled udalostí, ktoré:

- drasticky a v relatívne krátkom časovom období ohrozujú, že znížia kvalitu života obyvateľov štátu, alebo
- hrozia, že sa výrazne zúži rozsah politických možností, ktoré má k dispozícii vláda štátu alebo súkromné, mimovládne subjekty (osoby, skupiny, korporácie) v rámci štátu.

Výsledkom analýzy doterajších konceptov národnej bezpečnosti je, že národnú bezpečnosť môžeme posudzovať z hľadiska:

- **Vonkajšieho aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom predovšetkým vo vojenskom zaistení obrany štátu proti hrozbám pôsobiacim z vonka. Tento prístup, teoreticky zastrešený Strategickými a Bezpečnostnými štúdiami, budeme považovať za tradičný, s výrazne štátocentrickou paradigmou. Národná bezpečnosť je podľa štátocentrickej paradigmy ponímaná ako ochrana národa a územia pred fyzickým útokom z vonka, ako schopnosť štátu brániť sa proti vojenským útokom zvonka. Znamená to takú situáciu, v ktorej nehrozí štátu žiadny útok zvonka, resp. ak ku takému útoku dôjde, bude úspešne eliminovaný obrannými schopnosťami štátu.
- **Vnútorného aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom v zaistení vnútorného poriadku, stability politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry, bezpečnosti občanov i sociálnych skupín. Tento prístup vychádza jednak z kritických bezpečnostných štúdií i konceptu ľudskej bezpečnosti.

3.2 Prístupy k skúmaniu národnej bezpečnosti

Predpokladom pre seriózne, skutočne vedecké skúmanie národnej bezpečnosti, je vytvorenie metodológie. Využívajúc poznatky spoločenských vied, budeme pri analyzovaní a posudzovaní národnej bezpečnosti zvažovať [1]:

- rovinu **ontologickú**, umožňujúcu objasniť, čo to bezpečnosť i národná bezpečnosť je, prečo sa tak nazýva, aké sú jej atribúty, činitele, v akej štruktúre môže existovať, ale i aké sú vzťahy medzi činiteľmi národnej bezpečnosti. Objasnenie pojmu národná bezpečnosť je preto základným a východiskovým výskumným problémom. Je nevyhnutnou podmienkou toho, aby sme dosiahli pochopenie obsahu a významu procesov, spojených so zaisťovaním národnej bezpečnosti,
- rovinu **etiologickú**, zameranú na skúmanie príčin javov a udalostí, ktoré spôsobujú ohrozenie bezpečnosti štátu, jeho obyvateľov, jeho národného záujmu v celku i v oblasti bezpečnosti,
- rovinu **gnozeologickú**, týkajúcej sa spôsobov, metód a možností získavania poznatkov a vedomostí o bezpečnosti štátu, sociálnych skupín i jednotlivých občanov, tvoriacej podstatu národnej bezpečnosti,
- rovinu **axiologickú**, poskytujúcej nástroje na skúmanie významu a hodnoty bezpečnosti a národnej bezpečnosti zvlášť,
- rovinu **praxeologickú**, hľadajúcej spôsoby, ako prakticky a efektívne zaisťovať bezpečnosť všetkých relevantných subjektov národnej bezpečnosti.

Vychádzajúc z prezentovaných metodologických východísk, môžeme národnú bezpečnosť posudzovať buď **ako stav**, reprezentovaný dosiahnutou úrovňou zaistenia bezpečnostných záujmov a potrieb štátu, alebo **ako proces**, spočívajúci v aktívnej činnosti subjektov bezpečnosti, orientovanej na dosiahnutie želaného (potrebného) stavu bezpečnosti.

Pri skúmaní a riešení problémov národnej bezpečnosti uplatníme **sektorový prístup**, pričom využijeme známu štruktúru sektorov bezpečnosti: vojenský, politický, ekonomický, sociálny, societálny, environmentálny, informačný, i ďalšie sektory bezpečnosti.

Národná bezpečnosť, v každom z posudzovaných sektorov i ako celok, **má rozmer:**

- **inštitucionálny**, spočívajúci vo vytvorení potrebných orgánov a inštitúcií s kompetenciami na zaistenie požadovaného stavu bezpečnosti,
- **predmetový**, zahrňujúci relevantné bezpečnostné výzvy a ohrozenia, ktoré majú potenciál zmeniť bezpečnostnú situáciu subjektov národnej bezpečnosti,
- **normatívny**, obsahujúci právne predpisy a normy regulujúce činnosť bezpečnostného sektora¹ pri zaistení bezpečnostných záujmov a potrieb subjektov národnej bezpečnosti,
- **procesuálny**, viažuci sa k praktickej činnosti štátnych orgánov a inštitúcií, ako aj ďalších prvkov bezpečnostného sektora, pri zaistení národnej bezpečnosti.

3.2.1 Referenčné objekty národnej bezpečnosti

Z hľadiska **referenčných objektov** národnej bezpečnosti môžeme identifikovať jednotlivcov, sociálne skupiny (národnostné, etnické, náboženské, politické, profesijné, vekové, atď.), o ktorých bezpečnosť ide, ako i samotný štát reprezentovaný vládou a svojimi inštitúciami, ktorý presadzuje deklarovaný národný záujem v oblasti bezpečnosti a pretrvania štátu.

¹ Podrobne je bezpečnostný sektor charakterizovaný v kapitole 5.2.

Štáty ako referenčné objekty môžeme podľa ich mocenského potenciálu klasifikovať v mocenskej pyramíde v troch úrovniach [4]:

- veľmoci,
- stredné mocnosti,
- malé štáty.

Veľmoc je štát, ktorý je skutočným suverénnym aktérom svetového politického systému a môže zaistiť svoju bezpečnosť bez pomoci iných štátov. Od konca 2. svetovej vojny je zavedený pojem **superveľmoc**, ako označenie štátu - mocnosti, ktorý má globálne (i kozmické) ciele, nástroje na ich dosiahnutie a vôľu ich presadzovať. Tiež musí platiť, že štát – superveľmoc - je, aj po útoku inej veľmoci, ktorá použila zbrane hromadného ničenia, schopný podobného odvetného úderu s použitím strategických zbraní. V prípade konvenčného ozbrojeného konfliktu je pozícia superveľmoci determinovaná prevahou prostriedkov vzdušného napadnutia a vysoko presných, navádzaných zbraní a munície, ako aj schopnosťou presunúť dostatočné sily kamkoľvek na svete.

Stredné mocnosti sú štáty, ktoré majú potenciál na zaistenie svojich záujmov a bezpečnosti len v niektorých oblastiach. Tieto štáty nemajú schopnosť vykonať odvetný úder, ale majú raketojadrový potenciál, ktorým odstrašujú potenciálneho útočníka.

Malé štáty sú štáty, ktoré nemajú mocenský potenciál na to, aby mohli svoju bezpečnosť a svoje záujmy realizovať samostatne.

Definovanie malého štátu je dôležité na identifikáciu jeho hlavných bezpečnostných výziev a na vysvetlenie jeho zahraničnej politiky. Doposiaľ prebiehajúca široká akademická diskusia o definícii malého štátu, najmä v zahraničnom prostredí, nedáva definitívnu odpoveď.

Historicky boli za malé štáty považované štáty, ktoré neboli veľmocami, inými slovami, ktoré sú príliš slabé urobiť akékoľvek zmeny v medzinárodnom poriadku alebo zmeniť jeho pravidlá. V tomto ohľade boli malé štáty charakterizované ako „slabšia časť v asymetrickom vzťahu, ktorý nie je schopný zmeniť charakter alebo fungovanie tohto vzťahu“.

Maurice A. East hodnotí štáty ako malé podľa štyroch kritérií [5]:

- malá geografická rozloha,
- malá populácia,
- nízke hodnoty hrubého národného produktu (HNP) alebo iných ekonomických ukazovateľov,
- nízka úroveň vojenských kapacít.

Druláková a Drulák chápu malosť štátu ako nedostatok moci na ovplyvňovanie konania iných aktérov podľa vlastných zámerov [6].

Jeanne A.K. Hey namiesto striktného definovania malého štátu rozdelila „malé štáty“ do troch kategórií, do ktorých môžu byť zaradené [7]:

- mikroštáty s populáciou nižšou ako 1 milión obyvateľov,
- malé štáty rozvinutého sveta,
- malé štáty v treťom svete, bývalé kolónie, bez ohľadu na ich rozlohu.

Podľa Jaqueta malý štát je štát, ktorý nie je ani v celosvetovom, ani regionálnom meradle schopný presadzovať svoju politickú vôľu alebo chrániť svojich štátnych príslušníkov presadzovaním mocenskej politiky. Inými slovami, malý štát nie je schopný brániť svoje národné záujmy vlastnými politickými alebo vojenskými prostriedkami [8].

Z prezentovaných názorov vyplýva, že pojem malý štát je vymedzený predovšetkým a najmä jeho mocenským vzťahom k jeho prostrediu a kvantitatívnymi činiteľmi, ktoré určujú výzvy, obmedzenia a schopnosti

malých štátov, aby uplatňovali svoj vplyv a nezávisle prijímali rozhodnutia v oblasti svojej bezpečnostnej politiky i v širšom medzinárodnom kontexte. Avšak definícia založená na materiálnych činiteľoch a vojenských spôsobilostiach nám neumožňuje hodnotiť, ako sa štát správa v medzinárodnom prostredí. V tomto kontexte Robert Rothstein opísal ako malé tie štáty, ktoré uznávajú, že nie sú schopné získať bezpečnosť bez toho, aby sa spoliehali na iné inštitúcie a táto neschopnosť spoliehať sa na svoje vlastné schopnosti musí byť tiež uznaná inými štátmi [9].

3.2.2 Moc štátu

Úroveň bezpečnosti štátu, resp. jeho schopnosti presadzovať svoje národné záujmy sú v podstatnej miere závislé od jeho moci. V reálnom svete moc predstavuje schopnosť aktívneho činiteľa meniť časť toho čo je, na to, čo to má byť, alebo ako to má byť. Podľa Aristotela sa „*moc transformuje a prejavuje v reálnej praxi ako autoritatívna vôľa*“ [10, s.108].

Hoci sa s úsilím o vymedzenie tejto kategórie stretávame už v staroveku (Platon, Aristoteles), všeobecnejšie akceptovateľným sa stalo až poňatie moci nemeckým sociológom Maxom Weberom (1864–1920), publikované začiatkom dvadsiatych rokov nášho storočia. Max Weber chápal moc ako „*možnosť rozhodovať o správaní iných osôb, a to aj proti ich vôli.*“ Poľský sociológ Zygmunt Bauman, usporiadal typológiu moci do piatich skupín [11, s.17]:

1. Konceptia behaviorálna, ktorá chápe moc ako určitý zvláštny spôsob správania korelovaný so správaním iných osôb alebo skupín. Moc môžeme definovať ako schopnosť jednotlivca alebo skupiny osôb modifikovať správanie iných osôb alebo skupín.

2. Konceptia teleologická, podľa ktorej je moc podrobená analýze vo funkcionálnej rovine. Moc v tomto kontexte znamená vytváranie plánovaných následkov.
3. Konceptia inštrumentálna, v rámci ktorej je moc definovaná prostredníctvom prostriedkov, ktoré používa, najčastejšie potom pomocou násilia. Moc je možnosť použitia sily.
4. Konceptia štrukturálna, ktorá považuje moc za spoločenský vzťah medzi dvoma skupinami ľudí. V základoch mocenského javu spočíva rozlíšenie vládnuccich a ovládaných.
5. Konceptia stotožňujúca moc s vplyvom. Moc je usmernený vplyv alebo jeho možnosť.

Všetky uvedené definície však majú podľa Baumana jeden závažný nedostatok, a to že v nich moc nevystupuje ako prostriedok regulácie medziskupinových konfliktov. Bauman zdôrazňuje, že nevyhnutnou podmienkou existencie vzťahu moci je konflikt medzi najmenej dvoma osobami alebo skupinami.

V súlade s týmto poňatím potom dospieva ku konfliktnej definícii moci: *„Moc je v danej spoločenskej štruktúre inštitucionalizovaný spôsob prijímania rozhodnutí určujúcich spôsob rozdeľovania statkov, ktoré sú predmetom konfliktu“* [11, s.18].

Ďalšia definovanie kategórie moci spočíva vo vyjadrení jej schopnosti robiť veci a ovplyvňovať správanie ostatných, aby sa tieto veci stali. Joseph Nye tvrdí, že moc je schopnosť ovplyvňovať správanie druhých, aby dosiahli výsledky, ktoré človek chce [12]. Moc teda vo všeobecnosti predstavuje schopnosť presadiť svoje záujmy a ciele, resp. schopnosť jedného aktéra prinútiť iného aktéra k tomu, aby urobil niečo, čo by inak neurobil, resp. dosiahnuť zmenu jeho správania. Moc môže byť chápaná:

- staticky, to znamená ako súhrn schopností (capabilities) aktéra, eventuálne vo vzťahu k ostatným aktérom;
- dynamicky, teda:
 - buď ako schopnosť aktéra A donútiť aktéra B, aby sa správal v súlade s požiadavkami aktéra A, aj keď je optimálne správanie aktéra B iné,
 - alebo ako schopnosť víťaziť v konfliktoch.

Pojem moc má rôzne významy. Jedným z nich je, že moc je jedným z kritérií, podľa ktorého je štát vnímaný v medzinárodnom prostredí. Inými slovami, moc štátu sa dá vnímať iba v interakciách s ostatnými štátmi. Ak teda neexistuje žiadna interakcia medzi štátmi, neuplatňuje sa žiadna moc. Na druhej strane, keď hovoríme, že daný štát je silný, znamená to, že je silný v určitej situácii, v danom prostredí, nie v každej situácii, resp. v každom prostredí. Obmedzenie moci štátu (národnej moci) umožňuje rovnováha síl, medzinárodná morálka, svetová verejná mienka a medzinárodné právo.

Podľa autorov Druláková a Drulák, moc štátu determinujú dve zložky kritérií [6]:

- absolútna moc, ktorá sa ešte delí na:
 - objektívnu, kde patrí rozloha štátu, počet obyvateľov, ekonomická a vojenská sila,
 - subjektívnu, ktorú vytvára prestíž štátu, jeho vnímanie inými štátmi, ako aj schopnosť štátu zaistiť si svoju bezpečnosť bez pomoci spojencov,
- relatívna moc, ktorá je identifikovaná v konkrétnej situácii voči iným aktérom - štátom.

Podľa O. Krejčího mocenský potenciál štátu je jednak jeho kapacita, tak aj reálny výsledok porovnania jeho kapacity s kapacitami iných štátov. Moc každého štátu ovplyvňujú dve skupiny činiteľov [4]:

- absolútna moc,
- relatívna moc.

Absolútna moc predstavuje potenciál štátu, jeho vlastníctvo materiálnych a duchovných prostriedkov na presadzovanie svojich záujmov a cieľov. Medzi materiálne činitele absolútnej moci štátu patria:

- geografická poloha,
- vlastníctvo prírodných zdrojov, schopnosť samozásobenia či miera sebestačnosti,
- počet a štruktúra obyvateľstva,
- priemyslová kapacita, schopnosť spracúvať prírodné zdroje,
- vojensko-technický potenciál, kvalita a kvantita výzbroje.

Duchovné činitele absolútnej moci predstavujú:

- kvalita vlády a úroveň zahraničnej politiky, najmä:
 - ako je vláda reálne odhodlaná a schopná využiť materiálny potenciál moci v zahraničnej politike pre realizáciu svojho národného záujmu,
 - ako dokáže zosúladiť potenciál a ciele zahraničnej politiky,
 - ako si dokáže zaistiť podporu domácej i zahraničnej verejnosti pre svoju zahraničnú politiku,
- úroveň diplomacie,
- úroveň vojenských kádrov,
- kvalita populácie,
- odhodlanie a podpora verejnosti.

Relatívna moc predstavuje vzťah, vzájomný pomer medzi absolútnou mocou dvoch a viacerých štátov. Získava sa porovnaním činiteľov absolútnej moci s potenciálnym súperom či oponentom v konflikte, resp. protivníkom.

Každé porovnávanie sa musí vykonávať vo vzťahu ku konkrétnemu štátu v konkrétnom prostredí.

Jeden z možných prístupov ku kvantifikácii moci je nasledujúci [4, s.131]:

$$P_p = (C + E + M)x(S + W) \quad (3.1.)$$

kde: P_p je vnímaná moc štátu

C je kritická masa, tvorená populáciou a územím,

E je ekonomická kapacita,

M je vojenská kapacita,

S sú strategické ciele mocnosti,

W je vôľa na presadenie stratégie štátu.

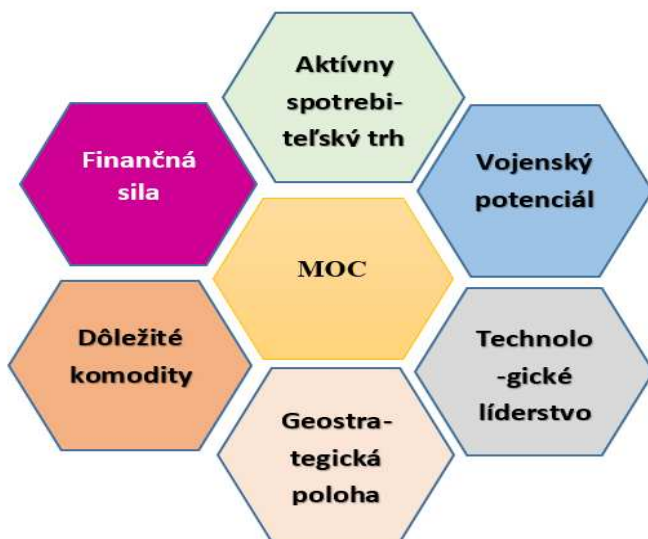
Podľa World Power Index [13] je moc štátu definovaná ako relatívna a relačná veličina, ktorá definuje štrukturálnu pozíciu štátu, jeho schopnosť realizovať svoje zámery a ciele, jeho možný geoeconomický a geopolitický vplyv a príťažlivosť štátu v medzinárodnom systéme. Na jeho kvantifikáciu sa používajú tri indexy:

1. Index materiálnych kapacít (Material Capacities Index - MCI) je zložený index, ktorý vyjadruje ekonomicko-vojenskú silu štátu (Hard Power) so zreteľom na šesť základných premenných: národná produkcia, územie, obrana, medzinárodný obchod, financie a výskum a vývoj.
2. Index semimateriálnych kapacít (Semimaterial Capacities Index - SCI) je zložený index, ktorý označuje bohatstvo a blahobyt ako posilňovaciu silu (boost power) štátu; vyjadruje sociálno-inštitucionálnu silu štátu na základe šiestich základných premenných: produkcia na obyvateľa, obyvateľstvo, spotreba, výdavky na konečnú spotrebu domácností na obyvateľa, energia, vzdelanie a zdravotníctvo.

3. Index nemateriálnych kapacít (Immaterial Capacities Index - ICI) sa skladá zo šiestich premenných, ktoré majú v širšom zmysle odzrkadľovať kultúrno-komunikačnú silu štátu (Soft Power): vládne výdavky, turistická príťažlivosť, medzinárodná pomoc, telefónne linky, akademický vplyv a kozmopolitizmus (otvorenosť pre migrantov).

Podľa Global Power Index (GPI) [14] nie je definovanie moci ako schopnosti jedného štátu vnútiť svoju vôľu inému štátu správne, je to výsledok moci, ale nie je to moc sama. Preto uvádzajú definíciu moci ako schopnosť štátu zabezpečiť si svoje vlastné záujmy.

Takto prezentovaná moc štátu spočíva v maximalizovaní šiestich činiteľov: prístup na aktívne spotrebiteľské trhy, vojenský potenciál, technologické líderstvo, geostrategická poloha štátu, vlastníctvo systémovo dôležitých komodít a finančná sila štátu (obr.3.1).

Obr. 3.1 Štruktúra činiteľov moci štátu
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [14]

3.2.3 Politická moc

Vo vzťahu k plneniu funkcií štátu treba ešte objasniť pojem politická moc. Politická moc (latinsky *imperium*) je moc uchopená jedincom alebo skupinou ktorá umožňuje riadenie a správu spoločnosti či schopnosť politických aktérov ovplyvňovať politické rozhodnutia. Politická moc na úrovni fungovania politického systému štátu sa prejavuje ako určitá spoločenská sila, ako zložitá sieť prinútenia so súborom organizačných postupov. Predstavuje vnútrosystémový integrujúci substrát, ako rozhodujúci produkt existencie a fungovaná samotného politického systému štátu. Politická moc vyjadruje predovšetkým vzťah medzi tými, čo ju majú a tými, čo ju nemajú [10].

Politická moc je mocou inštitucionalizovanou (formalizovanou) a používa špecifické prostriedky, ako sú:

- autorita²,
- pravdivé presvedčanie alebo klamlivú manipuláciu sociálnymi hodnotami, ideami alebo emóciami,
- ekonomický alebo morálny tlak,
- fyzické donútenie.

Politická moc plní dôležité funkcie:

- integračné, spočívajúce v zjednocovaní a koordinácii konfliktných rokovaní;
- distribučné, spočívajúce v presadzovaní kritérií, na základe ktorých sa rozdeľujú materiálne i nemateriálne statky;
- ochranné, spočívajúce v zabezpečení vnútornej i vonkajšej bezpečnosti štátu;

² Pokiaľ ide o autoritu, sú dva prístupy. Jeden prístup stotožňuje autoritu s mocou, druhý potom chápe autoritu ako zvláštnu schopnosť spoločenskej skupiny (osobnosti) nenásilne (bez použitia donútenia) ovplyvňovať správanie inej skupiny (osobnosti). Autorita nie je jednoduchým vzťahom rozkazu a poslušnosti, ale vzťahom, ktorému na oboch stranách zodpovedá uvedomenie a vzájomné porozumenie.

- štruktúrotvorné, spočívajúce vo vytváraní inštitúcií, ktoré sa priamo alebo nepriamo podieľajú na politických rozhodovacích procesoch.

Ochranná funkcia politickej moci spočíva:

1. Pri zaist'ovaní vnútornej bezpečnosti štátu:

- ochrana práv a slobôd občanov,
- ochrana súkromného a verejného majetku,
- ochrana verejného poriadku,
- ochrana prírody a kultúry spoločnosti,
- zabezpečovanie a tvorba pravidiel pre hospodársku činnosť podľa vedeckých poznatkov ekonomickej vedy.

2. Pri zaist'ovaní vonkajšej bezpečnosti štátu:

- zabezpečovanie hospodárskej a politickej (svetonázorovej) spolupráce s inými štátmi a medzinárodnými organizáciami,
- obrana pred vonkajšou agresiou,
- vytváranie priaznivej predstavy (svetonázoru) o štáte, o význame a nutnosti ochrany ľudských práv, o kultúre a dedičstve spoločnosti, o podmienkach hospodárskej spolupráce a nutnosti ochrany globálneho ekosystému.

Existuje mnoho ciest na získanie politickej moci. Najčastejším typom politickej moci je moc štátna, ktorú vykonáva štát, a ktorá slúži ako prostriedok organizácie a riadenia spoločenských vzťahov vo vnútri určitej štátnej spoločnosti.

3.3 Bezpečnosť štátu v anarchickom systéme

V medzinárodnom prostredí neexistuje žiadna centrálna vláda, či už v podobe jedného vládnuceho štátu alebo celosvetového ustanovenia

spoločnej centrálnej vlády všetkých krajín. V medzinárodnom systéme sa nestretávame s centralizovanou mocou typickou pre vnútroštátne politické systémy, ale s mocou decentralizovanou – je predstavovaná suverénnymi štátmi. Preto sa môžeme stretnúť aj s takou charakteristikou medzinárodného systému, kedy práve s ohľadom na neexistujúcu ústrednú moc je charakterizovaný buď ako anarchický alebo polyarchický.

Pri skúmaní všetkých aspektov bezpečnostnej situácie a posudzovaní alternatív zaistenia bezpečnosti štátu v anarchickom systéme je dôležité akceptovať dynamiku vývoja a intenzitu pôsobenia nasledujúcich činiteľov:

- existencia bezpečnostných výziev, resp. prejavy reálneho nepriateľstva zo strany konkrétneho (potenciálneho) protivníka alebo existencia iných bezpečnostných hrozieb a rizík (alebo absencia týchto príznakov),
- existencia či absencia reálneho spojenca.

Štát môže reagovať na bezpečnostné výzvy či hrozby jedným z nasledujúcich spôsobov:

- a) Zaisťovať svoju bezpečnosť samostatne. V anarchickom systéme sa musí štát pri zaisťovaní svojej bezpečnosti spoliehať predovšetkým na svoje vlastné sily a v anarchickom a dynamickom prostredí sa správa ako „osvietený egoista“: definuje svoje bezpečnostné záujmy a zhromažďuje dostatočné sily a prostriedky na ich realizáciu. V tomto prípade bude trvalo v situácii, ktorá sa označuje ako „bezpečnostná dilema“ [15]. Zdrojom tejto situácie je neistota štátu o úmysloch ostatných (napr. susedných) štátov, obavy z možného napadnutia, resp. zásadného ovplyvňovania podmienok svojej existencie zo strany silnejších štátov.
- b) Spojenectvo so silnejším (veľmocou, superveľmocou). Aliancia, najmä dvojstranná aliancia, sa uzatvára vtedy, ak majú obaja účastníci

spoločné záujmy. Pokiaľ ide o malé, alebo slabšie štáty, ich obavy o bezpečnosť pred regionálnymi hrozbami a zvýšenie štatútu ich núti hľadať silného spojencu. Na druhej strane, pokiaľ ide o veľmoc (silnejší štát), jeho vstup do dvojstranného spojenectva s malým štátom môže byť motivovaný zvýšením svojho potenciálu o potenciál malého štátu, získanie teritória malého štátu pre vlastné zámery (napr. základne), zamedzenie spojenectva malého štátu s inou veľmocou, alebo získanie kontroly nad malým štátom. Tento variant zaistenia bezpečnosti je však pre malý (alebo slabší) štát nevýhodný najmä z hľadiska výraznej asymetrie z dôvodu rozdielnosti mocenských potenciálov. Postavenie malého štátu je nerovnoprávne a jeho bezpečnostné garancie závisia len od vôle a záujmov veľmoci.

- c) Členstvo v medzinárodných obranných (bezpečnostných) organizáciách. Tento variant je skutočne racionálnym a efektívnym spôsobom zaistenia bezpečnosti (nielen) malého štátu. Prostredie medzinárodných bezpečnostných organizácií poskytuje štátom mechanizmy na vyrovnávanie mocenských asymetrií a prináša i ďalšie výhody pomáhajúce kompenzovať nedostatočný mocenský potenciál.

Výhody členstva štátu v systéme kolektívnej obrany sú najmä tieto:

- vyšší vojenský potenciál, ktorý sa zvýši o potenciál spojencov,
- vyššia politická váha malého alebo stredného štátu v rozhodovacom procese,
- menšia závislosť od jedného mocného štátu,
- zvýšený vplyv a prestíž malých štátov.

Tabuľka 3.1 Koncepty zaistenia bezpečnosti štátu v anarchickom systéme

Koncept	Referenčný objekt	Hlavné zameranie	Bezpečnostné garancie	Ambície vybudovať medzinárodný režim	Podstata členstva	Príklad aplikácie
Vlastná vojenská sila	Štát	Obrana proti vojenskému útoku zvonka vlastnými silami	Nie	Nie; sebaobrana	Nie	Bezpečnostná autarkia ;
Kolektívna bezpečnosť	Štát	Obrana proti vojenskému útoku zvnútra systému	Áno	Áno; povolenie použiť vojenskú silu len v prípade sebaobrany a kolektívnej akcie proti agresorovi	Inkluzívne	OSN
Kooperatívna bezpečnosť	Štát	Predchádzanie nepriateľstvu inštitucionalizovanou politickou spoluprácou a transparentnosťou vo vojenskej sfére.	Nie	Áno; monitoring a predchádzanie konfliktom; transparentnosť vo vojenskej oblasti	Inkluzívne	OBSE
Kolektívna obrana	Štát	Obrana proti vojenskému útoku zvonka systému	Áno	Nie	Exkluzívne	NATO; EÚ; ZKB

Zdroj: Vlastné spracovanie

Koncepty zaistenia bezpečnosti štátu (národnej bezpečnosti) sú vyjadrené v tabuľke 3.1.

3.4 Koncept samostatného riešenia národnej bezpečnosti

Štát môže presadzovať svoje bezpečnostné zámery, ciele a svoj vplyv v prostredí pôsobenia iných štátov troma spôsobmi:

- prostredníctvom uplatňovania tvrdej sily (Hard Power), založenej na vojenskej sile a používaní násilných prostriedkov,
- na používaní mäkkej sily (Soft Power), založenej na schopnosti dosiahnuť ciele bez použitia sily, využívaním príťažlivosti, poskytovaním výhod, diplomacie a pod.

- používaním inteligentnej sily (Smart Power), ako kombinácie Hard Power a Soft

3.4.1 Tvrdá sila štátu - Hard Power

Tvrdá sila vyjadruje schopnosť štátu prinútiť pomocou ekonomických a vojenských prostriedkov iný štát (iných aktérov), aby konal spôsobom, ktorý je v rozpore s jeho počiatočnými preferenciami a stratégiami, aby vykonal to, čo od neho požaduje. Ide o schopnosť nátlaku, donucovania či vynucovania prostredníctvom hrozieb a stimulov (metóda „cukru a biča“).

Tabuľka 3.2 Štruktúra tvrdej sily (Hard Power)

Druh sily	Správanie	Nástroje	Politika
Vojenská sila	Donútenie Odstrašenie Ochrana	Hrozba Sila	Nátlaková diplomacia Vojna Aliancie
Ekonomická sila	Podnecovanie Donútenie	Platby Sankcie	Pomoc Úplatky Sankcie

Zdroj: [4, s. 615]

Historicky najdôležitejšími prvkami pre uplatňovanie tvrdej sily (tab.3.1) bola ekonomická prevaha (dispozičné prírodné zdroje, veľkosť kapitálu, stupeň industrializácie, technologický rozvoj atď.) podporená vojenským potenciálom (veľkosť a vybavenosť ozbrojených síl, podiel vojenských výdavkov za HDP, kvalita vojenského personálu a pod.).

Je zrejmé, že použitie tvrdej sily (hard power) je závislé od relatívnej moci malého štátu, teda od výsledku porovnania mocenských, najmä vojenských potenciálov súperiacich štátov.

Meranie vojenskej sily nie je závislé na aktivite alebo pasivite vojenských síl, ale na objeme dispozičnej vojenskej sily. Základné prístupy k meraniu vojenskej sily obvykle operujú s dvoma veličinami [16]:

- s počtom vojakov, čím sa vyjadruje kvantitatívna zložka vojenskej sily, bez ohľadu na kvalitu výzbroje a vojenského personálu,
- s veľkosťou vojenských rozpočtov, čo umožňuje vyjadriť kvalitatívnu zložku vojenskej sily a určuje efektivitu vojenských síl.

Na komplexnú kvantifikáciu vojenskej sily môžeme použiť kombináciu kvantitatívnej a kvalitatívnej zložky, vyjadrenú súčinom počtu vojakov a vojenských výdajov, pomocou vzorca:

$$\sqrt{CVS} = \sqrt{(Voj \times MilEx)} \quad (3.2.)$$

kde: *CVS* - je celková vojenská sila štátu,

Voj - je počet vojakov v tisícoch,

MilEx - vojenské výdaje v miliónoch USD.

Platí, že čím vyššiu hodnotu má koeficient *CVS*, tým je väčšia vojenská sila štátu.

Ďalším spôsobom ohodnotenia vojenskej sily štátu je vyjadrenie koeficientu militarizácie štátu – *K_{mš}*.

Koeficient militarizácie štátu *K_{mš}* určíme ako geometrický priemer indexu militarizácie ekonomiky *I_{me}* (podiel vojenských výdajov na HDP) indexu militarizácie populácie *I_{mp}* (podiel aktívnych vojakov na mužskej časti dospeljej populácie). Koeficient militarizácie štátu vyjadríme pomocou vzorca:

$$K_{mš} = \sqrt{(I_{me} \times I_{mp})} \quad (3.3.)$$

Od roku 2006 sa používa na hodnotenie vojenskej sily index GlobalFirepower (GFP) [17]. Tento index poskytuje unikátne analytické

zobrazenie údajov týkajúcich sa 145 moderných vojenských mocností. Hodnotenie GFP je založené na potenciálnej schopnosti každého národa viesť vojnu na súši, na mori a vo vzduchu, ktoré sa bojujú konvenčnými prostriedkami.

Finalizovaný rebríček Global Firepower využíva viac ako 60 individuálnych faktorov na určenie skóre PowerIndex (PwrIndx) danej krajiny s kategóriami od množstva vojenských jednotiek a finančnej situácie až po logistické schopnosti a geografiu. Výsledky zahŕňajú hodnoty súvisiace s ľudskou silou, vybavením, prírodnými zdrojmi, financiami a geografiou reprezentované viac ako 60 individuálnymi faktormi použitými pri formulovaní konečných hodnotení GFP, ktoré poskytujú zaujímavý pohľad na vojenské potenciály štátov [17].

Ideálna hodnota PowerIndex-u je 0,00 a vyjadruje maximálne možnú dosiahnuteľnú vojenskú silu štátu. Na ilustráciu uvádzame hodnotu indexu niektorých mocností (tab.3.4) podľa údajov z roku 2023.

Tabuľka 3.3 Hodnoty indexu vojenskej sily vybraných štátov

Štát	Hodnota PowerIndex-u	Poradie zo 145 krajín
USA	0,0712	1.
Rusko	0,0714	2.
Čína	0,0722	3.
India	0,1025	4.
Spojené kráľovstvo	0,1435	5.
Južná Kórea	0,1505	6.
Francúzsko	0,1848	9.
Ukrajina	0,2516	15.
Poľsko	0,3406	20.
Nemecko	0,3881	25.
Česká republika	0,7849	48.
Maďarsko	0,8732	54.
Slovensko	1,1782	67.
Bhután	6,2017	145.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [17]

3.4.2 Mäkká moc štátu – *Soft Power*

Mäkká sila štátu vyjadruje použitie pozitívnej príťažlivosti a presvedčania na dosiahnutie cieľov zahraničnej politiky. Mäkká sila sa vyhýba tradičným nástrojom zahraničnej politiky „cukru a biča“, namiesto toho sa snaží dosiahnuť vplyv budovaním sietí, komunikáciou presvedčivých príbehov, stanovením medzinárodných pravidiel a čerpaním zdrojov, vďaka ktorým je krajina prirodzene atraktívna pre svet.

Mäkká sila nie je jediným a dokonca ani najdôležitejším zdrojom sily, pretože jej účinky bývajú pomalé a nepriame. Ale ignorovať alebo zanedbávať ju je vážna strategická a analytická chyba. Moc Rímskej ríše nespočívala len na jej légiách, ale aj na príťažlivosti rímskej kultúry a práva. Podobne, Berlínsky múr nezvrhla žiadna delostrelecká paľba; odstránili ho kladivá a buldozéry ovládané ľuďmi, ktorých sa dotkla západná mäkká sila.

V protiklade k tvrdej sile mäkká sila nepreferuje možnosť použitia vojenskej sily, ale možnosť spolupráce; v súperení nepoužívať vojenskú silu, ale silu myšlienok. Presnejšie povedané, mäkká sila je relevantná pre **tri riešenia**, ktorými sa minimalizuje použitie vojenskej sily pri riešení konfliktov:

1. Prvým je, že demokracie nepôjdu do vojny proti iným demokraciám. V demokracii môžu ľudia ovplyvňovať dianie a môžu si klásť mierové ciele. Demokracie sú preto viac naklonené k používaniu mäkkej sily ako tvrdej sily.
2. Druhým riešením problému použitia vojny je ekonomická spolupráca. Ekonomika voľného obchodu bude produkovať mäkkú silu, pretože bude priťahovať ostatných k svojmu modelu. Úspešná otvorená ekonomika môže v iných krajinách vyvolať túžbu prijať tento model. Tiež platí, že štáty, ktoré spolu obchodujú, vzájomne investujú, nebudú proti sebe viesť vojnu.

3. Medzinárodné inštitúcie sú tretím riešením problému vojny, ktoré navrhli liberáli. Podporovaním spolupráce prostredníctvom spoločných pravidiel a noriem podporujú mierové vzťahy. Medzinárodné inštitúcie sú vnímané ako prostriedok na zmiernenie účinkov anarchie, môžu posilniť mäkkú silu krajiny, ktorá dokáže vytvárať medzinárodné pravidlá, ktoré sú v súlade s jej záujmami a hodnotami, jej činy sa budú s väčšou pravdepodobnosťou javiť ako legitímne v očiach ostatných³.

3.4.3 *Inteligentná sila štátu – Smart Power*

Koncept Inteligentnej sily predstavuje silu ako „rovnováhu tvrdej a mäkkej sily“ [18]. Joseph Nye tvrdí, že inteligentná sila je termín, ktorý zaviedol aby čelil mylnej predstave, že samotná mäkká sila môže vytvárať efektívnu zahraničnú politiku. Nye poznamenáva, že stratégia inteligentnej sily označuje schopnosť kombinovať tvrdú a mäkkú silu v závislosti od toho, ktorá - či tvrdá alebo mäkká sila - by bola v danej situácii efektívnejšia. Uvádza, že mnohé situácie vyžadujú mäkkú silu; napríklad pri zastavení severokórejského programu jadrových zbraní môže byť tvrdá sila účinnejšia ako mäkká sila. Smart Power rieši multilateralizmus a posilňuje zahraničnú politiku a môže sa považovať za zovšeobecnenie „inteligentnej sily“ pomocou diplomacie, presvedčania, empatie ku kultúrnym normám a náboženskej citlivosti, chápania histórie, budovania osobných mostov (prostredníctvom osobnosti lídrov), schopnosti efektívne kombinovať tvrdú a mäkkú silu [19].

Nye tvrdí, že mäkká sila je z dlhodobého hľadiska vždy dôležitejšia ako tvrdá sila. Je preto legitímne použiť vojenskú silu za výnimočných okolností, ale treba sa zamerať hlavne na mäkkú silu. Okrem toho, Nye nemyslí na zisky len v absolútnych číslach. Uznáva, že medzinárodná politika môže byť pozitívna

³ Napríklad Spojené štáty využívajú inštitúcie ako Medzinárodný menový fond a Svetovú obchodnú organizáciu na presadzovanie svojich hodnôt liberalizmu a demokracie.

a obe strany môžu profitovať zo vzájomnej závislosti. Dodáva však, že spoločný zisk môže viesť ku konfliktom o to, kto získa viac výhod – kto dostane koľko zo spoločného zisku – čo je hra s nulovým súčtom, v ktorej zisk jednej strany je stratou druhej. Rovnako popiera myšlienku, že globalizácia automaticky zahŕňa spoluprácu. Na príklade ekonomických sankcií skutočne potvrdzuje, že ekonomická vzájomná závislosť môže byť použitá aj ako zbraň [20].

3.4.4 Bezpečnostná dilema

Pojem „bezpečnostná dilema“ sa používa na označenie skutočnosti, resp. situácie, keď pri rozhodovaní o zaistovaní bezpečnosti je voľba iba medzi alternatívami, ktoré majú i nežiadúce negatívne dôsledky. Ak štát bude zvyšovať svoju vojenskú silu na zaručenie vlastnej obrany, môže vyvolať recipročnú aktivitu ostatných štátov. V prípade, že susedné štáty nepokladajú ozbrojovacie aktivity za obranné, začnú zbrojiť tiež. Tak sa dostávajú vojenské potenciály na stále vyššiu a vyššiu úroveň, čo môže mať za následok zvýšenie rizika ozbrojeného konfliktu [4,15].

Ak ale štát nebude zvyšovať svoju vojenskú silu, poklesne jeho relatívna moc v porovnaní s rastúcou mocou ostatných štátov. Potom môže štát „provokovať“ svojich susedov svojou slabosťou a privediť si tak zhoršenie svojej bezpečnostnej situácie.

V realite to znamená, že rozhodnutie o zvýšení vojenského potenciálu môže nielen zvýšiť obranyschopnosť štátu, ale môže vyvolať aj nežiadúcu aktivitu zo strany ostatných aktérov, ktorí budú toto konanie považovať za hrozbu. Na druhej strane, rozhodnutie nezvyšovať vlastný vojenský potenciál znamená zníženie obranyschopnosti a vystavenie hrozbe agresie.

Zhromažďovanie síl a prostriedkov s cieľom zaistenia vlastnej bezpečnosti (obranyschopnosti), nemusí byť ostatnými aktérmi v danom prostredí (okolí)

vnímané len ako obranné. Zvyšovanie vojenského potenciálu môže predstavovať hrozbu a logicky vyvolá obavy, resp. strach a iniciuje recipročnú aktivitu ostatných aktérov. Dôsledkom je špirálovitý model bezpečnosti, v ktorom sa rovnováha moci dostáva na stále vyššiu úroveň.

3.5 Bezpečnosť štátu v systéme kolektívnej bezpečnosti

Kolektívna bezpečnosť predstavuje ideálne medzinárodné usporiadanie, vytvorené na základe dohody spoločenstva štátov s cieľom zabezpečiť efektívnu akciu proti akémukoľvek narušiteľovi medzinárodného status quo. Idea kolektívnej bezpečnosti predpokladá, že:

- pri zaistovaní bezpečnostných záujmov štátov je živelná mocenská rovnováha nahradená systémom ich spolupráce,
- mocenské vzťahy sú v zásade riadené z jedného spoločného centra, pričom ale silové potenciály ostávajú v rukách vlád jednotlivých štátov,
- útok proti ktorémukoľvek štátu sa pokladá za útok proti všetkým.

Aktuálny koncept kolektívnej bezpečnosti predstavuje Organizácia Spojených národov a možno ju definovať ako celosvetovo uznávaný systém s právomocami zasahovať do svetového diania a sankcionovať nelegitímne použitie sily.

OSN je organizácia zložená z národov, ktoré bezpečnostne zastrešuje a svoj vplyv má zmluvne ošetrený. Bližšie princípy fungovania kolektívnej bezpečnosti v rámci organizácie spojených národov nájdeme v Charte OSN [21].

Organizácia Spojených národov ako organizácia zastrešujúca 193 signatárskych krajín, založená 24. 10. 1945 v San Franciscu, nahradila Spoločnosť národov, ktorá zanikla v roku 1946 na základe zlyhania a straty významu v medzinárodnom dianí v dôsledku agresie nacistického Nemecka, fašistického Talianska a Japonska. Nástupnícka OSN prevzala niektoré princípy

a stala sa pokračovateľom. OSN vo svojej charte definuje svoje 4 ciele pre medzinárodný priestor [21, s.8]:

1. Udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť a na tento účel konať účinné kolektívne opatrenia. To všetko, aby sa predišlo a odstránilo ohrozenie mieru a boli potlačené útočné činy alebo iné porušenia mieru. Malo by tak dôjsť pokojnými prostriedkami a v zhode so zásadami spravodlivosti a medzinárodného práva a bola dosiahnutá úprava a riešenie tých medzinárodných sporov alebo situácií, ktoré by mohli viesť k porušeniu mieru.
2. Rozvíjať medzinárodné priateľské vzťahy, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov, a robiť iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového mieru.
3. Uskutočňovať medzinárodný súčin riešenia medzinárodných problémov rád hospodárskeho, sociálneho, kultúrneho alebo humanitárneho a podporovaním a posilňovaním ústami k ľudským právam a základným slobodám pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva.
4. Byť strediskom, ktoré by uvádzalo do súladu úsilie národov na dosiahnutie týchto spoločných cieľov [21, s.8].

Jedným z kľúčových prvkov OSN a prvok dôležitý pre túto prácu, je Bezpečnostná rada OSN, ktorá je výkonným orgánom a skladá sa z 15 členov, z ktorých je 5 stálych členov a 10 nestálych členov volených na dvojročné obdobie. Medzi stálych členov patria Spojené štáty, Rusko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Čína. Týmto stálym členom pripadá privilegium práva veta, čo znamená, že sú schopní zvrátiť akékoľvek rozhodnutie Bezpečnostnej rady. Pri každom rozhodovaní musí byť súlad všetkých 5 stálych členov a v prípade nesúhlasu jedného člena má právo daný člen vetovať rozhodnutie. Je to práve

Bezpečnostná rada, ktorá určuje, či došlo k porušeniu mieru, agresii, či ohrozeniu. Ďalej navrhuje sankcie či postupy ako prípadné formy agresie a ohrozenia medzinárodného priestoru odvrátiť a sankcionovať. Tento precedens definuje kapitola 7 charty OSN, kde v článku 39 je povedané, že „Rada bezpečnosti posúdi situáciu na medzinárodnom poli v prípade narušenia bezpečnosti” a rozhodne, ako danú problematiku riešiť.

Článok 41 nám hovorí, že „prvotnou cestou je možnosť hospodárskych, ekonomických či politických opatrení.” Následne „ak sa preukáže ich neúčinnosť, je možnosť pristúpiť” na základe článku 42 k akcii s využitím pozemných leteckých či námorných jednotiek [21, s. 25-26] .

Jednotky na zásah OSN poskytujú členské štáty spoločne s voľným priechodom jednotiek na ich území aj na územie ostatných členských štátov. Vojenské akcie organizácie spojených národov mávajú iba demonštratívny, či odstrašujúci účinok. Jedinou výnimkou v tomto pravidle je sebaobrana, pokiaľ nebudú v pôsobnosti opatrení na zaistenie mieru a bezpečnosti.

Ak dôjde k ozbrojenému útoku proti členovi Organizácie Spojených národov, nijaké ustanovenie tejto Charty neprekáža prirodzenému právu na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu, kým Bezpečnostná rada neurobí potrebné opatrenia na zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Opatrenia urobené členmi organizácie pri vykonávaní tohto práva sebaobrany sa oznámia ihneď Bezpečnostnej rade a nijako sa nedotýkajú touto Chartou určenej právomoci a zodpovednosti Bezpečnostnej rady podnikat' v každom okamihu také akcie, aké považuje za potrebné na udržanie a obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

Na riadenie vojenských akcií sa v súlade s článkom 47 Charty OSN zriadi výbor vojenských štábov, poverený radiť a pomáhať Bezpečnostnej rade vo všetkých otázkach vojenských potrieb Bezpečnostnej rady, vo veci

zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, požitia vojsk jej poskytnutých a ich velenia i úpravy zbrojenia a možného odzbrojenia.

Výbor vojenských štábov sa skladá z náčelníkov štábov stálych členov Bezpečnostnej rady alebo ich zástupcov. Výbor vyzve každého člena Organizácie Spojených národov, ktorý v ňom nie je trvalo zastúpený, aby s ním spolupracoval, ak sa účasť tohto člena na práci výboru vyžaduje pre účinné vykonanie jeho úloh.

Výbor vojenských štábov pod právomocou Bezpečnostnej rady zodpovedá za strategické vedenie všetkých ozbrojených síl jej poskytnutých. Otázky, týkajúce sa velenia týchto síl, sa upravujú neskôr.

3.6 Bezpečnosť štátu v systéme kooperatívnej bezpečnosti

Pojem „kooperatívna bezpečnosť“ vyjadruje, že štáty sú ochotné spolupracovať pri riešení spoločných problémov a často sa používa ako synonymum kolektívnej bezpečnosti. V medzinárodných vzťahoch sa termín kooperatívna bezpečnosť používa na opis prípadov, keď štáty spolupracujú pri riešení konvenčných a nekonvenčných hrozieb a výziev.

Koncept kooperatívnej bezpečnosti je primárne zameraný na zníženie pravdepodobnosti vojny alebo jej následkov medzi štátmi, ak by k nej došlo, pričom nie je obmedzený na žiadny konkrétny štát alebo skupinu štátov. Táto definícia oddeľuje dve veľmi odlišné sféry medzinárodných vzťahov [22]:

1. činnosť zameranú na konkrétne štáty alebo skupiny štátov, ktoré sú vnímané ako ohrozenie mieru;
2. činnosť zameranú na zlepšenie prostredia, v ktorom štáty pôsobia.

Koncept kooperatívnej bezpečnosti sa môže rozvinúť medzi dvoma štátmi alebo medzi viacerými štátmi. Príkladom kooperatívnej bezpečnosti

medzi viacerými štátmi je Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – OBSE.

Členovia OBSE netvorí bezpečnostné spoločenstvo a nevyznávajú spoločné hodnoty – napriek oficiálnemu (a často formálnemu) dodržiavaniu Helsinských princípov, ktoré boli prijaté 35 štátmi v Záverečnom akte z Helsinskej konferencie v roku 1975. Záverečný helsinský akt obsahoval týchto 10 princípov, ktorými sa budú riadiť vzťahy medzi účastníckymi štátmi KBSE [23]:

1. zvrchovaná rovnosť, rešpektovanie práv vyplývajúcich zo zvrchovanosti,
2. zdržanie sa hrozby silou alebo použitia sily,
3. neporušiteľnosť hraníc,
4. územná celistvosť štátov,
5. mierové urovnanie sporov,
6. nezasahovanie do vnútorných záležitostí,
7. rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia,
8. rovnoprávnosť a sebaurčenie národov,
9. spolupráca medzi štátmi,
10. svedomitie plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva.

Región OBSE sa rozprestiera od Vancouveru po Vladivostok a je dosť rôznorodý a poskytuje len malý základ pre spoločnú identitu. Napriek tomu sa OBSE považuje za typický príklad kooperatívnej bezpečnosti. Medzi základné priority OBSE patrí:

- upevňovať spoločné hodnoty zúčastneného štátu a pomáhať pri budovaní plne demokratických občianskych spoločností založených na zásadách právneho štátu,

- predchádzať miestnym konfliktom, obnoviť stabilitu a priniesť mier do vojnou zničených oblastí,
- prekonať skutočné a vnímané bezpečnostné deficity a vyhnúť sa vytváraniu nových politických, ekonomických alebo sociálnych rozdielov podporovaním kooperatívneho systému bezpečnosti.

OBSE je fórum pre politický dialóg o širokej škále bezpečnostných otázok. Podieľa sa na prevencii konfliktu, manažmente kríz a podpore post konfliktnej rekonštrukcie najmä v nestabilných oblastiach. Prostredníctvom svojich inštitúcií, odborných sekcií a siete misií rieši OBSE témy, ktoré majú vplyv na našu spoločnú bezpečnosť, ako je napríklad kontrola zbrojenia, terorizmus, dobrá správa vecí verejných, energetická bezpečnosť, obchodovanie s ľuďmi, demokratizácia, sloboda médií alebo otázky národnostných menšín.

OBSE sa tiež venuje bezpečnostným výzvam i hrozbám presahujúcim hranice štátu. Tými sú napríklad násilný extrémizmus a radikalizácia vedúce k terorizmu, kybernetické útoky, rozsiahle migračné pohyby ľudí, obchodovanie s drogami, zbraňami a ľuďmi či environmentálne a spoločenské dôsledky klimatických zmien. Vo vojenských záležitostiach sa OBSE usiluje o väčšiu otvorenosť, transparentnosť a spoluprácu. Organizácia počas svojej existencie vytvorila režim kontroly zbrojenia a opatrení na budovanie dôvery na svete. Hlavné oblasti činnosti OBSE zahŕňajú správu a reformu bezpečnostného sektora a bezpečné skladovanie a zneškodňovanie ručných a ľahkých zbraní a konvenčnej munície.

Ekonomické a environmentálne otázky zohrávajú dôležitú úlohu pri budovaní bezpečnosti. Medzi ne patrí presadzovanie dobrej správy vecí verejných, boj proti korupcii, šírenie environmentálneho povedomia, zdieľanie prírodných zdrojov a správny manažment environmentálneho odpadu.

OBSE ako koncept kooperatívnej bezpečnosti sa líši od NATO a EÚ. Členské štáty a medzinárodné organizácie si môžu vybrať ako chcú spolupracovať, keďže ide o organizáciu založenú na konsenze. Štáty a dokonca aj iné medzinárodné organizácie sa môžu slobodne zúčastniť na aktivitách a programoch podľa toho, ako uznajú za vhodné.

3.7 Bezpečnosť štátu v systéme kolektívnej obrany

Národy vstupujú do kolektívnych obranných zoskupení aby odvrátili hrozby voči ich národnej bezpečnosti pochádzajúce z nejakej špecifickej krajiny alebo skupiny krajín považovaných za hlavného národného nepriateľa, skutočného alebo potenciálneho.

Kolektívna obrana alebo kolektívna sebaobrana, ako sa jej niekedy hovorí, bola historicky jedným z najdôležitejších prvkov politiky národnej bezpečnosti štátov, hneď po „svojpomoci“. Zjednodušene povedané, tento koncept sa vzťahuje na prax, keď štáty súhlasia so spoluprácou na odvrátení hrozby od identifikovaného nepriateľa (či už skutočného alebo potenciálneho). Táto spolupráca má zvyčajne formu aliančných zmlúv, koalícií alebo paktov na poskytovanie vzájomnej pomoci pri obrane členského štátu pri napadnutí iným štátom mimo aliancie. Cieľom kolektívnej obrany je nielen odradiť prípadného agresora, ale spojením a združovaním ľudských a materiálnych zdrojov znižovať náklady ktoréhokolvek štátu na efektívne zaistenie vlastnej bezpečnosti.

Kolektívna obrana sa teda vzťahuje na organizáciu kolektívnej reakcie na riešenie akejkolvek agresie proti ktorémukolvek členovi systému kolektívnej obrany. Usporiadanie kolektívnej obrany tvorí skupina národov, ktoré majú spoločné vnímanie ohrozenia ich bezpečnosti spoločným nepriateľom. Systém

kolektívnej obrany je zvyčajne organizovaný ako aliancia zahŕňajúca regionálny obranný systém.

3.7.1 Aliancie ako koncept kolektívnej obrany

V systéme **medzinárodných vzťahov** sa pod pojmom **aliancia** rozumie zmluva medzi štátmi o koordinácii ich chovania v oblasti vymedzených vojensko-diplomatických a vojenských aktivít. Býva považovaná aj za formálnu asociáciu štátov za účelom použitia alebo i nepoužitia vojenskej sily. Z hľadiska riešenia bezpečnosti suverénneho aktéra medzinárodných vzťahov je i nástrojom zvyšovania moci.

Aliancie vznikali a vznikajú spravidla ako dôsledok pociťovania nedostatku bezpečnosti a nepredvídateľnosti vývoja v určitom bezpečnostnom prostredí. Primárnym cieľom aliancie nebýva eliminovať vojnu, ale zvýšiť bezpečnosť jej členov.

Aliancia sa v modernej dobe zvyčajne opiera o medzinárodnú zmluvu, ktorá presne špecifikuje jej ciele (vojenské, politické, prípadne hospodárske) a úlohu jednotlivých štátov v nej. Aliancia je často zameraná proti inému štátu alebo iným štátom, poprípade proti inej aliancii. História však poskytuje množstvo príkladov o zmenách v spojeneckých alianciách, keď bývalí spojenci zmenili príslušnosť, postavili sa proti vlastnej aliancii alebo sa pridali k inej.

Pôvodne sa aliancie uzatvárali za účelom obrany aj útoku, ale od r. 1945 povoľuje Charta OSN len uzatváranie obranných aliancií. To však neznamená, že aliancia nemôže byť v skutočnosti útočná. Vzhľadom na Chartu OSN každá dnes existujúca aliancia označuje svoje prípadné útočné plány zásadne ako obranné.

3.7.2 Podmienky vzniku Aliancie

Vznik aliancie je možné vyjadriť ako postupnosť logicky, časovo a procesuálne nadväzujúcich krokov aktérov, ktorých hlavnou motiváciou je zvýšiť svoju bezpečnosť proti konkrétnemu ohrozeniu, resp. na presadenie svojich (nielen bezpečnostných) záujmov.

Aliancia vznikne vtedy, ak existuje zhoda základných bezpečnostných záujmov, alebo spoločný bezpečnostný problém, medzi viacerými aktérmi v určitom relatívne uzavretom geografickom prostredí.

Ďalšou podmienkou (nie nevyhnutnou) je spoločná ideológia, či rovnaká konfesia. História však ukazuje, že tento princíp bol často porušovaný.⁴

Obr. 3.2 Proces vzniku aliancie
Zdroj: Vlastné spracovanie

⁴ Je známa zmluva medzi katolíckym Francúzskom a moslimským Tureckom z r. 1535 proti katolíckemu Rakúsku, alebo protifašistická koalícia liberálnych demokracií so sovietskym Ruskom proti fašistickému Nemecku.

Impulzom pre vznik potreby aliancie môže byť pocit ohrozenia zo strany iného aktéra, alebo aliancie, resp. narušenie mocenskej rovnováhy v určitom geopolitickom prostredí. Iniciátor aliancie, teda ten aktér, ktorý najcitlivejšie vníma narušenie rovnováhy a vznik ohrozenia bezpečnosti, začne hľadať partnerov pre vytvorenie aliancie. Partnermi môžu byť aktéri, ktorí podobne ako on vnímajú svoje ohrozenie a nie sú schopní samostatne mu čeliť. V záujme zaistenia svojej bezpečnosti sú ochotní vstúpiť do aliancie a prevziať na seba záväzky člena systému kolektívnej bezpečnosti⁵ a/alebo kolektívnej obrany.

V prípade zhody viacerých aktérov v otázkach spoločného záujmu a rozsahu bezpečnostných záruk aliancie môže prebehnúť legislatívny proces ratifikácie zmluvy o aliancii.

Vytváranie aliancie je spojené s opačnou reakciou potenciálneho súpera. Vznik aliancie znamená znásobenie moci aktérov o koaličný potenciál, naruší rovnováhu moci a môže byť vnímaný či už ako hrozba, alebo provokácia. Výsledkom býva úsilie o zvýšenie svojej moci, resp. vytvorenie kontra aliancií.

3.8 Obranné a bezpečnostné aliancie v súčasnosti

3.8.1 Organizácia Severoatlantickej zmluvy

Organizácia Severoatlantickej zmluvy, označovaná aj ako NATO, je organizáciou kolektívnej obrany, ktorej členská základňa je tvorená 31 štátmi. Pretože sa jedná o kolektívnu organizáciu vojensko-politickej povahy, jej primárnym cieľom je bezpečnosť jej členov, ktorí v tejto oblasti úzko spolupracujú. Podobne ako ostatné moderné medzinárodné organizácie,

⁵ Systém kolektívnej bezpečnosti zaisťuje obranu proti vojenským útokom aj zvnútra systému (medzi jeho členmi). Ozbrojené sily sa používajú len v prípade sebaobrany alebo kolektívnej obrany proti agresii. Príkladom takého systému je OSN.

tak aj NATO je vybudované na dodržiavaní princípu demokracie a dodržiavania ľudských práv. Jednotlivé členské štáty tejto bezpečnostnej organizácie si zachovávajú plnú suverenitu.

NATO vzniklo podpísaním Washingtonskej zmluvy 4. apríla 1949. Predchodcom tejto kolektívnej bezpečnostnej organizácie bol Bruselský pakt z roku 1948. Jednalo sa o organizáciu, ktorá združovala štáty Beneluxu, Francúzska a Veľkej Británie za účelom obrany voči prípadnému útoku Sovietskeho zväzu v rokoch po druhej svetovej vojne.

Napriek tomu, že NATO je bezpečnostnou organizáciou vojensko-politickej povahy, jej primárnym záväzkom, ktorý je vyjadrený v zakladajúcej zmluve, je predchádzanie sporom a zároveň v prípade existencie sporu, vyriešenie tohto sporu mierovými prostriedkami. NATO je vybudované na spolupráci vo vyššie vymedzenej oblasti. Táto spolupráca je zakotvená aj v článku 5 Severoatlantickej zmluvy.

Strany sa dohodli, že „ozbrojený útok proti jednej alebo viacerým z nich v Európe alebo v Severnej Amerike, sa bude považovať za útok namierený proti všetkým stranám a následne sa dohodli, že ak dôjde k takémuto útoku každá zo strán, uplatňujúc zákonnú obranu, individuálnu a kolektívnu, uznanú článkom 51 Charty Spojených národov, napomôže napadnutej strane alebo stranám, prijímúc individuálne a na základe dohovoru s ostatnými stranami také akcie, ktoré považuje za potrebné, vrátane použitia ozbrojených síl k nastoleniu a udržaniu bezpečnosti v severoatlantickom regióne“ [24, čl.5].

NATO je však pri použití vojenskej sily povinné konzultovať jej použitie s Bezpečnostnou radou OSN. NATO má teda notifikačnú povinnosť voči Bezpečnostnej rade OSN, ktorá je jediným orgánom chrániacim medzinárodný mier a bezpečnosť.

Prostriedky, ktorými Aliancia vykonáva svoju bezpečnosťnú politiku, zahŕňajú:

- zachovávanie dostatočnej vojenskej sily potrebnej na zabránenie vojnám a zachovanie efektívnej obrany,
- schopnosť čeliť krízam ovplyvňujúcim bezpečnosť svojich členov,
- aktívnu podporu dialógu s inými národmi a kooperatívny prístup k otázkam európskej bezpečnosti, vrátane podpory opatrení, zameraných na dosiahnutie pokroku v oblasti kontroly zbrojenia a odzbrojenia.

Na tomto mieste je potrebné spomenúť, že takmer všetky štáty, s výnimkou Islandu, disponujú vlastnými ozbrojenými silami. Tri štáty, ktoré sú aj stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN, Francúzsko, Veľká Británia a Spojené štáty americké, vlastnia aj jadrové zbrane.

Základné úlohy NATO vzhľadom na súčasné bezpečnostné prostredie sú tieto [25]:

1. Kolektívna obrana: Členovia NATO si budú vždy navzájom pomáhať proti útoku v súlade s článkom 5 Washingtonskej zmluvy. Tento záväzok zostáva pevný a záväzný. NATO bude odstrašovať a brániť sa pred každou hrozbou agresie a pred vznikajúcimi bezpečnostnými výzvami, ktoré ohrozujú základnú bezpečnosť jednotlivých spojencov alebo Aliancie ako celku.
2. Krízový manažment: NATO má jedinečný a robustný súbor politických a vojenských spôsobilostí na riešenie celého spektra kríz – pred, počas a po konfliktoch. NATO bude aktívne využívať vhodnú kombináciu týchto politických a vojenských nástrojov na pomoc pri zvládaní rozvíjajúcich sa kríz, ktoré majú potenciál ovplyvniť bezpečnosť Aliancie, skôr ako prerastú do konfliktov; zastaviť prebiehajúce konflikty tam,

kde ovplyvňujú bezpečnosť Aliancie; a pomôcť upevniť stabilitu v situáciách po konflikte, kde to prispieva k euroatlantickej bezpečnosti.

3. Kooperatívna bezpečnosť: Aliancia môže ovplyvniť politický a bezpečnostný vývoj za jej hranicami. Aliancia sa bude aktívne zapájať do zvyšovania medzinárodnej bezpečnosti prostredníctvom partnerstva s príslušnými krajinami a inými medzinárodnými organizáciami; aktívnym prispievaním ku kontrole zbrojenia, nešíreniu zbraní a odzbrojovaniu; a umožnením prístupu pre všetky európske demokracie, ktoré spĺňajú štandardy NATO.

Pre dosiahnutie základných cieľov Aliancia:

- vytvára nevyhnutnú súčasť stabilného bezpečnostného prostredia v Európe založeného na rozvíjaní demokratických inštitúcií a oddanosti mierovému riešeniu konfliktov,
- v súlade s článkom 4 Severoatlantickej zmluvy slúži ako transatlantické fórum na konzultáciu spojencov o akýchkoľvek otázkach, ovplyvňujúcich životné záujmy svojich členov, vrátane vývoja, ktorý môže ohrozovať ich bezpečnosť. pomáha zosúladiť ich úsilie v oblastiach spoločného záujmu,
- zabezpečuje odstrašovanie a ochranu proti akejkoľvek forme agresie voči teritóriu ktoréhokoľvek členského štátu NATO,
- zachováva strategickú rovnováhu v Európe.

3.8.2 Európska únia

Európska únia začala plniť funkciu organizácie kolektívnej obrany vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti 1.12.2009.

Lisabonská zmluva [25] popri vymedzení úlohy Európskej únie vo svete rieši aj otázky spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky, ktorú považuje za neoddeliteľnú súčasť spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Spoločná bezpečnostná a obranná politika podľa Lisabonskej zmluvy zabezpečuje Únii operačnú schopnosť využívajúc civilné a vojenské prostriedky. Únia ich môže využiť pri misiách mimo Únie na udržanie mieru, predchádzanie konfliktom a posilňovanie medzinárodnej bezpečnosti v súlade so zásadami Charty Organizácie Spojených národov.

Spoločná bezpečnostná a obranná politika zahŕňa vymedzenie spoločnej obrannej politiky Únie. Tá povedie k spoločnej obrane, keď o tom jednomyselne rozhodne Európska rada. V takom prípade Európska rada odporučí členským štátom prijať toto rozhodnutie v súlade s ich príslušnými ústavnými požiadavkami. Lisabonská zmluva teda nepredpokladá okamžité vytvorenie spoločnej obrany alebo európskej armády.

Lisabonská zmluva v čl. 42, ods.7. však ustanovuje, že *ak sa členský štát stane na svojom území obeťou ozbrojenej agresie, ostatné členské štáty sú povinné mu poskytnúť pomoc a podporu všetkými dostupnými prostriedkami, v súlade s článkom 51 Charty Organizácie Spojených národov*⁶.

Podľa Lisabonskej zmluvy členské štáty môžu Európskej únii poskytnúť civilné a vojenské prostriedky na uskutočňovanie operácií v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky. Členský štát má však právo nesúhlasiť s operáciami tohto druhu a všetky príspevky na ne sa poskytujú na dobrovoľnej báze. Skupina členských štátov, ktoré prejavia vôľu a majú potrebné kapacity, majú možnosť podniknúť operácie odzbrojovania, humanitárne a záchranné misie, misie vojenského poradenstva a misie na udržiavanie mieru. Žiadny členský štát však nemôže byť nútený sa podieľať na takýchto operáciách. V rámci bezpečnostnej a obrannej politiky sa zachovávajú osobitné ustanovenia o prijímaní

⁶ Článok 51 Charty OSN: Ak dôjde k ozbrojenému útoku proti členovi Organizácie Spojených národov, nijaké ustanovenie tejto Charty neprekáža prirodzenému právu na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu a obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

rozhodnutí, no zároveň sa vytvorí priestor pre užšiu spoluprácu menšieho počtu členských štátov.

Členské štáty sa v Lisabonskej zmluve zaväzujú, že budú postupne zlepšovať svoje vojenské schopnosti. Významnú úlohu v tejto oblasti bude zohrávať Európska obranná agentúra podliehajúca vedeniu Rady, ktorá bude otvorená všetkým členským štátom, ktoré majú záujem o účasť v nej. Tie členské štáty, ktorých vojenské schopnosti spĺňajú prísnejšie kritériá, a ktoré v tejto oblasti prevzali navzájom väčšie záväzky s cieľom plniť najnáročnejšie misie, zavedú v rámci Únie stálu štruktúrovanú spoluprácu, ktorú bude koordinovať Rada a Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku [26, čl. 12-46].

3.8.3 Organizácia Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti

Organizácia Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, skr. OZKB (rus. *Организация Договора о коллективной безопасности*; Organizacija Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti) je vojenská aliancia, ktorej členmi je 6 bývalých sovietskych republík – Rusko, Bielorusko, Arménsko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan. Vznikla uzavretím Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, ktorú 15. mája 1992 podpísali v Taškente (Uzbekistan) hlavy Arménska, Kazachstanu, Kirgizska, Ruska, Tadžikistanu a Uzbekistanu. Neskôr sa k nej pridali Azerbajdžan, Bielorusko a Gruzínsko (1993). Zmluva nadobudla platnosť po ukončení národných ratifikačných procedúr 20. apríla 1994.

Kľúčový článok 4 zmluvy uvádza: *„Ak je jeden zo zmluvných štátov vystavený agresii akéhokoľvek štátu alebo skupiny štátov, bude sa to považovať za agresiu proti všetkým zmluvným štátom tejto zmluvy. V prípade aktu agresie proti ktorémukoľvek zo zúčastnených štátov mu všetky ostatné zúčastnené štáty poskytnú potrebnú pomoc, vrátane vojenskej, a tiež poskytnú podporu,*

ktorú majú k dispozícii pri uplatňovaní práva na kolektívnu obranu v súlade s článkom 51 ods. Charty OSN“ [26]. Prvý raz bola táto klauzula využitá pri protestoch v Kazachstane v januári 2022.

Zmluva o kolektívnej bezpečnosti bola uzatvorená na obdobie piatich rokov s možnosťou ďalšieho predĺženia. V roku 1999 Arménsko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Rusko a Tadžikistan podpísali Protokol o rozšírení Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, na základe ktorého sa vytvorilo nové zloženie zúčastnených krajín a automatický postup predĺženia Zmluvy o päť rokov (Azerbajdžan, Gruzínsko a Uzbekistan ukončili členstvo v Zmluve).

Do roku 2002 bola Zmluva v podstate regionálnou dohodou, ktorá zohrávala dôležitú úlohu pri udržiavaní úzkej spolupráce a porozumenia vo vojensko-politickej oblasti.

Rada kolektívnej bezpečnosti 14. mája 2002 v Moskve rozhodla o priznaní štatútu medzinárodnej regionálnej organizácie Zmluve o kolektívnej bezpečnosti.

Cieľom vojenskej spolupráce je zabezpečiť kolektívnu a národnú bezpečnosť členských štátov organizácie udržiavaním v rámci potrebnej dostatočnosti a pripravenosti obranného potenciálu každého členského štátu, síl a prostriedkov systému kolektívnej bezpečnosti OZKB plniť úlohy, v súlade s článkami 4 a 6 Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti z 15. mája 1992, bezpečnosťou a včasnou reakciou na možné výzvy a ohrozenia národnej a kolektívnej bezpečnosti členských štátov OZKB.

Základ vojenského potenciálu OZKB tvoria Kolektívne operačné reakčné sily, regionálne (kombinované) skupiny vojsk (síl), Kolektívne letecké a mierové sily, kombinované (spoločné) vojenské systémy a objekty vojenskej infraštruktúry. Vyššie uvedené sily a prostriedky kolektívnej bezpečnosti tvoria Vojská OZKB (Kolektívne sily).

Systematicky sa zdokonaľujú bilaterálne rusko-bieloruské a rusko-arménske zoskupenia jednotiek (síl) rozmiestnené vo východoeurópskych a kaukazských regiónoch kolektívnej bezpečnosti.

V roku 2001 boli vo formáte OZKB vytvorené Kolektívne sily rýchleho nasadenia v stredoázijskom regióne kolektívnej bezpečnosti (CRDF CAR) v počte asi 5 000 ľudí.

Vo februári 2009 boli vytvorené Kolektívne sily rýchlej reakcie OZKB (CRRF) zahŕňajúce vojenské kontingenty a formácie špeciálnych síl členských štátov OZKB s celkovým počtom asi 20 000 osôb, schopné plniť úlohy vojenského aj špeciálneho charakteru.

V rámci skvalitňovania riadenia síl a prostriedkov systému kolektívnej bezpečnosti pri každoročných vojnových hrách, spoločných cvičeniach a výcvikoch boli splnené požiadavky Rady kolektívnej bezpečnosti OZKB (RKB OZKB) „Organizovanie kontroly vojsk (kolektívnych síl) OZKB“ zo septembra 2015 sa aplikujú a prakticky realizujú.

3.8.4 Šanghajska organizácia spolupráce

15. júna 2001 podpísalo päť štátov Šanghajskej päťky - Ruská federácia, Čínska ľudová republika, Kazašská republika, Kirgizská republika a Tadžická republika, spoločne s Uzbekistanom v Šanghaji Deklaráciu o založení Šanghajskej organizácie spolupráce (Шанхайская организация сотрудничества - ШОС). V rovnaký deň došlo k podpisu aj Šanghajskej konvencie boja proti terorizmu, separatizmu a extrémizmu [27].

Šanghajska organizácia spolupráce (ŠOS) je regionálnou univerzalistickou organizáciou. Z hľadiska časového trvania ide o trvalú organizáciu. Hoci jej štatút definuje organizáciu ako neutrálnu, bez namierenia voči iným štátom alebo organizáciám, je často vnímaná ako protiváha k Organizácii

severoatlantickej zmluvy a vplyvu USA v regióne Strednej Ázie. Rozlohou aj veľkosťou populácie členských štátov ide o najväčšiu regionálnu organizáciu na svete. Zaberá 60 % eurázijského kontinentu a štvrtinu svetovej populácie. Organizácia má 6 členských štátov, 6 pozorovateľov a 6 dialógových partnerov.

Šanghajska organizácia spolupráce sa zameriava na regionálnu kooperáciu v politickej, obchodnej a ekonomickej sfére, v oblasti obrany, právnej vymožitelnosti, životného prostredia, kultúry, vedy a techniky, vzdelania, energetiky a dopravy, financií a v ostatných sférach ktoré sú v spoločnom záujme. Okrem uvedených oblastí oblasti spolupráce deklaruje ciele v oblasti udržiavania mieru a bezpečnosti v oblasti spolupráce v zahraničnej politike spoločného boja proti terorizmu, separatizmu a extrémizmu, pašovaniu narkotík a zbraní, presadzovania nového demokratického, férového a racionálneho politického a ekonomického medzinárodného poriadku.

Hoci ŠOS jasne deklaruje svoju neutralitu, že nie je namierená voči iným štátom ani voči medzinárodným organizáciám, napriek tomu tento fakt je často prehliadaný a je vnímaná najmä ako bezpečnostná organizácia. Nezriedka sa označuje ako Ázijské NATO, resp. protiváha voči NATO, najmä kvôli počiatočnému zameraniu kooperácie - bezpečnosť, ktorá ostáva naďalej top témou pri spolupráci a toto vnímanie je zhoršované vojenskou kooperáciou medzi členskými štátmi ŠOS.

Vnímaniu ŠOS ako potenciálnej protiváhy „západných“ bezpečnostných štruktúr nepomáhajú ani jej reálne aktivity. Bezpečnostná kooperácia, hoci s neustálym zdôrazňovaním oblastí boja proti terorizmu, extrémizmu a separatizmu, je najrozvinutejšou sférou kooperácie. Napriek tomu, ŠOS chýba mechanizmus vzájomnej obrany, nemá vojenskú organizačnú štruktúru, nemá žiadne vojenské prostriedky.

ŠOS taktiež usporadúva spoločné vojenské cvičenia členských štátov, nazývané Peace mission. Spoločné „protiteroristické cvičenia“ členských štátov mierovej misie Šanghajskej organizácie pre spoluprácu sa konajú každé dva roky od vzniku organizácie v roku 2001. Sú postavené na dobrovoľnej účasti, t. j. nie každý členský štát musí vyslať na toto cvičenie jednotky. Posledné spoločné vojenské protiteroristické veliteľské a štábne cvičenie ozbrojených síl členských štátov Šanghajskej organizácie pre spoluprácu Mierová misia-2021 sa uskutočnilo v dňoch 20. až 24. septembra 2021 na cvičisku Donguz v regióne Orenburg.

Súhrn

Národná bezpečnosť je kategória, ktorá charakterizuje stupeň, mieru alebo úroveň zaistenia ochrany životne dôležitých záujmov, práv a slobôd jednotlivca, sociálnych skupín i štátu od vonkajších i vnútorných ohrození najrôznejšej príčiny a povahy. Má však aj tieto významy:

- Národná bezpečnosť je stav rovnováhy medzi ohrozením zapríčineným hrozbou vzniku konfliktu a obranným potenciálom štátu.
- Národná bezpečnosť je nielen ochrana národa a územia pred fyzickým útokom, ale aj ochrana - pomocou rôznych prostriedkov - životných ekonomických a politických záujmov, strata ktorých by ohrozila životnosť a základné hodnoty štátu.
- Národná bezpečnosť je stav spoločenského vedomia, v ktorom vyskytujúce sa hrozby určitého stupňa nevzbudzujú vďaka existujúcim obranným schopnostiam obavy a strach o zachovanie (dosiahnutie) dôležitých hodnôt.
- Národná bezpečnosť je stav spoločnosti definovaný vzťahom obranného potenciálu, ktorým spoločnosť disponuje k veľkosti hrozieb.

- Národná bezpečnosť je stav dosiahnutý prostredníctvom zorganizovanej obrany a ochrany proti vonkajším aj vnútorným hrozbám, definovaný vzťahom obranného potenciálu k miere ohrozenia.

V anarchickom medzinárodnom systéme, fungujúcom bez účasti centrálnej a kompetentnej autority, sú štáty suverénnymi aktérmi. Pri zaisťovaní svojej bezpečnosti sú odkázané:

- buď na vlastný mocenský potenciál, ktorý by im garantoval zachovanie vlastnej územnej integrity, nezávislosti a vnútornej suverenity,
- alebo na získanie spojenectva so silnejším štátom (aliancie so silnejšími štátmi),
- alebo na získanie členstva v systéme kolektívnej bezpečnosti alebo kolektívnej obrany.

Z hľadiska zaistenia bezpečnosti, a to nielen malých štátov, je v súčasnom bezpečnostnom prostredí nevyhnutnosťou začlenenie sa do systému kolektívnej obrany a organizácií kolektívnej bezpečnosti. Vzhľadom na charakter bezpečnostných výziev a bezpečnostných hrozieb už žiadny štát nie je schopný komplexne a v plnom rozsahu zaistiť svoju bezpečnosť a udržiavať všetky potrebné spôsobilosti. O to viac sa to týka malých štátov.

Otázky

1. Objasnite obsah pojmu „národná bezpečnosť“!
2. Aké sú kritériá pre klasifikáciu štátov ako referenčných objektov?
3. Objasnite hlavné činitele moci štátu!
4. Aká je funkcia a štruktúra politickej moci štátu?
5. Aké sú možnosti zaistenia bezpečnosti štátu v anarchickom medzinárodnom systéme?

6. Objasnite podstatu Hard Power a hodnotenia vojenskej moci štátu!
7. Čo je podstatou systému kooperatívnej bezpečnosti a aké záruky poskytuje?
8. Čo je podstatou systému kolektívnej bezpečnosti a aké záruky poskytuje?
9. Čo je podstatou systému kolektívnej obrany a aké záruky poskytuje?
10. Ktoré sú hlavné organizácie kolektívnej bezpečnosti a kolektívnej obrany v súčasnosti?

Literatúra použitá v kapitole

- [1] HOFREITER, L. Bezpečnostná veda - minulosť, súčasnosť a perspektívy. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011*. Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl, 2011. ISBN 978-80-8040-429-1.
- [2] KROŠLÁK, D. a ŠMIHULA, D. *Základy teórie štátu a práva*. Bratislava: Iura Edition, 2013. ISBN 978-80-8078-622-9.
- [3] HOFREITER, L. Asymetria národnej a medzinárodnej bezpečnosti. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2012*. Zborník vedeckých a odborných prác. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl, 2012. ISBN 978-80-8040-4508-5.
- [4] KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. 6. vydání. Praha: Ekopress, 2021. ISBN 978-80-87865-63-7.
- [5] EAST, M. *Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models*. In *World Politics*, 1973, 25(4), s.556-576. doi:10.2307/2009952.
- [6] DRULÁKOVÁ, R. a DRULÁK, P. *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. 2. prepracované vydanie. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007. 172 s. ISBN 978-80-245-1184-9.
- [7] HEY, J. A. K. *Small States in World Politics*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. 2003. ISBN 978-1-55587-943-3.

- [8] VAICEKAUSKAITĚ, Ž. M. *Security Strategies of Small States in a Changing World*. [online]. Dostupné na:
<https://journalonbalticsecurity.com/journal/JOBS/article/61/file/pdf>
- [9] ROTHSTEIN, R. L. *Alliances and Small Powers*. New York: Columbia University Press, 1968.
- [10] BOCHIN, M. *Politický systém. Teoretická analýza*. Prešov: 2007. ISBN 80-969630-1-5.
- [11] KROUPA, J. *Politologie nejen pro právníky*. Wolters Kluwer, 2020. ISBN 978-80-75988-12-6.
- [12] NYE, J. *The Future of Power*. [online]. Dostupné na:
<https://www.belfercenter.org/publication/future-power>
- [13] *World Power Index*. [online]. Dostupné na:
<https://www.worldpowerindex.com/about-world-power-index/>
- [14] *Global Power Index*. [online]. Dostupné na: <https://pareto-economics.com/global-power-index/>
- [15] SHIPING TANG. The Security Dilemma: A Conceptual Analysis. In *Security Studies*, 2009. 18:3. ISSN 1556-1852.
- [16] KOFROŇ, J. *Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.37040/geografie2011116030256>
- [17] *Global Firepower Index*. [online]. Dostupné na:
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
- [18] NYE, J. *On the Rise and Fall of American Soft Power*. *New Perspectives Quarterly*, 2005. 22(3). ISSN 1540-5842.
- [19] WILSON, E. *Hard Power, Soft Power, Smart Power*. [online]. Dostupné na:
<https://www.ernestjwilson.com/uploads/>
- [20] GAVEL, D. *Joseph Nye on Smart Power*. [online]. Dostupné na:
<https://www.belfercenter.org/publication/joseph-nye-smart-power>

- [21] *Charta OSN*. [online]. Dostupné na:
<https://cloud.edupage.org/cloud/Charta-OSN.pdf>
- [22] MIHALKA, M. *Cooperative Security: From theory to Practice*.
[online]. Dostupné na: <https://www.marshallcenter.org/en/publications>
- [23] *The Organization for Security and Co-operation in Europe*.
[online]. Dostupné na: <https://www.osce.org/who-we-are>
- [24] *NATO*. [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/>
- [25] *Lisabonská zmluva*. [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT>
- [26] *Organizácia zmluvy o kolektívnej bezpečnosti*. [online]. Dostupné na:
<https://odkb-csto.org/contacts/>
- [27] KIŠELOVÁ, M. *Šanghajská organizácia spolupráce*. [online]. Dostupné na: <https://www.fpvmv2.umb.sk/cms/>

4 BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA ŠTÁTU

V tejto kapitole objasníme:

- *Obsah pojmu politika a jej štruktúru*
- *Pojem bezpečnostná kultúra*
- *Pojem strategická kultúra*
- *Obsah a funkcie bezpečnostnej politiky štátu*

Politika (grécke *πολιτική* – „štátna činnosť“, z *πόλις* – „mesto, štát“) je jednou z oblastí ľudskej činnosti, v ktorej štáty, reprezentované orgánmi verejnej moci a ich úradníkmi, ako aj verejnými inštitúciami, realizujú svoje ciele a záujmy. Politika je bojom o moc a bez ohľadu na to, čo je jej dlhodobým cieľom, moc je okamžitým cieľom. Tento boj o moc stavia proti sebe tých, ktorí chcú zachovať aktuálne rozloženie moci a tých, čo ho chcú zmeniť.

4.1 Politika, pojem, obsah a štruktúra

V priebehu vývoja vedeckého a filozofického myslenia boli navrhnuté rôzne definície politiky. Aristoteles chápal politiku ako druh umenia riadenia štátu, ktorého cieľom je spoločné dobro. V staroveku a stredoveku dominovala idealizácia politiky a politikov a jej zdroje vychádzali z prírodných zákonov, či vôle nadprirodzených síl, slúžiacich na ospravedlnenie nerovného rozdelenia na privilegovaných vládcov a poddaných podriadených ich záujmom.

V modernej dobe sa ako politika začali pomenovávať činnosti zahŕňajúce používanie presvedčania, manipulácie, nátlaku a násilia, spory, vyjednávanie a kompromisy, slúžiace na formovanie a ochranu sociálneho poriadku priaznivého pre sociálne skupiny podľa sily ich ekonomického postavenia a politického vplyvu.

Moderné definície politiky sú založené na teóriách Maxa Webera [1], ktorý tvrdil, že politika je snaha o účasť na moci alebo ovplyvňovanie distribúcie

moci, či už medzi štátmi alebo v rámci štátu, medzi skupinami ľudí, ktoré tvoria štát. Iné definície je možné objasňovať konštatovaním, že dôležitou črtou politiky je odvolávanie sa na násilie, pretože v oblasti politických vzťahov hrozba násilia a prípadne jeho použitie je akýmsi prostriedkom a vždy ultima ratio, keď iné prostriedky zlyhajú [2]. Táto definícia je univerzálna, pretože zdôrazňuje dve dimenzie politiky: vnútornú (vnútroštátnu) a vonkajšiu (medzištátnu). S odstupom času od vzniku tejto definície (prvá polovica 20. storočia) ju dnes treba doplniť o vzťahy medzi národnými štátmi a medzinárodnými organizáciami a o vzťahy medzi týmito organizáciami a v rámci nich (najmä v kontexte Európskej únie).

V súčasnosti je bežné interpretovať politiku ako aktivitu, ktorá sa prejavuje v správaní sociálnych skupín, ako aj súbor správania a sociálnych inštitúcií, ktoré riadia sociálne vzťahy a vytvárajú mocenskú kontrolu ako takú, spojenú so súťažou o vlastníctvo moci. Existuje aj predstava, že v najvšeobecnejšej podobe možno politiku definovať ako spoločenskú činnosť zameranú na udržanie alebo zmenu existujúceho poriadku rozdelenia moci a majetku v štátom organizovanej spoločnosti (domáca politika) a svetovom spoločenstve (zahraničná, globálna alebo svetová politika).

Politika je mnohostranný spoločenský fenomén, ktorý možno považovať za nástroj vedomej regulácie spoločnosti. Existuje množstvo definícií politiky, ponúkaných rôznymi teoretickými smermi, ktoré zdôrazňujú jeden z hlavných aspektov politickej činnosti: inštitucionálny, právny, ekonomický, psychologický, sociálny, antropologický atď.

Pojmom politika označujeme komplex rozličných ľudských konaní v komplikovanej štruktúre. Politikou sa totiž označujú tri dimenzie:

- normatívna (v literatúre sa stretáme aj s termínom inštitucionálno-právna),

- obsahová,
- procesná.

Angličtina rozoznáva až tri slová pre pomenovanie politiky: polity, policy a politics (tab.4.1.).

Tabuľka 4.1 Dimenzie a významy pojmu politika

Termín	Dimenzia	Forma existencie	Znaky
Polity	Forma	Ústava Normy/zákony Inštitúcie	Spôsob úpravy Poriadok
Policy	Obsah	Úlohy a ciele Problémy Hodnoty	Riešenie problémov Plnenie cieľov
Politics	Proces	Záujmy Konflikty Boj	Moc Konsenzus Presadzovanie

Zdroj: Vlastné spracovanie

Politika v zmysle **polity** označuje štrukturálnu, formálnu a normatívnu dimenziu politiky. Rozumie sa ňou rámec pre politické konanie. Tvorený je inštitúciami a normami. K inštitúciám patria organizácie, strany, štáty. Normy existujú vo viacerých podobách: ústavy, zákony, medzinárodné dohody, nariadenia, smernice a iné typy predpisov.

Termínom **policy** sa označuje obsahová úroveň politiky. Tvoria ju ciele i výsledky politických aktérov (politikov, politických strán, záujmových združení) v podobe celého radu jednotlivých typov politik, napr. politiky kultúrnej, školskej.

Termínom **politics** sa označuje procesná úroveň politiky. V širšom význame ide o proces, ktorý možno pomenovať aj ako umenie vládnuť, resp. schopnosť presadiť určité obsahy, ciele a záujmy. Z tejto perspektívy sa na politiku nazerá ako na proces konfliktu, ale aj ako na hľadanie konsenzu,

vníma sa ako boj o moc a vplyv, ako spor o podiel na moci prebiehajúci medzi rôznymi skupinami a osobami. Na to, aby mohli byť realizované programové ciele, musí byť uskutočnených viacero aktivít.

V historickej retrospektíve možno v rámci kombinácie rôznych teoretických prístupov zovšeobecniť základné trendy v určovaní podstaty politiky, ako aj v oblasti jej genézy. Pri skúmaní a objasňovaní politiky rozoznávame:

- a. Zásadné prístupy, v ktorých definície politiky sú priamo spojené s pojmom moc, definujú politiku buď ako riadenie pomocou moci, alebo ako túžbu ju získať a udržať.
- b. Inštitucionálne prístupy sa opierajú o definície, v ktorých sa pozornosť sústreďuje na konkrétnu organizáciu alebo nejakú komunitu ľudí, ktorá vykonáva mocenské funkcie. Spravidla je štát označený za kľúčovú inštitúciu, existujú však aj iné variácie, ktoré sa zameriavajú na iné verejné inštitúcie.
- c. Sociologické prístupy, v rámci ktorých je spoločnosť chápaná ako súbor štrukturálne organizovaných skupín, ktoré svoje potreby a záujmy realizujú prostredníctvom moci, resp. politika ako určité formy činnosti takýchto sociálnych skupín na realizáciu vyššie uvedených potrieb.
- d. Teleologické prístupy, podľa ktorých chápanie podstaty politiky je spojené s pojmami organizácia, stanovovanie cieľov a dosahovanie cieľov, vďaka čomu sa rozsah pojmu „politika“ výrazne rozširuje.

Okrem toho v modernej politológii existujú dva protichodné prístupy k chápaniu politiky: konsenzuálny a konfrontačný.

- Konsenzuálny prístup predpokladá riešenie problémov nenásilnými a nekonzfliktnými metódami, spoluprácou a hľadaním kompromisov

a politika je v ňom chápaná ako aktivita na dosiahnutie dohody medzi občanmi.

- Podľa konfrontačného prístupu je politika považovaná za sféru konfliktu záujmov, za oblasť konfrontácie, ktorá predpokladá dominanciu silnejších subjektov alebo organizácií nad slabšími. Politika je zároveň produktom zápasu dvoch protichodne smerujúcich tendencií (konflikt záujmov na jednej strane a hľadanie rovnováhy na strane druhej), čím sa vlastne vyrovnávajú konsenzus a konfrontačný prístup.

Politiku môžeme kategorizovať:

- podľa cieľovej oblasti:
 - bezpečnostná, ekonomická, sociálna, vojenská atď.
- podľa rozsahu:
 - vnútorná, vonkajšia,
- podľa obsahu a charakteru:
 - pokroková, reakčná, vedecky podložená, voluntaristická,
- podľa subjektov:
 - politika svetového spoločenstva, štátu, organizácie, podniku atď.

4.2 Bezpečnostná politika

Bezpečnostná politika štátu je súčasťou štátnej politiky štátu. Uskutočňuje, zabezpečuje, presadzuje a obhajuje štátne záujmy konkrétneho štátu v medzinárodnom i vnútroštátnom kontexte. Je sústavou základných štátnych záujmov a cieľov, ako aj hlavných nástrojov na ich dosiahnutie.

Bezpečnostnú politiku štátu určujú kľúčové determinanty, ktorými sú bezpečnostná kultúra a strategická kultúra. Z toho dôvodu budeme aj pri objasňovaní bezpečnostnej politiky štátu rešpektovať túto logickú a metodologickú postupnosť.

4.2.1 Kultúra a bezpečnostná kultúra

Pojem kultúra má z etymologického hľadiska pôvod v latinskom slove „cultus“, vyjadrujúceho úctu k božstvám. Neskôr sa začal spájať z významom *colo, colere* - vzdelávať, obrábať, pestovať, ale tiež i *cultus* – pestovanie, vzdelávanie, ošetrovanie, starostlivosť. V spojení *cultura amini* ho používal Cicero na vyjadrenie starostlivosti o vyššie idey [3, s.20].

S prvým vymedzením antropologickej definície kultúry prišiel anglický antropológ Edward Burnett Tylor. Jeho definícia kultúry znie: „*Kultúra alebo civilizácia je komplexný celok, ktorý zahrňuje poznanie, vieru, umenie, právo, morálku, zvyky a všetky ostatné schopnosti a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti.*“ [3, s.20].

Kultúra v našom pojatí predstavuje súhrn výtvorov ľudskej činnosti, a to ako materiálnej, tak i duchovnej, intelektuálnej, ktorý je hromadený, uchovávaný a obohacovaný počas ľudskej histórie a odovzdávaný z pokolenia na pokolenie.

Problém spojitosti kultúry a bezpečnosti, zvlášť vplyvu kultúry na bezpečnosť, nie je nový, je vlastne tak starý, ako existujú ľudské civilizácie a kontakty medzi nimi. Hlavný aspekt vzájomnej interakcie spočíval (a dnes tento aspekt znovu vystupuje do popredia) v úsilí o kultúrnu dominanciu, v akomsi kultúrnom rasizme, ktorý je uplatňovaný jedným národom, jednou civilizáciou voči druhej. V spojení s náboženskou identitou to znamenalo a i dnes znamená krvavý konflikt.

Vzájomná interakcia kultúry a bezpečnosti sa často realizuje prostredníctvom moci, schopnej vytvárať a presadzovať kultúrne hodnoty a vzorce, ale aj prostredníctvom obrany (ochrany) vytvorených a prijatých kultúrnych hodnôt.

Spojenia, resp. prepojenie kultúry a bezpečnosti do pojmu bezpečnostná kultúra sa objavuje od roku 1986, kedy ho použila Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu v súvislosti s analýzou príčin a následkov havárie v ukrajinskej atómovej elektrárni v Černobyle. Bolo preukázané, že absencia kultúry bezpečnosti bola jednou z hlavných príčin tejto tragickej udalosti [4,5].

Ďalší vývoj ukázal, že tento pojem sa nemôže vzťahovať len na personál potenciálne nebezpečných objektov, ale že má vzťah ku každému človeku, spoločnosti i ľudstvu ako celku. Bezpečnostná kultúra začala byť chápaná ako sociologická kategória, vyjadrujúca sociálne vzťahy, zamerané na odstránenie alebo minimalizáciu (alebo vytvorenie a šírenie) sociálnych ohrození a rizík, vznikajúcich na úrovni jednotlivca, sociálnej skupiny, spoločenstva či štátu v rôznych sociálnych situáciách.

Pidgeon [5] uvádza, že bezpečnostná kultúra určuje systém významov, vďaka ktorým sú subjekty schopné uvedomiť si a pochopiť ohrozenie a teda zaujať postoj k riziku, ohrozeniu, bezpečnosti a rovnako sú schopné prideliť im adekvátne hodnoty.

Cieślarczyk [6] pokladá bezpečnostnú kultúru za spôsob uvažovania o bezpečnosti (čo je bezpečnosť, možnosť vyjadrenia bezpečnosti), vnímania bezpečnosti a zisťovania hodnôt bezpečnosti (ako dosiahnuť bezpečnosť, aké prostriedky, techniky a technológie možno použiť na dosiahnutie bezpečnosti).

Lee definuje bezpečnostnú kultúru organizácie ako výsledok individuálnych a skupinových hodnôt, postojov a prejavov správania, ktoré odrážajú záväzky vedenia organizácie v oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci [7].

Východiskovými podmienkami a predpokladmi pre prijatie definície pojmu bezpečnostná kultúra sú tieto [4]:

- pojem treba skúmať ako na individuálnej, tak i na skupinovej úrovni,
- pojem musí mať relatívny, nie absolútny (ideálny, normatívny) charakter,
- pojem v sebe koncentruje hodnotový systém, tradície a materiálnu úroveň referenčných objektov bezpečnosti.

Vzhľadom na tieto požiadavky môžeme bezpečnostnú kultúru definovať ako určitú úroveň rozvoja človeka a spoločnosti, charakterizovanú významom zaistenia bezpečnosti v systéme osobných a spoločenských hodnôt, zavedením stereotypov bezpečného správania sa ľudí ako v každodennom živote doma, na verejnosti či na pracovisku, tak i v nebezpečných a mimoriadnych situáciách [5].

Bezpečnostnú kultúru môžeme chápať ako súbor základných predpokladov, hodnôt, noriem, pravidiel, symbolov a presvedčení, ktoré ovplyvňujú vnímanie výziev, príležitosti a (alebo) rizík, a tiež spôsob vnímania bezpečnosti a uvažovania o bezpečnosti, a s tým súvisiace metódy a spôsoby naučeného správania sa a činnosti (interakcie) sociálnych aktérov v záujme bezpečného pretrvania a rozvoja všetkých referenčných objektov a spoločnosti ako celku.

V tomto kontexte môže byť kultúra bezpečnosti vnímaná cez tri piliere [8]:

- prvý pilier, duchovno-mentálny, zahŕňa ideový a hodnotový systém človeka i jeho duchovnú sféru, vedomosti a zručnosti pre zaistenie bezpečnej existencie,
- druhý pilier, organizačno-právny, odkazuje na sociálne interakcie v spoločnosti, organizačný a právny systém, kreatívnosť a inovácie pri tvorbe systémov bezpečnosti a ochrany,

- tretí, materiálny pilier, spočíva vo vytvorení materiálnych podmienok na zaistenie bezpečnosti referenčných objektov.

Kultúra bezpečnosti v prezentovanej podobe je pojem, ktorý:

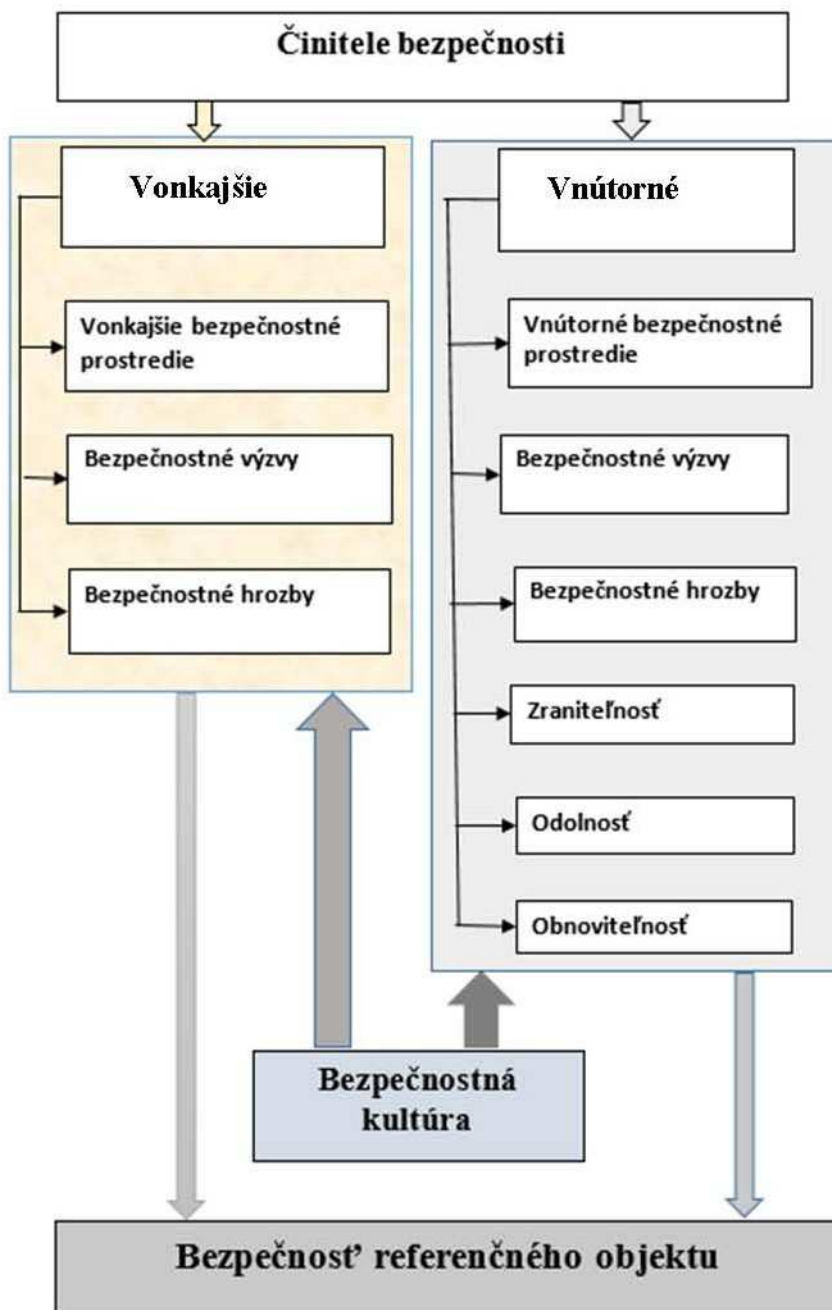
- ukazuje na to, ako referenčné objekty vnímajú problém bezpečnosti, aký je ich potenciál na bezpečné (resp. nie bezpečné) správanie sa,
- záleží na hodnotovom systéme spoločnosti, na vnímaní a akceptácii bezpečnostných rizík v danej spoločnosti.

4.2.2 Vplyv bezpečnostnej kultúry na bezpečnosť referenčného objektu

Bezpečnostná kultúra svojim rozsahom môže ovplyvňovať skutočne širokú škálu činností a procesov naprieč bezpečnosťou organizácie, či iných sektorov súvisiacich s bezpečnosťou.

Niektoré činitele bezpečnosti môžu mať pozitívny či negatívny vplyv na iné, čím môžu meniť ich hodnoty. Zmeny týchto hodnôt majú potenciál byť príčinou zmien celkovej úrovne bezpečnosti.

Bezpečnostnú kultúru môžeme pokladať za jeden z činiteľov bezpečnosti štátu, pretože svojou pôsobnosťou môže meniť hodnoty komplexnej úrovne bezpečnosti. Okrem toho môže ovplyvňovať ďalšie endogénne činitele bezpečnosti referenčného objektu (vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť, odolnosť, obnoviteľnosť).

Obr. 4.1 Vplyv bezpečnostnej kultúry na bezpečnosť referenčného objektu
Zdroj: Vlastné spracovanie

4.2.3 Kultúra národnej bezpečnosti

Bezpečnostná kultúra na úrovni štátu vyjadruje postoj a vzťah politickej reprezentácie k bezpečnosti ako takému stavu spoločnosti, v ktorom je zistená bezpečnosť pre každého a všetkých na požadovanej úrovni. Vyjadruje, ako politická reprezentácia reaguje na možné ohrozenia bezpečnosti štátu a občanov, ako vytvára podmienky pre rozvoj sociálnych jednotiek, podnikateľských subjektov i občianskych organizácií. Tiež ukazuje, ako štát dbá na výchovu občanov k bezpečnosti, k bezpečnému správaniu sa v rôznych situáciách.

Podľa Colina S. Graya bezpečnostné kultúry zahŕňajú pretrvávajúce sociálne prenášané myšlienky, postoje, tradície, zvyky mysle a preferované metódy fungovania, ktoré sú viac-menej špecifické pre konkrétnu geograficky založenú bezpečnostnú komunitu, ktorá má jedinečnú historickú skúsenosť [9]. Podľa Eichlera [10, s.38-39] má bezpečnostná kultúra dve dimenzie - vnútroštátnu a medzinárodnú. Pri vymedzení vnútroštátnej dimenzie sa uplatňujú dva prístupy.

Jeden prístup spočíva na vymedzení štyroch ukazovateľov: národná identita, aliančná politika, štruktúra ozbrojených síl a civilno-vojenské vzťahy.

Druhý prístup k vymedzeniu vnútroštátnej dimenzie bezpečnostnej kultúry spočíva v uplatnení piatich premenných: prístup k vonkajšiemu prostrediu; obsah a forma národnej identity; politické ciele štátu; ustálené názory a ich vplyv na úvahy o alternatívnych možnostiach zahraničnej politiky; elitami zdieľané normy zahraničnej politiky, najmä na ciele a nástroje zahraničnej politiky.

Medzinárodná dimenzia bezpečnostnej kultúry štátu je vysvetľovaná podľa tzv. inštrumentálnych preferencií daného štátu. Konkrétne to znamená, či štát preferuje:

- unilateralizmu alebo multilateralizmus,
- donucováciu alebo presvedčováciu stratégiu,
- vojenské alebo nevojenské nástroje,
- preventívne pôsobenie alebo preemptívne údery.

Jeannie L. Johnson v snahe vytvoriť optimálny model skúmania bezpečnostnej kultúry sa sústredila na štyri premenné národnej bezpečnostnej kultúry, ktoré neustále ovplyvňujú bezpečnostnú politiku a ktoré sú pre túto kultúru hodnotné [11]. Sú to:

Identita, ktorá vyjadruje pohľad národného štátu na seba, zahŕňajúci črty jeho národného charakteru, jeho zamýšľané regionálne a globálne úlohy a jeho vnímanie jeho prípadného osudu.

Hodnoty vyjadrujú, či pri analýze nákladov a výnosov z konania štátu v oblasti bezpečnosti sa uprednostňujú materiálne a/alebo ideové, morálne, či iné duchovné faktory, ktoré sa vyberajú pred ostatnými.

Normy predstavujú akceptované a očakávané spôsoby správania sa štátu. Hodnotenie noriem môže objasniť, prečo sú niektoré racionálne prostriedky na dosiahnutie konečného cieľa odmietnuté ako neprijateľné, aj keď by boli dokonale efektívne.

Optika vnímania znamená pravdivé alebo nepravdivé, skreslené názory na to, ako je štát vnímaný z vonka. Potom správanie sa štátu je založené na vnímaní reality, nie reality samotnej. Vnímanie pozície, authority či prestíže štátu zohráva významnú úlohu pri formovaní zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátu.

Tabuľka 4.2 Kritériá pre definovanie kultúry národnej bezpečnosti

	Prvky	Neintegrované štáty	Integrované štáty
Vnímanie prostredia	Vzťahuje sa na konsenzus o dynamike medzinárodného systému, význam a životaschopnosť suverénneho štátu a definície bezpečnostných hrozieb	Medzinárodný systém je tvorený konkurujúcimi si suverénnymi, autonómnymi štátmi zaujatými ochranou územnej celistvosti; medzištátna interakcia je do značnej miery hra s nulovým súčtom	Kooperatívny medzinárodný systém je tvorený štátmi do značnej miery benevolentnými k suverénnym výsadám, územne bezpečné a maximalizujúce blahobyť; medzištátna interakcia je vo všeobecnosti vzájomne výhodná
Identita	Zachytáva spôsob, akým národné elity definujú národ voči vonkajšiemu svetu	Elity si zachovávajú „egoistickú“ definíciu národného záujmu a definujú národ v opozícii k „iným“, ktorí predstavujú existenčnú hrozbu	Elity inak vnímajú národný záujem; národné je začlenené do širšieho kontextu „my“ a nie v opozícii k „inému“
Inštrumentálne preferencie	Identifikujú preferované nástroje štátu, ktoré možno posudzovať vo vzťahu k typológii moci	Realistické zdroje sily, najmä spoliehanie sa na donucovacie nástroje štátu (Hard Power)	Priama a nepriama inštitucionálna moc, preferencia na presvedčovacie nástroje štátu (Soft Power)
Preferované interakcie	Vzťahuje sa na preferencie jednostranného, bilaterálneho alebo multilaterálnej spolupráce pri riešení bezpečnostných hrozieb	Pohybuje sa od preferencií unilateralizmu po podmienený bilateralizmus dočasný bilateralizmus alebo multilateralizmus	Preferencie multilaterálnej spolupráce; zrieknutie sa suverénnych výsad a sústredenie sa na inštitucionálnu a nie národnú činnosť

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [12]

Kultúry národnej bezpečnosti možno definovať aj podľa štyroch kritérií: vnímanie prostredia; národná identita; inštrumentálne preferencie; a preferované interakcie (tab. 4.2). Z tabuľky je zrejмый rozdielny prístup integrovaných a neintegrovaných štátov.

Rozdielne prístupy integrovaných a neintegrovaných štátov k formulovaniu cieľov bezpečnostnej politiky je zrejмый aj z tabuľky 4.3.

Tabuľka 4.3 Prístupy k formulovaniu cieľov bezpečnostnej politiky

	Neintegrované štáty	Integrované štáty
Prienik záujmov aktérov bezpečnosti	Miera prieniku neštátnych a štátnych aktérov je obmedzená a premenlivá	Miera prieniku neštátnych a štátnych aktérov je rozsiahla a akceptovaná, trvalá, reprezentovaná formou bezpečnostnej komunity.
Kritické hrozby	Bezpečnosť štátu je do značnej miery definovaná hrozbami pre územnú celistvosť, autonómiou od vonkajších vplyvov a dôraz na maximalizáciu moci	Bezpečnosť štátu je do značnej miery definovaná zraniteľnosťou štátu pri dobrovoľnej a štruktúrálnej zmene rozsahu suverenity; štáty sú primárne orientované na ciele integračného zoskupenia
Riadenie a zaisťovanie suverenity	Štát funguje ako efektívny regulátor vnútorných a vonkajších vzťahov; neochota vzdať sa suverenity v prospech domácich alebo medzinárodných inštitúcií	De facto dochádza k stieraniu hraníc suverenity; vlády nepôsobia ako regulátor vzťahov; ochota preniesť časť suverenity na medzinárodné inštitúcie
Referenčné záujmy	Záujmy sú úzke a unilaterálne, egoistické.	Záujmy sú tvorené širokým okruhom, ktoré sa viažu na spoločné záujmy; multilateralizmus.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [12]

Bezpečnostnú kultúru, posudzovanú ako výsledok plnenia funkcie štátu v oblasti bezpečnosti, ovplyvňuje najmä:

- systém sociálnych hodnôt a priorít v oblasti bezpečnosti,
- definovanie národného záujmu v oblastiach a sektoroch národnej bezpečnosti a ľudskej bezpečnosti,
- ukotvenie štátu v medzinárodných bezpečnostných štruktúrach,
- prístup politickej reprezentácie k potrebám bezpečnosti štátu a občanov,
- kvantita a kvalita právnych predpisov, noriem a štandardov pre zaistenie bezpečnosti štátu i občanov,
- kvalita bezpečnostného výskumu a bezpečnostného vzdelávania,
- propagovanie kultúry bezpečnosti v prostriedkoch masovej komunikácie,
- synergia a subsidiarita orgánov štátnej správy a miestnej samosprávy, občianskeho sektora, bezpečnostného sektora a ďalších združení pri realizácii štátnej politiky bezpečnosti,
- starostlivosť štátu o funkčný bezpečnostný systém a vytváranie podmienok pre jeho činnosť,
- organizácia prípravy obyvateľstva v oblasti prevencie a presadzovania vzorov bezpečného správania sa a reagovania na nebezpečné situácie.

Úroveň bezpečnostnej kultúry **na úrovni štátu** sa prejavuje najmä v obsahu a zameraní prijímaných dokumentov do oblasti zaistovania vnútornej i vonkajšej bezpečnosti.

4.2.3 Strategická kultúra

Prijaté a osvojené zásady bezpečnostnej kultúry sa odrážajú v obsahu a zameraní strategickej kultúry štátu, vyjadrujúcej najmä prístup politickej reprezentácie štátu k zaisteniu svojej vonkajšej bezpečnosti.

V strategickej kultúre štátu sa odrážajú najmä ideové, náboženské a kultúrne hodnoty, historická skúsenosť, naratívna história, ale aj vojenské spôsobilosti a vymedzenie hierarchie chránených záujmov štátu [13].

Podľa Johnstona [14] je strategická kultúra integrovaný systém symbolov (napr. argumentácia, štruktúry, jazyky, analógie, metafory), ktorý vytvára všadeprítomné a dlhodobé strategické preferencie formulovaním koncepcií úlohy a účinnosti vojenskej sily v medzištátnych politických záležitostiach a prezentované tak, že strategické preferencie sa zdajú byť jedinečne realistické a účinné. Strategická kultúra v tomto kontexte pozostáva z dvoch častí:

- prvá pozostáva zo základných predpokladov o usporiadanosti strategického prostredia, to znamená o povahe protivníka a hrozbe, ktorú predstavuje (nulový súčet alebo premenlivý súčet),
- o účinnosti použitia sily (o schopnosti kontrolovať výsledky a eliminovať hrozby a podmienkach, za ktorých by bolo použitie sily efektívne).

Spoločne tvoria ústrednú paradigmu strategickej kultúry [14].

Gray definuje strategickú kultúru ako odkaz na spôsoby myslenia a konania so zreteľom na silu, ktorá vychádza z vnímania národnej historickej skúsenosti, z aspirácií na zodpovedné správanie v národných podmienkach. Jedným zo zámerov objasňovania strategickej kultúry bolo vysvetliť činy a myšlienky, ktoré sa zdali byť v rozpore s tým, čo by bolo „racionálne“ pre štát [15].

Johnston v tomto kontexte uvádza, že strategická kultúra je kompatibilná s predstavami obmedzenej racionality (kde strategická kultúra zjednodušuje realitu), s procesnou racionalitou (kde strategická kultúra definuje zoradené preferencie alebo zužuje možnosti) a s adaptívnou racionalitou (kde sa na usmernenie výberu používajú historické voľby, analógie, metafory a precedensy) [14].

Preto pre analytikov strategickej kultúry neexistuje univerzálny model racionality a čo je racionálne pre jeden štát, môže byť iracionálne pre iný. Podľa Johnstona rôzne štáty majú rôzne prevládajúce strategické preferencie, ktoré sú zakorenené v raných alebo formujúcich skúsenostiach štátu a sú do určitej miery ovplyvnené filozofickými, politickými, kultúrnymi a kognitívnymi charakteristikami štátu a jeho elít [14].

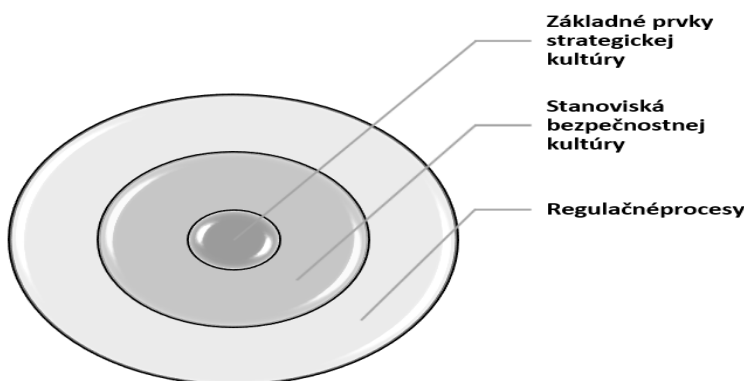
Ken Booth pracoval na podobných myšlienkach a vo svojej práci sa pokúsil použiť príklady z histórie, aby ukázal, že kultúra môže mať určité deformujúce účinky pri štúdiu a praktizovaní stratégie, čo následne vedie k chybám, pokiaľ ide o analýzu medzinárodných vzťahov [16].

Podľa Longhursta [17] možno dnes strategickú kultúru najlepšie definovať ako výrazný súbor presvedčení, postojov a praktík týkajúcich sa použitia sily, ktoré sú držané kolektívom a vznikajú postupne v priebehu času, prostredníctvom jedinečného zdĺhavého historického procesu. Strategická kultúra je perzistentná v priebehu času a má tendenciu prežiť éru svojho pôvodného vzniku, hoci nejde o trvalú alebo statickú črtu. Je formovaná a ovplyvňovaná formačnými obdobiami a môže sa meniť, či už zásadne alebo po častiach, v kritických bodoch skúseností tohto kolektívu.

Gray tiež naznačuje, že strategická kultúra označuje emocionálne a postojové prostredie, v ktorom pôsobí obranná komunita. Predstavy o vojne a stratégii sú ovplyvňované fyzickou a politickou geografiou – niektoré strategické kultúry majú, napríklad, námorný alebo kontinentálny sklon – politickou alebo náboženskou ideológiou a znalosťou a preferovaním konkrétnych vojenských technológií. Strategická kultúra je svet mysle, pocitov a zvykov správania [15].

Longhurst identifikuje tri hlavné zložky strategickej kultúry [17]:

1. V prvom rade ide o prvky vyššej kvality, ktoré majú svoj pôvod v prvotných alebo formatívnych fázach rozvoja danej strategickej kultúry. Tieto sa nazývajú „základné prvky“. Tieto základné prvky zahŕňajú základné presvedčenia týkajúce sa použitia sily, ktoré dávajú strategickej kultúre jej základné charakteristiky. Presvedčenia sú semipermanentné a môžu prispieť k budovaniu národnej identity, ktorá vedie k akejsi „národnej paradigme“ v strategických záležitostiach. Základné prvky sú vysoko odolné voči zmenám.
2. Z týchto základných prvkov sa rozširujú prejavy strategickej kultúry, dlhodobé politiky a postupy, ktoré aktívne súvisia a aplikujú podstatu jadra strategickej kultúry na vonkajšie prostredie, v podstate poskytovaním kanálov významu a aplikácie. Tieto aspekty strategickej kultúry sa nazývajú regulačné postupy. Tieto regulačné postupy sú menej odolné voči zmenám.
3. Uprostred medzi základnými prvkami a regulačnými postupmi sú „stanoviská bezpečnostnej politiky“. Tieto stanoviská sú súčasnými, široko akceptovanými interpretáciami toho, ako by mali byť najlepšie základné hodnoty podporované prostredníctvom politických kanálov v tom zmysle, že stanovujú preferencie pre politické rozhodnutia.

Obr. 4.2 Zložky strategickej kultúry
Zdroj: Vlastné spracovanie

Na druhej strane nám Jones poskytuje alternatívny prehľad prvkov strategickej kultúry, keď tvrdí, že do strategickej kultúry štátu existovali **tri úrovne vstupov**:

- makroenvironmentálna úroveň pozostávajúca z geografie, etnokultúrnych charakteristík a histórie,
- spoločenská úroveň pozostávajúca zo sociálnych, ekonomických a politických štruktúr spoločnosti,
- mikroúroveň pozostávajúca z vojenských inštitúcií a charakteristík civilno-vojenských vzťahov [14].

4.2.3.1 Zdroje strategickej kultúry

Strategickú kultúru ovplyvňujú špecifické podmienky, v ktorých štát presadzuje svoje bezpečnostné záujmy, ale tiež aj zdroje, z ktorých daná strategická kultúra vychádza.

V štúdiách o strategickej kultúre sú uvádzané tri hlavné skupiny činiteľov, ktoré tvoria piliere každej strategickej kultúry:

- fyzické zdroje,
- politické zdroje,
- sociokultúrne zdroje.

Do fyzických zdrojov strategickej kultúry patrí:

- geografia,
- prírodné zdroje,
- populácia,
- technológie (vrátane zbrojárskych).

Medzi politické zdroje strategickej kultúry patrí:

- historická skúsenosť,
- politický systém,

- presvedčenie elít,
- vojenská história,
- civilno-vojenské vzťahy,
- charakter vojenských (obranných) organizácií.

Medzi sociálno-kultúrne zdroje strategickej kultúry patria:

- mýty,
- symboly,
- artefakty,
- kultúrne vzorce,
- religiozita,
- tradície.

Lasicová a Ušiak uvádzajú v [18, s. 327], že základné prvky, ktoré určujú strategickú kultúru sú:

- spoločná historická skúsenosť (voči niekomu),
- základy, na ktorých sa formuje vojenská sila (patriotizmus, branný zákon, súkromné armády),
- vojenské spôsobilosti vzhľadom k technickému pokroku (ako najviac premenná veličina),
- vymedzenie ochrany pre osoby, objekty a symboly (aká je hierarchia týchto prvkov),
- úloha mýtov a legiend (naratívna história).

Čo sa týka hlavných alebo kľúčových zdrojov, tie sa v interpretáciách líšia. Carnes Lord [19] tvrdí, že práve vojenské správanie väčšiny spoločností do veľkej miery odráža politickú kultúru týchto spoločností, avšak podľa viacerých odborníkov, vrátane Lantisa [20] a Howletta [21], medzi kľúčové zdroje patrí geografia, klíma a prírodné zdroje. Pokiaľ sa zameriame konkrétne na určitý druh správania, kľúčové zdroje sa budú líšiť.

Například Stephen Walt [22] sa pri tejto téme zaoberá tvorbou štátnych aliancií, pričom geografia nemusí nevyhnutne znamenať podmienku a výhodu pre tvorbu aliancií. V tomto prípade hrajú kľúčovú rolu faktory ako sú zdieľaná politika štátov či kultúrnych črt. Vďaka týmto faktorom môže nastať zvýšenie pravdepodobnosti, že štáty vytvoria spojenectvo. Naopak štáty, ktoré majú rozdielne ideológie sa stávajú prirodzenými nepriateľmi.

4.2.3.2 *Nositelia strategickej kultúry*

Okrem skúmania zdrojov strategickej kultúry má význam aj identifikácia a charakteristika nositeľov strategickej kultúry. Označiť kľúčových nositeľov strategickej kultúry nie je jednoduché, vždy bude záležať na špecifických parametroch zdrojov danej strategickej kultúry.

Pokiaľ hovoríme o strategickej kultúre štátu, v širšom význame je nositeľom každý občan, obyvateľ štátu, nakoľko tvorí verejnú mienku, ktorá má vplyv na elity a celkové formovanie politiky / stratégie štátu [20]. V demokraciách sú to voliči, ktorí priamo formujú politiku. Svoje miesto v tejto skupine nositeľov strategickej kultúry ma aj občianska spoločnosť a mimovládne organizácie (NGO).

V užšom význame môžeme charakterizovať nositeľov, ktorí majú priamy vplyv na formovanie politiky / stratégie daného aktéra. Jedná sa o tzv. elity, politických lídrov, príslušníkov vládnucej triedy, vysoko postavených armádnych funkcionárov, vplyvných príslušníkov diplomatického zboru.

K dôležitým nositeľom strategickej kultúry môžeme zaradiť rôzne politické, vojenské, kultúrne inštitúcie, ako napr. politické strany, spolky, armádu, ale aj inštitúcie ktoré tvoria samotnú štátnosť či uchovávajú tradície. Významnú úlohu nositeľov strategickej kultúry zohráva aj veliteľský

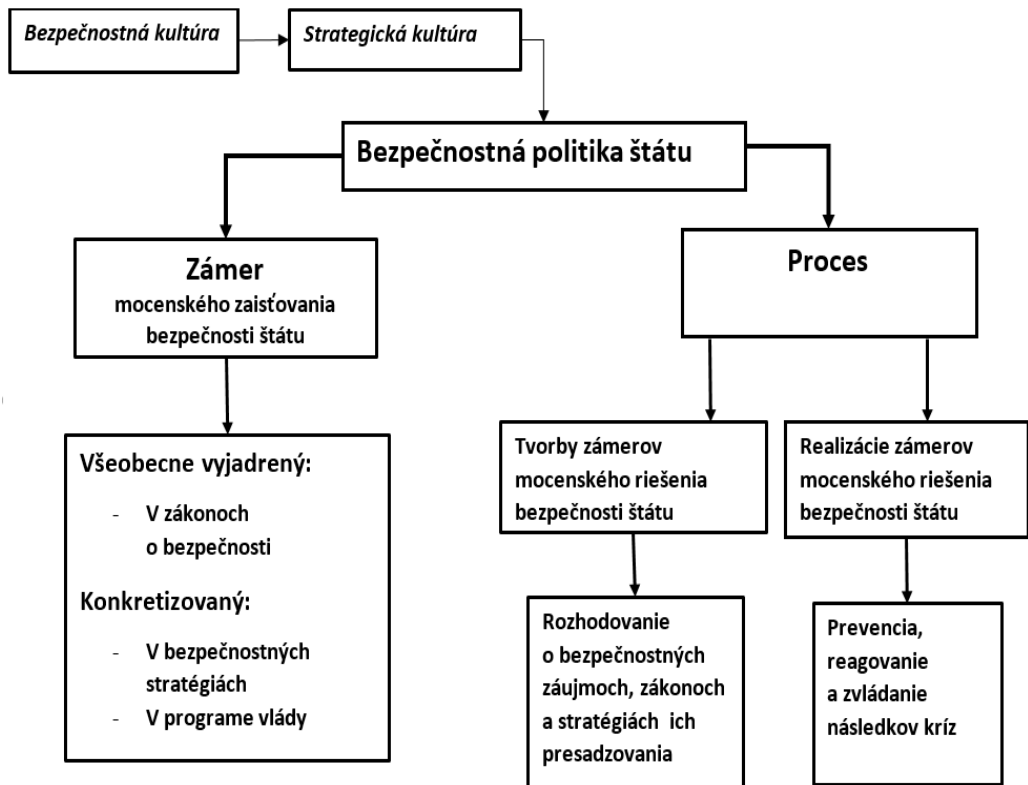
a dôstojnícky zbor, ale aj radoví kombatanți, ktorí by mali reprezentovať spoločné hodnoty armády.

4.2.4 Bezpečnostná politika

Zaisťovanie národnej bezpečnosti je najdôležitejšou funkciou štátu a štát je hlavným tvorcom bezpečnostnej politiky. Politika národnej bezpečnosti je súhrnom komplexných aktivít štátu v oblasti zaistenia bezpečnosti štátu a občanov, definovaných na základe národných záujmov, analýzy bezpečnostného prostredia, klasifikácie bezpečnostných výziev a hrozieb, ako aj medzinárodných záväzkov v oblasti systému kolektívnej bezpečnosti a obrany.

Bezpečnostná politika predstavuje vo všeobecnosti súhrn činností a opatrení, ktorými štát zabezpečuje svoju ochranu pred pôsobením bezpečnostných hrozieb a rizík, ktoré môžu negatívne ovplyvniť realizáciu jeho životných a dôležitých záujmov. Vyjadruje prístup politickej reprezentácie, orgánov verejnej správy i právnických a fyzických osôb stanoveného priestoru a v danom čase na zaistenie svojej bezpečnosti, svojich oprávnených záujmov.

Bezpečnostnú politiku môžeme charakterizovať aj ako zámer mocenského ovplyvňovania bezpečnosti štátu, t. j. zámer mocenského usmerňovania realizácie bezpečnostných záujmov štátu a ako súhrn činností orgánov verejnej moci zameraných na tvorbu a presadzovanie zámeru mocenského ovplyvňovania bezpečností štátu (obr. 4.3).

Obr. 4.3 Bezpečnostná politika podľa mocenského chápania
Zdroj: Vlastné spracovanie

Bezpečnostná politika je proces realizácie sústavy základných záujmov a úloh štátu (spojených so zabezpečením štátnej zvrchovanosti, územnej celistvosti, ochranou životov, zdravia a majetku občanov a plnenia medzinárodných záväzkov) a prípravné kroky k ich naplneniu [23].

Pre tvorbu bezpečnostnej politiky štátu platia nasledujúce princípy:

1. princíp ústavnosti a zákonnosti, ktorý vyjadruje nevyhnutnosť súladu bezpečnostnej politiky s ústavou a platnými zákonmi,
2. princíp odbornosti, ktorý vyjadruje potrebu odbornej spôsobilosti tvorcov bezpečnostnej politiky,

3. princíp informačného zabezpečenia, ktorý vyjadruje potrebu získavania, spracovania, sprostredkovania a praktického využitia informácií pri formulovaní cieľov bezpečnostnej politiky a spôsobov ich dosahovania.

Bezpečnostnú politiku môžeme analyzovať a posudzovať v troch navzájom prepojených rovinách:

- ako polity,
- ako politics,
- ako policy.

Bezpečnostná politika vo význame **polity** necharakterizuje len formu a inštitucionálne zázemie, ale aj o prostredie v akom je politika vytváraná, teda bezpečnostné prostredie a vnímané hrozby spolu s hodnotením medzinárodnej situácie. Pozornosť je venovaná aj vytváraniu a funkčnosti prvkov bezpečnostného systému, ozbrojeným silám ale aj tretiemu sektoru.

Vo význame **politics** je vyjadrená procesuálna stránka bezpečnostnej politiky, predmetom záujmu je praktická činnosť hlavných bezpečnostných aktérov, príprava bezpečnostných dokumentov ako aj koncepcia rozvoja a pripravenosti vojenských síl a ďalších výkonných prvkov bezpečnostného systému štátu. V podstate postihuje proces formulovania bezpečnostnej politiky ako celku.

Bezpečnostná politika vo význame **policy** zahrňuje obsah strategických bezpečnostných dokumentov, ako napr. bezpečnostná stratégia, obranná stratégia, vojenská stratégia, ale aj rezortné bezpečnostné politiky a stratégie, ktorými sa zabezpečuje vytvorenie pružného, flexibilného bezpečnostného systému, zaisťujúceho prirodzené životné potreby, záujmy a hodnoty občanov, národov a národností na území štátneho celku.

Bezpečnostná politika je najvšeobecnejší a vrcholný program štátu alebo zoskupenia štátov v oblasti obhajoby a obrany národných záujmov. Deklaruje, akým spôsobom a pri použití akých prostriedkov hodlá aktér definujúci a vykonávajúci bezpečnostnú politiku obhajovať svoje záujmy.

Vo svojom obsahu prezentuje súhrn nástrojov a postupov na dosiahnutie základných štátnych záujmov a cieľov na úseku obrany, ochrany a vnútorného poriadku štátu a jeho občanov.

Bezpečnostná politika pozostáva z dvoch komponentov [24, s.185]:

1. konceptuálneho,
2. realizačného.

Konceptuálna bezpečnostná politika je súbor zámerov a princípov, ktoré podliehajú predovšetkým politickému rozhodovaniu.

Realizačná bezpečnostná politika, spočívajúca v tvorbe a realizácii zámerov, je záležitosťou zložiek bezpečnostného systému a jej obsahom je prevencia a zvládanie bezpečnostných incidentov⁷.

Bezpečnostnú politiku súčasnosti už nie je možné definovať len ako výlučnú doménu národného štátu, ale možno ju definovať aj ako bezpečnostnú politiku nadnárodných celkov s výraznými znakmi štátnej suverenity. V súvislosti so zmenami bezpečnostného prostredia a integráciou Európy dochádza najmä v Európskej únii k postupnému faktickému odovzdávaniu kompetencií národných štátov v oblasti obrany a bezpečnosti na nadnárodnú úroveň.

⁷ Bezpečnostný incident je udalosť, proces, ktorý vzniká, má svoj priebeh a ktorý má za následok vznik bezpečnostnej situácie, nepriaznivej pre realizáciu národných záujmov štátu.

Jednotná politika v oblasti zahraničných vecí a bezpečnosti v rámci Európskej únie sa presadzuje prostredníctvom Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie (*Common Foreign and Security Policy* – CFSP).

Základom spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ, ktorej cieľom je riešiť konflikty a podporovať medzinárodné porozumenie, je diplomacia a dodržiavanie medzinárodných pravidiel. Pri pôsobení EÚ na medzinárodnej scéne zohrávajú významnú úlohu aj obchod, humanitárna pomoc a rozvojová spolupráca. Hlavnou úlohou zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ je:

- ochrana mieru,
- posilnenie medzinárodnej bezpečnosti,
- podpora medzinárodnej spolupráce,
- rozvoj a upevňovanie demokracie a právneho štátu a dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd.

Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP) je neoddeliteľnou súčasťou spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) Únie. SBOP je hlavným politickým rámcom, prostredníctvom ktorého môžu členské štáty rozvíjať európsku strategickú kultúru bezpečnosti a obrany, spoločne riešiť konflikty a krízy, chrániť Úniu a jej občanov a posilňovať medzinárodný mier a bezpečnosť.

4.3 Diplomacia a vojenská diplomacia

Realizácia bezpečnostnej politiky štátu závisí v podstatnej miere od metód, techník a prostriedkov použitých na dosiahnutie jej cieľov. Štáty realizujú svoje ciele buď mierovými prostriedkami (diplomatickými rokovaniami, použitím práva, spolupracou, vytváraním aliancií, hrozbou uvalenia sankcií

a pod.) alebo použitím sily (vedením vojny, intervenciou, zbrojením a pod.), pričom žiadny z uvedených prostriedkov sa nerealizuje v čistej podobe.

Osobitný význam má v tejto súvislosti diplomacia ako „nástroj realizácie zahraničnej (ale aj bezpečnostnej - *pozn. autora*) politiky, t. j. súbor orgánov pôsobiacich v diplomatickej službe a presadzujúcich politiku štátu.“

4.3.1 Diplomacia

Pojem diplomacia nemá jednoznačný význam. Definície diplomacie premostujú štátocentrické a multicentrické rozdiely a vyjadrujú rôzne techniky manažovania medzinárodných vzťahov takým spôsobom, pri ktorom sa štáty neuchyľujú k použitiu sily, k propagande, ani k právu, ale k rokovaniu a k ďalším mierovým prostriedkom (ako je zbieranie informácií, alebo prostriedkov, ktorými sa dosahuje a získava dobrá vôľa štátov) [25].

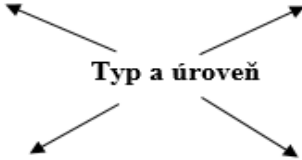
Diplomaciu možno definovať ako „*umenie viesť rozhovory, uzatvárať dohody s cieľom hľadať také spôsoby, ktoré by dovoľovali vo vzťahoch medzi štátmi neuchyľovať sa k použitiu sily ako krajného prostriedku*“ [25, s.15].

Vychádzajúc z rôznych vymedzení pojmu diplomacie môžeme diplomaciu definovať [25, s.16]:

- **v užšom zmysle** ako osobitný druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, ktorej cieľom je realizovať ciele a úlohy jeho zahraničnej politiky prostredníctvom rokování a iných legitímnych prostriedkov,
- **v širšom zmysle** ako schopnosť taktne vystupovať, komunikovať a konať v súlade s pravidlami a normami diplomatického protokolu, diplomatického ceremonálu a spoločenskej etikety.

Pri presadzovaní cieľov a cieľov zahraničnej politiky štátu vrátane ochrany práv a záujmov štátu v zahraničí, je dôležité identifikovať jednotlivé typy

diplomacie. Jeden z možných spôsobov typológie diplomacie je uvedený na obr. 4.4.

Trvanie	Forma	
Stála	Bilaterálna	Multilaterálna
	<i>Rezidentná misia v prijímajúcom štáte . Diplomatické, konzulárne a špecializované zastúpenie, ako sú atašé ap.</i>	<i>Rezidentné misie pri medzivládnych organizáciách (IGO), napr ako OSN, EÚ AÚ, ap.)</i>
	Medzivládne (štát – štát / štát - IGO / IGO – IGO)	
 <p style="text-align: center;">Typ a úroveň</p>		
Dočasná	<i>Návštevy na vysokej úrovni a ministerské návštevy (predsedov vlády , ministrov) Ad hoc osobná diplomacia (na ministerskej a medzivládnej úrovni, úroveň nezahŕňajúca diplomatov)</i>	<i>Sériové summity (Summity hláv štátov a vlád) Ad hoc summity a/alebo konferencie Parlamentná diplomacia (Valné zhromaždenie OSN) Konferenčná diplomacia o konkrétnych problémoch, akými sú napr. klimatické zmeny , hlad,...</i>
	Mimovládne (aspoň jeden aktér je mimovládny)	
	<p style="text-align: center;">Blaterálna → Multilaterálna</p> <p><i>Viackoľajová a dvojkoľajová diplomacia zahŕňajúca mimovládnych a nadnárodných aktérov, ako sú záujmové a nátlakové skupiny, multilaterálne korporácie, mimovládne organizácie, národnooslobodzovacie hnutia, teroristické skupiny)</i></p>	

Obr. 4.4 Typológia diplomacie
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa [25]

V práci Foreign Policy Between Theory, Practice, and Diplomacy [25], ale aj v prácach [27; 28] autori uvádzajú nasledujúcu typológiu diplomacie:

- verejná diplomacia,
- ekonomická diplomacia,

- kultúrna diplomacia,
- politická diplomacia,
- parlamentná diplomacia,
- sprostredkovateľská diplomacia,
- preventívna diplomacia,
- vojenská alebo obranná diplomacia.

a) Verejná diplomacia

Základnou myšlienkou verejnej diplomacie je priama komunikácia s cudzími národmi s cieľom ovplyvniť ich myslenie a v konečnom dôsledku aj myslenie ich vlád.

Verejná diplomacia sa ako nástroj mäkkej sily využíva na získanie podpory pre realizáciu svojej politiky tým, že buduje pozitívny imidž u verejnosti hostiteľských krajín, zvyšuje príťažlivosť svojich hodnôt a slobôd, ktoré presadzuje. Táto forma diplomacie, označovaná aj ako ľudová diplomacia, je komunikačným procesom, umožňujúcim vzájomné poznanie, kultúrne styky a vzájomné vzdelávanie, výmenu skúsenosti a obchodné styky. Verejná diplomacia ďalej odhaľuje dobrú vôľu a snahu umožniť dosiahnuť politické aktivity, napomáhajúc diplomacii štátu na verejnej úrovni tým, že ju legitimizuje a pozitívne ovplyvňuje.

Verejná diplomacia je jednou z najdôležitejších častí medzinárodnej a medzikultúrnej komunikácie. Vlády na celom svete majú tendenciu využívať verejnú diplomaciu ako účinný nástroj na budovanie pozitívneho imidžu u verejnosti iných krajín. Úsilie verejnej diplomacie sa zameriava na ovplyvňovanie zahraničnej verejnosti, aby mohla ovplyvniť kroky svojej vlastnej vlády voči inému národu. Úsilie verejnej diplomacie zmiešalo taktiku medziľudskej a masovej komunikácie. Vlády využívajú prostriedky masovej komunikácie, vrátane rozhlasu, satelitnej televízie, tlačených médií

na vytvorenie vlastného pozitívneho obrazu. Pokiaľ ide o medziľudské vzťahy, na budovanie vzťahov sa využívajú aj kultúrne výmeny a cestovateľské zájazdy. V súčasnosti sú už aj sociálne médiá a sociálne siete zahrnuté do efektívneho súboru taktík pre národy na komunikáciu s cudzími občanmi.

b) Ekonomická diplomacia:

Pokiaľ ide o zahraničnú politiku, ekonomická diplomacia je funkciou zabezpečovania súladu metód zahraničnej politiky s cieľmi podpory ekonomického blahobytu obyvateľov štátu. V tomto kontexte ekonomická diplomacia využíva techniky zahraničnej politiky na podporu záujmov ekonomického rastu štátu, cieľov udržateľnosti a jeho podnikateľov. Na dosiahnutie jednotného úsilia pri presadzovaní ekonomických cieľov štátu v zahraničí ponúka ekonomická diplomacia v tomto prípade efektívny rámec inštitucionálnej spolupráce.

Diplomatické misie plnia pri realizovaní cieľov ekonomickej diplomacie tieto funkcie:

- presadzovanie zahranično-ekonomických záujmov štátu mierovými prostriedkami takými aktivitami, ako sú:
 - o podpora obchodných vzťahov a investícií,
 - o pomoc a asistencia podnikateľským subjektom,
 - o podpora pri získavaní priamych zahraničných investícií,
- poskytovanie politicko - legislatívnej podpory, spočívajúcej vo vytváraní legislatívneho prostredia pre realizáciu obchodných a investičných aktivít,
- asistencia pri poskytovaní rozvojovej pomoci, ktorá sa realizuje v prípadoch, ak je hostiteľská krajina prijímateľom rozvojovej pomoci; potom aj vykonáva aj dohľad nad efektívnym využívaním poskytovanej pomoci.

c) Kultúrna diplomacia

Ako tretí pilier diplomatickej činnosti môže byť kultúra najunikátnejšou a najkľúčovejšou formou diplomacie štátu, pretože hlavným cieľom kultúrnej diplomacie je rozvíjať bilaterálne a multilaterálne vzťahy s inými štátmi na báze kultúry, vzdelávania, vedeckej a technickej, zapojením aktivít mládeže a športových aktivít, využívaním kultúrneho turizmu, čo všetko vplyva na danú verejnú a ekonomickú diplomaciu. Presadzovanie kultúrnych hodnôt štátu v rámci plnenia funkcií diplomatických misií buduje imidž, postavenie a dobré meno štátu v zahraničí. Zahraničnopolitické metódy podporujúce ciele kultúrnej diplomacie spočívajú v bilaterálnych dohodách a programoch na regionálnej alebo medzinárodnej úrovni, prezentujúcich spoluprácu na skvalitňovaní vzťahov prostredníctvom takejto diplomacie.

Medzi základné funkcie diplomatických misií patrí:

- podpora šírenia národnej kultúry, zahrňujúce informačno-propagačné aktivity a organizačno-asistenčné aktivity v prospech vlastných kultúrnych podujatí v hostiteľskej krajine,
- podpora šírenia jazyka, využívajúca organizovanie jazykových kurzov a podpora vzdelávacích inštitúcií pri šírení jazyka,
- politicko-legislatívna funkcia, spočívajúca:
 - o v príprave a prerokúvaní medzinárodných zmlúv v oblasti kultúrnych vzťahov,
 - o v podpore krajanskej komunity,
 - o podpora aktivít krajanských spolkov.

d) Parlamentná diplomacia

Typ parlamentnej diplomacie sa začal rozvíjať v medzivojnovom období so vznikom Spoločnosti národov. Nárast počtu medzinárodných organizácií a globalizácia OSN zvýšili význam parlamentnej diplomacie. Táto diplomacia má črtu otvorenej diplomacie a je jedinečne zastúpená prostredníctvom delegácií parlamentov členských štátov OSN, alebo parlamentu EÚ. V medzinárodnom meradle sa napríklad prostredníctvom 40 existujúcich delegácií v Európskom parlamente uvádza identifikácia spôsobu účasti na pozorovaní volieb v tretích krajinách. K tomuto záujmu dochádza pri nadväzovaní vzťahov s poslancami v rámci partnerských štátov Európskej únie, resp. pri rozvíjaní vzťahov ako prostriedku na vytváranie väzieb a zisťovanie konkrétnych informácií.

e) Politická diplomacia

Diplomacia zahŕňa všetky vzťahy medzi suverénnymi politickými entitami, ich zástupcami a ich obyvateľmi vo zvrchovanom záujme a vo všeobecnom záujme mieru. Diplomacia je teda prejavom vzťahu jedného aktéra k druhému s cieľom vytvoriť fungujúci vzťah medzi štátmi, alebo v prípade zlyhania tak urobiť, a v prípade narušenia vzťahov vzájomne manévrovať a manipulovať s politickými aktívami a vzťahmi toho druhého s cieľom získať strategickú alebo taktickú výhodu. Zahŕňa politiku aj prax, to znamená rokovania, ako aj axiómy a prijaté rozhodnutia sprevádzajúce rokovania.

Úlohou diplomacie je preskúmať alternatívy, zvyčajne nepriame, na dosiahnutie cieľov, ktoré by politika nedosiahla. To všetko neznamená, že diplomacia je úplne nápomocná politike. Avšak diplomacia, vykonávaná samoučelne, oddelená od politiky, má len zriedka využitie. Na druhej strane, politika bez diplomacie by nebola vždy životaschopná. Pokiaľ štát zostane v centre medzinárodných vzťahov, diplomacia bude ukotvená v politickej oblasti

a bude ašpirovať na utváranie vzťahov medzi štátmi bez použitia sily. Neexistuje adekvátne alternatíva pre diplomatickú prax ako zosúladzovanie protichodných záujmov alebo dosiahnuť súhlas s mierovým riešením problémov v medzinárodných vzťahoch.

Diplomatické misie plnia, v rámci politickej diplomacie a v záujme dosahovania politických cieľov, nasledujúce funkcie:

- **Analyticko - spravodajskú funkciu**, ktorá zhrňuje získavanie a analyzovanie informácií, ktoré sú relevantné z hľadiska politických záujmov vysielajúceho štátu a ich odovzdávanie príslušným orgánom (MZV, prezidentovi, vláde, parlamentu, resp. iným ministerstvám).
- **Politicko - negociačnú funkciu**, ktorá sa realizuje ako rokovania na rôznych diplomatických úrovniach; tiež prerokúvanie rôznych otázok politických vzťahov medzi štátmi, ako aj rokovanie o medzinárodných zmluvách.
- **Reprezentatívno - propagačnú funkciu**, spočívajúcu v budovaní pozitívneho obrazu vysielajúceho štátu v hostiteľskej krajine, zvyšovaní jeho politickej prestíže, ako aj v získavaní podpory hostiteľskej krajiny (obyvateľstva) pre vlastné zahraničnopolitické aktivity.

f) Sprostredkovateľská diplomacia

Sprostredkovateľská diplomacia je prostriedok mierového urovnania. Používa sa v sporových situáciách medzi štátmi, ktoré sa snažia vyriešiť sledom rokovaní so zapojením tretej strany, ktorou je štát mediátora. Sprostredkovatelia (mediátori⁸) predstavujú vždy tretiu stranu v konflikte a jeho nepriameho účastníka. Mediátor požíva autoritu a dôveru oboch strán konfliktu a je prizývaný subjektmi konfliktu k riešeniu problémov. Cieľom

⁸ Od lat. *mediare*, čo znamená rozdeliť na polovicu, alebo sprostredkovať, vstúpiť do stredu, medzi sporiace sa osoby.

spprostredkovateľov je dosiahnuť prerušenie konfliktu cestou nájdenia kompromisu medzi subjektmi konfliktu.

Štát - sprostredkovateľ (mediátor) ako tretia nestranná osoba, pomáha obom stranám uvedomiť si svoje záujmy a pozície a na základe ich záujmov vyjednať dohodu výhodnú pre obe strany. Mediácia je preto aj o niečo aktívnejšia a štruktúrovanejšia intervencia ako facilitácia. Mediácia na rozdiel od zmierovania je viac zameraná na utvorenie praktickej dohody konkrétneho prípadu (sporu) a dobrý medzil'udský vzťah medzi stranami je síce želateľnou, ale druhotnou záležitosťou. Zlepšenie vzťahu medzi stranami väčšinou vyplýva z úspešného vyjednania dohody.

g) Preventívna diplomacia

S organizáciou OSN bola zavedená preventívna diplomacia za účelom zachovania mieru. Tento typ diplomacie vykonávaný generálnym tajomníkom organizácie mal za cieľ odhaliť niektoré riešenia rôznych bezpečnostných problémov.

Prevenencia konfliktov je činnosť, ktorej cieľom je predchádzať vzniku sporov a ich vyhroteniu do ozbrojených konfliktov a obmedziť ich rozšíreniu, ak sa už objavia. Prevenciu konfliktov možno rozdeliť do niekoľkých skupín:

- oficiálna diplomacia (napr. mediácia, negociácia, dobré služby, mierové konferencie, krízová a donucovacia diplomacia). Preventívna diplomacia zahŕňa činnosti a opatrenia, ktoré sa zameriavajú na zamedzenie vzniku sporov. Pri preventívnej diplomacii je veľmi dôležitý systém včasného varovania, pretože sa vykonáva v predstihu, skôr ako napätie eskaluje, prepukne do konfliktu, alebo obmedzujú jeho rozsah už po vypuknutí konfliktu. Môže mať rôzne formy:

- sprostredkovaciu,
 - vyjednávaciu,
 - alebo uzmierovaciu.
- neoficiálna diplomacia (napr. mierové komisie, okrúhle stoly, workshopy, kultúrna výmena, ale i využívanie vplyvu tradičných autorít – rady starších, kmeňových vodcov, náboženských vodcov a pod.).

4.3.2 *Vojenská alebo obranná diplomacia*

Pojem obranná diplomacia spája dva zdanlivo nekombinovateľné extrémny, a to násilno-donucovacie (ozbrojené sily) a mierovo-presvedčovacie (diplomatické) prostriedky na dosiahnutie politických a vojensko-bezpečnostných cieľov [29; 30].

Táto relatívna rozpornosť pochádza z tradičného rozlišovania medzi štyrmi kategóriami nástrojov na implementáciu zahraničnej politiky po jej sformulovaní, menovite politickými, ekonomickými, kultúrnymi (propaganda) a vojenskými technikami.

Vojenská diplomacia

Vojenská diplomacia v širšom zmysle predstavuje súbor nenásilných zahraničnopolitických činností štátu, ktorých účelom je zaistenie jeho vonkajšej bezpečnosti. Vojenská diplomacia je vnímaná ako nástroj na riešenie otázok vojny a mieru v medzinárodných vzťahoch, ako prostriedok na dosahovanie cieľov obrannej a bezpečnostnej zložky zahraničnej politiky štátu, ako nástroj na získavanie informácií a vypracúvanie odporúčaní pre vládu v oblasti vojenskej politiky [29].

V užšom zmysle je vojenská diplomacia chápaná ako súbor nebojových aktivít vojenských a civilných zložiek rezortu obrany, ale aj ďalších štátnych inštitúcií, ktoré sú zamerané na realizáciu zahraničnopolitických záujmov štátu

v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky, a ktorých pôsobenie je založené na využívaní rokovaní a iných diplomatických nástrojov.

Vojenskú diplomaciu je možné vymedziť na základe nasledujúcich aspektov [29]:

- z hľadiska aktérov ju reprezentujú príslušníci ozbrojených síl a civilné zložky rezortu obrany, ďalšie štátne orgány, ktoré majú kompetencie v oblasti výkonu zahranično-bezpečnostnej politiky štátu,
- z hľadiska sledovaných zahraničnopolitických cieľov znamená riešenie otázok vonkajšej obrany a bezpečnosti štátu, medzinárodnej spolupráce ozbrojených síl,
- z hľadiska povahy aktivít sú preferované diplomatické nástroje a metódy pred využívaním ozbrojených síl.

Aj keď sa na prvý pohľad slovné spojenie „vojenská diplomacia“ javí ako oxymoron, pretože spája spoluprácu s tradičnou konceptualizáciou armády v jej donucovacom použití sily a s ňou spojených funkcií obrany, odstrašovania, nátlaku. Napriek tomu je vojenská diplomacia čoraz viac akceptovaná v slovníku bezpečnostných štúdií a zahŕňa široké spektrum činností, ktoré by sa v minulosti mohli označovať ako vojenská spolupráca alebo vojenská pomoc, alebo ako menovanie pridencov obrany v iných krajinách alebo spoločné vojenské cvičenia s inými ozbrojenými silami [30].

Okrem toho možno identifikovať rozšírenie myšlienky vojenskej diplomacie, ktorá vznikla po studenej vojne, keď sa západné štáty na čele s USA pokúsili socializovať štáty bývalej Varšavskej zmluvy, pričom väčšina z nich sa nakoniec pripojili k organizácii Severoatlantickej zmluvy (NATO). Toto využitie vojenskej spolupráce a pomoci na podporu demokratickej civilnej kontroly ozbrojených síl ako súčasť širšieho úsilia o podporu liberálnej

demokracie a dobrej správy vecí verejných možno preto spájať s tézou o demokratickom mieri.

Aktivity vojenskej diplomacie budujú dôveru, alebo ako dobré medzivojenské väzby pomáhajú vyrovnat' sa s akýmikoľvek politickými problémami. Mediálne vyhlásenia a správy sú tiež pozitívne, zvyčajne spájané s kľúčovými slovami ako „podpora dôvery“, „budovanie interoperability“ alebo „zdieľanie informácií“. Vojenská spolupráca a pomoc boli vo veľkej miere súčasťou medzinárodnej reálpolitiky, politiky rovnováhy síl a presadzovania úzko definovaných národných záujmov.

Je tu však aj iná strana vojenskej diplomacie: a to fakt, že v rámci vojenskej diplomacie aj určitá forme konkurencie a rivalizácie štátov. Vyplýva to z toho, že základným motívom konania každého štátu je zaistenie jeho obrany, bezpečnosti, realizácia jeho národného záujmu. Hoci koniec studenej vojny pomohol posilniť kooperatívnu časť vojenskej diplomacie majú analytici tendenciu ignorovať spravodajský prvok, ktorý je realizovaný v rámci vojenskej diplomacie.

Špecifické formy vojenskej diplomacie

S vojenskou diplomaciou, napriek deklarovanej nenásilnej forme činnosti štátu v oblasti presadzovania bezpečnostných záujmov, sú spájané aj iné atribúty. jedná sa najmä o také fenomény, ako je „*diplomacia delových člnov*“, a „*nátlaková diplomacia*“ [31].

Diplomacia delových člnov

Diplomacia delových člnov môže byť všeobecne definovaná ako akákoľvek agresívna diplomatická činnosť vykonávaná s implicitným alebo explicitným využitím vojenskej (zvyčajne námornej) moci. Pojem sa najčastejšie spája s činnosťou veľmoci v druhej polovici devätnásteho storočia

a na začiatku dvadsiateho storočia, keď sa západné mocnosti usilovali kolonizovať časti Ázie a Afriky za účelom obchodovania. Keď skutočná diplomacia neovplyvnila menšie krajiny aby splnili požiadavky, americké a európske sily sa na výstrahu plavili v ich pobrežných vodách vo flotilách vojnových lodí (alebo delových člnov) [31].

Diplomacia delových člnov sa týka použitia vojenskej sily alebo prejavu námornej sily na presadzovanie politických záujmov a ovplyvňovanie zahraničnej politiky, často nátlakovým alebo agresívnym spôsobom. Koncept diplomacie delových člnov bol prominentný počas éry kolonializmu, kedy mocné národy nasadzovali svoje námorné sily, aby zastrašili alebo vynútili akceptáciu svojich záujmov slabšími krajinami, čím si zabezpečili výhodné obchodné dohody alebo územné ústupky.

V 19. storočí, najmä Británia využívala svoju námornú silu na podporu svojich vlastných záujmov, aby prinútila vládcov malých alebo slabých krajín prijať ich podmienky. Použil ho britský minister zahraničných vecí lord Palmerston počas ópiových vojen s Čínou. V Egypte v roku 1882 britská flotila bombardovala Alexandriu s cieľom rozdrviť nacionalistické hnutie. Počas Boxerského povstania v Číne v roku 1900 európske mocnosti spojili svoje sily, aby ochránili svoje záujmy a potrestali rebelov.

Diplomacia delových člnov je agresívny, okázalý druh zahraničnej politiky. Keď krajina využíva diplomáciu delových člnov, využíva svoju vojenskú silu na to, aby prinútila ostatné národy robiť to, čo od nich chce. Používanie diplomacie delových člnov podkopáva diplomatické rokovania a mierové riešenia, pričom sa pri dosahovaní politických cieľov spolieha na hrozbu vojenskej sily namiesto diplomatického dialógu, čo môže eskalovať napätie a udržiavať cyklus násilia v medzinárodných vzťahoch.

Nátlaková diplomacia

Nátlaková diplomacia (alebo tiež *koerzívna diplomacia*) je metóda realizácie zahraničnopolitických záujmov štátu prostredníctvom hrozby alebo obmedzeného použitia vojenskej sily.

V slovníkoch je nátlak definovaný ako nútenie, naliehanie (s použitím moci), nanucovanie niečoho niekomu. Nátlak je možné považovať za formu násilia, pretože je založený na prevahe sily, intelektu, informovanosti, zdrojov a pod. [32].

Nátlak (*pressure*) je akt, ktorým jeden aktér pôsobí na druhého, aby ho donútil k realizácii činov, ktoré by tento sám o sebe či z vlastného rozhodnutia, dobrovoľne nevykonal. Nátlak obsahuje vždy prvok sily (skutočnej alebo domnej) pôsobiacej proti želaniu, vôli a súhlasu druhého. Vo vzťahu k činnosti môže byť nátlak zameraný buď na donucovanie k niečomu, čo je v rozpore so záujmom donucovaného aktéra, alebo na odradzovanie od výkonu danej aktivity, od uskutočnenia vôle a realizácie záujmu či potreby slabšieho, či závislejšieho aktéra.

Nátlak je v medzinárodnej politike mocenským zásahom štátu či skupiny štátov do záujmovej sféry iného štátu (iných štátov). Cieľom takéhoto správania je spravidla vynútiť si zmenu politického kurzu alebo správania sa štátu pri riešení, či už vnútorných, alebo medzištátnych problémov. Používané nátlakové opatrenia môžu mať formu ekonomických sankcií, ako napr. embargo na vývoz alebo dovoz tovarov, colné tarify, bojkot tovaru, obmedzovanie licencií, alebo zastavenie pomoci. Problémom je, že ekonomické sankcie svojím účinkom viac zasahujú obyvateľstvo a podnikateľov, ako vládu štátu [32].

Ak je hospodársky nátlak spojený s použitím vojenskej sily, potom hovoríme o vojenskej blokáde. Za blokádu sa považuje vojenský akt smerujúci

k izolovaniu, uzavretiu či obkľúčeniu časti územia štátu alebo celého územia štátu.

Využívanie nátlakovej diplomacie s použitím vojenskej sily môže byť vo forme demonštrácie vojenskej sily, sústredenia vojenskej sily na hraniciach iného štátu, prelety vojenských lietadiel v blízkosti hraníc vzdušného priestoru štátu, použitím malých bojových operácií na hraniciach a pod.

Súhrn

Bezpečnostnú kultúru môžeme definovať ako sústavu charakteristík, prístupov a postojov politickej reprezentácie, ktorá otázky bezpečnosti štátu pokladá za najvyššiu prioritu, ktorým musí byť venovaná adekvátne pozornosť vzhľadom na ich dôležitosť.

Bezpečnostná kultúra vyjadruje určitú úroveň rozvoja spoločnosti, charakterizovanú významom zaistenia bezpečnosti v systéme osobných a spoločenských hodnôt, zavedením stereotypov bezpečného správania sa ako v každodennom živote, tak i v nebezpečných a mimoriadnych situáciách. Ukazuje na to, ako politická reprezentácia vníma problém bezpečnosti, aký je jej potenciál na bezpečné (resp. nie bezpečné) správanie sa. Jej úroveň záleží na hodnotovom systéme spoločnosti, na prezentovaní bezpečnostných rizík v danej spoločnosti.

Bezpečnostná kultúra je tvorená synergiou predpokladov, hodnôt, postojov a presvedčenia, ktoré sú prijímané a uplatňované v danej spoločnosti. Je aj odrazom postoja k bezpečnostným výzvam, šanciam i hrozbám v bližšom i vzdialenejšom okolí, ako aj spôsobov uvažovania o bezpečnosti.

Vytvorením a správnym uplatňovaním bezpečnostnej kultúry dochádza k efektívnemu využívaniu ľudského činiteľa s jeho bezpečnostnými schopnosťami a zručnosťami (mentálny, duchovný pilier), technických

a technologických prostriedkov na zaistenie bezpečnosti (materiálny pilier) a organizačných opatrení na zaistenie bezpečnosti (organizačný pilier).

Prijaté a osvojené zásady bezpečnostnej kultúry sa odrážajú v obsahu a zameraní strategickej kultúry štátu, vyjadrujúcej najmä prístup politickej reprezentácie štátu k zaisteniu svojej vonkajšej bezpečnosti. V strategickej kultúre štátu sa odrážajú najmä ideové, náboženské a kultúrne hodnoty, historická skúsenosť, naratívna história, ale aj vojenské spôsobilosti a vymedzenie hierarchie chránených záujmov štátu.

Ciele a úlohy vyplývajúce z národnej bezpečnostnej stratégie sa rozpracúvajú a konkretizujú v bezpečnostnej politike štátu, ktorá má obrannú, zahraničnú, vnútro-bezpečnostnú, ekonomickú, sociálnu, environmentálnu dimenziu a ďalšie dimenzie.

Diplomacia a vojenská diplomacia sú významnými nástrojmi, ktoré umožňujú realizáciu bezpečnostnej politiky štátu. Sú zamerané predovšetkým na vonkajšie bezpečnostné prostredie štátu, na ovplyvňovanie štátnych, ale i neštátnych aktérov medzinárodného systému v záujme zaistenia širokej škály zahraničnopolitických a vojensko-bezpečnostných záujmov štátu.

Použitie diplomacie delových člnov alebo nátlakovej diplomacie je hraničným prípadom realizácie diplomacie ako donucovacieho prostriedku za účelom presadenia politických (alebo i ekonomických) záujmov štátu.

Otázky

1. Čo vyjadruje pojem bezpečnostná kultúra?
2. Aký je vplyv bezpečnostnej kultúry na bezpečnosť referenčného objektu?
3. Čo vyjadruje pojem kultúra národnej bezpečnosti a čo sú jej premenné?
4. Charakterizujte kritériá kultúry národnej bezpečnosti!

5. Čo je to strategická kultúra a aké sú jej zložky?
6. Aké sú vstupy do strategickej kultúry štátu?
7. Aké sú zdroje strategickej kultúry štátu?
8. Kto sú rozhodujúci nositelia strategickej kultúry štátu?
9. Čo to je bezpečnostná politika štátu a aký je jej význam v jej troch rovinách?
10. Čo to je diplomacia a aké sú jej formy?
11. Aký je význam diplomacie pre realizáciu záujmov štátu?
12. Aké sú typy diplomacie?
13. Aké je poslanie a úlohy vojenskej diplomacie?

Literatúra použitá v kapitole

- [1] WEBER, M. *Polityka jako zawód i powołanie*. Kraków: 1998. ISBN 83-7006-779-4.
- [2] WEBER, M. *Gospodarka i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. ISBN 83-01-13216-7.
- [3] CZAJA, J. *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, 2008. ISBN 978-83-7571-000-7.
- [4] DURNIEV (ДУРНЕВ, Р. А.): *Культура безопасности жизнедеятельности: Дефиниция и уровни формирования*. (Kultúra bezpečnosti – definícia a úrovne formovania), In *Социологические исследования*, 2006. № 12. s. 72-77. ISSN 0132-1625.
- [5] PIDGEON, N. Safety Culture: key theoretical issues. In *Work & Stress: An International Journal of Work, Health & Organisations*. 1998, vol. 12., s. 202-216.

- [6] CIEŚLARCZYK, M. *Kultura bezpieczeństwa i obronności*. Siedlce, 2011. ISBN 978-83-7051-615-4.
- [7] GULDENMUND, F. W. The nature of safety culture: a review of theory and research. [online]. Dostupné na: <https://www.nrc.gov>
- [8] PIWOWARSKI, J. Trzy składowe kultury bezpieczeństwa. In *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje*. Kraków: WSBPiA „Apeiron”, nr. 9, 2012.
- [9] GRAY, C. S. *Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back*. [online]. Dostupné na: <https://library.fes.de>
- [10] EICHLER, J. *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1956-9.
- [11] JOHNSON, J. L. *Strategic culture: refining the theoretical construct*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org/agency/dod/dtra/strat-culture.pdf>
- [12] KIRCHNER, E. J. and SPERLING, J. National Security Cultures. Patterns of global governance. [online]. Dostupné na: <https://www.routledge.com>
- [13] LASICOVÁ, J. a UŠIAK, J. *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava: VEDA, 2012. ISBN 978-80-224-1284-1.
- [14] JOHNSTON, A. I. *Thinking About Strategic Culture*. [online]. Dostupné na: <https://www.fb03.uni-frankfurt.de>
- [15] GRAY, C. S. *Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back*. 1999. [online]. Dostupné na: doi:10.1017/s0260210599000492.
- [16] BOOTH, K. *Strategy and Ethnocentrism: Concepts and Propositions*. [online]. Dostupné na: <https://www.taylorfrancis.com>
- [17] *Strategic culture: a reliable tool of analysis for EU security developments?* [online]. Dostupné na: <https://www.lse.ac.uk>
- [18] LASICOVÁ, J. a UŠIAK, J. Stratégia, doktrína a strategická kultúra. In

- Národná a medzinárodná bezpečnosť 2013*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl, 2013. ISBN 978-80-8040-475-8.
- [19] LORD, C. *American Strategic Culture. Comparative Strategy*. [online]. Dostupné na: doi:10.1080/01495938508402693.
- [20] LANTIS, J. *Strategic Culture: from Clausewitz to Constructivism*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org/>
- [21] HOWLETT, D. *The Future of Strategic Culture*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org/agency/dod/dtra/stratcult-future.pdf>
- [22] WALT, S. M. *The Origins of Alliance*. [online]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt32b5fc>.
- [23] Kol. *Česká republika v bezpečnostní architektuře Evropy*. Praha: MO ČR-AVIS. 1998.
- [24] UŠIAK, J. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. 2. vydanie. Banská Bystrica: Belianum, 2020. ISBN 978-80-557-1795-1.
- [25] RUSIŇÁK, P. a kol. *Diplomacia-úvod do štúdia*. Bratislava: Ekonóm, 2012. ISBN 978-80-225-3480-2.
- [26] GHADEER AL-SHIBLI, MARYAM AL-KHARUSI. Foreign Policy Between Theory, Practice, and Diplomacy. In *Oman's Foreign Policy and Diplomacy*. [online]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net>
- [27] MUSHELENGA, P. and Van WYK, Jo-Ansie: *The Diplomacy of Small States in the International Political System*. [online]. Dostupné na: <https://journals.unam.edu.na>
- [28] PAJTINKA, E. Diplomatické misie a ich funkcie v podmienkach globalizácie. In Pajtinka, E., Rosputinský, P. (eds.) *Diplomacia v ére globalizácie*. Zborník z konferencie k 50. výročiu prijatia Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2011. ISBN 978-80-557-0320-6.

- [29] PAJTINKA, E. Vojenská diplomacia a jej definícia v súčasnej teórii. In *Bezpečnostné fórum 2015*. Banská Bystrica: Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-0849-2.
- [30] DuPLESSIS, A. *Defence diplomacy: conceptual and practical dimensions with specific reference to South Africa*. [online]. Dostupné na: <https://repository.up.ac.za/handle/2263/10381>
- [31] *Gunboat diplomacy*. [online]. Dostupné na: <https://politicaldictionary.com/words/gunboat-diplomacy/>
- [32] HOFREITER, L. *Teória a riešenie konfliktov*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2008. ISBN 978-80-8040-347-8.

5 BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM A BEZPEČNOSTNÝ SEKTOR

V tejto kapitole objasníme:

- *Obsah pojmov bezpečnostný systém bezpečnostný sektor*
- *Štruktúru, funkcie a úlohy bezpečnostného systému*
- *Štruktúru a pôsobnosť bezpečnostného sektora*

V literatúre [1] sa stretávame s pomerne častým používaním pojmu bezpečnostný systém. Ak sa používa vo význame bezpečnostný systém podniku, bezpečnostný systém na ochranu osôb, majetku, objektov a pod., potom býva definovaný ako integrovaný súbor reálnych prvkov, ktoré vytvárajú nástroj na zaistenie bezpečnosti v danom čase a priestore. Z hľadiska systémového prístupu je ho možné považovať za synergický systém s cieľovým chovaním. Takýto bezpečnostný systém je nástrojom priamej a situačnej stratégie prevencie proti prejavom bezpečnostných rizík a ohrození kriminálnej povahy.

Nám však pôjde o širší pohľad na obsah a štruktúru bezpečnostného systému, predovšetkým v kontexte národnej bezpečnosti.

5.1 Bezpečnostný systém

Zaistenie bezpečnosti štátu, spolu s jej udržiavaním a zabezpečovaním životných záujmov štátu vychádza z komplexne chápaného poňatia bezpečnosti. Pre zaistenie objektívnej a subjektívnej bezpečnosti občanov je štát povinný vybudovať systém, ktorý je schopný zaisťovať komplexnú bezpečnosť jednak štátu, ale i jednotlivcov a sociálnych skupín v štáte. Na tento účel sa vytvára bezpečnostný systém štátu.

5.1.1 Vymedzenie pojmu bezpečnostný systém

Pojem „bezpečnostný systém“ je výsledkom aplikácie systémového prístupu k problematike bezpečnosti. V rámci vymedzenia a definovania pojmu „bezpečnostný systém“ je možné konštatovať, že terminológia na predmetnom úseku je nejednotná a nekonzistentná. Základná definícia každého bezpečnostného systému sa nachádza v jeho názve.

Najvšeobecnejšie je možné definovať bezpečnostný systém ako účelovo vytvorený systém, ktorého štruktúru tvorí súbor prvkov (aktérov zainteresovaných na tvorbe a realizácii bezpečnostnej politiky) a súbor vzájomných vzťahov, väzieb a pravidiel ich činnosti, definovaných spravidla zákonmi a inými právnymi predpismi.

Bezpečnostný systém [2] predstavuje nástroj na tvorenie a uskutočňovanie bezpečnostnej politiky, na zaistenie bezpečnosti v danom prostredí, čase a na stanovený účel. Vždy je spojený s realizáciou cieľov určitého aktéra bezpečnosti v danom prostredí.

Bezpečnostný systém môže, vzhľadom na štruktúru bezpečnostného prostredia, zahrňovať rovinu:

- medzinárodnú, obsahujúcu v sebe rovinu globálnej, kontinentálnej, regionálnej bezpečnosti,
- národnú, zahrňujúcu bezpečnosť štátu, skupinovú a individuálnu bezpečnosť.

Bezpečnostný systém štátu je možné definovať ako systém štátnych orgánov, orgánov samosprávy, ozbrojených bezpečnostných zborov, záchranných zborov a havarijných služieb a ďalších právnických a fyzických osôb, vzájomných vzťahov týchto subjektov a činnosti, zabezpečujúcej ich koordinovaný postup pri zisťovaní bezpečnosti štátu a jeho obyvateľov. Úlohy bezpečnostného systému štátu sú úzko prepojené s problematikou riešenia

kríz v systéme štátu, pričom riadením týchto procesov, ktoré súvisia s riešením kríz sa zaoberajú orgány krízového manažmentu.

Zahrňuje množinu základných inštitucionálnych a systémových nástrojov na zaistenie bezpečnosti občana, štátu, regiónu či kontinentu (ozbrojené sily, polícia, bezpečnostné a zásahové zbory), ale i monitorovacie a preventívne orgány a zložky pre analýzu a vytváranie novej bezpečnostnej politiky (vedeckovýskumné pracoviská, školy a pod.).

Bezpečnostný systém je mnohostranný komplex, ktorý sa skladá zo zahraničnopolitických, ekonomických, obranných, vnútrobezpečnostných, sociálnych, záchranárskych, ekologických nástrojov a ich vzájomných väzieb [1]. Fungujúci bezpečnostný systém je teda nevyhnutným predpokladom dosahovania komplexnej bezpečnosti štátu.

5.1.2 Požiadavky na bezpečnostný systém

Bezpečnostný systém sa musí vyznačovať takými vlastnosťami a parametrami, aby mohol byť schopný:

- analyzovať bezpečnostné prostredie, jeho globálne, regionálne a lokálne charakteristiky,
- klasifikovať bezpečnostné hrozby a riziká štátu a tendencie ich vývoja,
- určovať postupy a opatrenia na zamedzenie a odstránenie bezpečnostných hrozieb a rizík a riešenie krízových situácií v súlade s dostupnými zdrojmi a kapacitami, s dôrazom na personálne, materiálne a finančné zabezpečenie,
- zabezpečiť účinné riadenie a koordináciu síl a prostriedkov pri predchádzaní, zamedzení, zmiernovaní a odstránení následkov jednotlivých druhov bezpečnostných rizík, ohrození a krízových situácií, vrátane vytvorenia systému krízového manažmentu štátu s presným určením kompetencií a vzájomných väzieb medzi parlamentom, vládou, a ďalšími štátnymi

orgánmi a orgánmi územnej samosprávy, právnickými osobami a fyzickými osobami,

- dosiahnuť požadovaný stupeň interoperability s bezpečnostnými systémami partnerských a spojeneckých štátov a susedmi, umožňujúci efektívnu medzinárodnú spoluprácu celého systému i jeho jednotlivých prvkov,
- pôsobiť ako integrálna súčasť mechanizmu štátneho riadenia v súlade s právnym prostredím štátu,
- zabezpečovať požadovanú mieru citlivosti a flexibility,
- zabezpečovať kontinuitu svojho fungovania,
- disponovať potrebným vedecko-teoretickým zázemím a kvalifikovaným personálom,
- zabezpečovať svoju nepretržitú pripravenosť a akcieschopnosť.

K princípom fungovania bezpečnostného systému patria:

- komplexnosť pri riešení všetkých oblastí výziev, hrozieb a rizík,
- integrácia všetkých zložiek, ktoré majú aj čiastkové úlohy vo vzťahu k zaručeniu bezpečnosti,
- funkcionálne a štrukturálne usporiadanie, vymedzenie vzťahov, kompetencií, organizácie a členenia prvkov systému,
- jednota vnútorného a vonkajšieho rozmeru systému,
- prevencia ako sústava nástrojov monitoringu, vyhodnocovania a prípravy na riešenie bezpečnostných problémov,
- pružnosť, rýchla a adekvátna reakcia a efektívne riešenie bezpečnostných problémov.

5.1.3 Poslanie, funkcie a vlastnosti bezpečnostného systému

Poslaním bezpečnostného systému je tvoriť a realizovať bezpečnostnú politiku štátu. Znamená to riadenie (teda plánovanie organizovanie,

koordinovanie a kontrolovanie) plnenia úloh, opatrení a aktivít jednotlivých subsystémov a prvkov na zaručenie bezpečnosti štátu v krízových situáciách v čase mieru i za vojnového stavu, resp. vojny, pri efektívnom využití vnútorných zdrojov a prostriedkov štátu a medzinárodnej podpory.

Funkcie bezpečnostného systému predstavujú zásadné, inštitucionalizované činnosti trvalého charakteru, ktorými bezpečnostný systém realizuje svoje poslanie. V súlade s poslaním bezpečnostného systému môžeme jeho funkcie rozdeliť do dvoch oblastí:

- a) v oblasti tvorby bezpečnostnej politiky je to normotvorná funkcia, spojená s tvorbou zákonov o bezpečnosti, bezpečnostných stratégií a realizačných plánov;
- b) v oblasti realizácie bezpečnostnej politiky je to:
 - rozvojová funkcia spojená, s generovaním kapacít a spôsobilostí na výkon bezpečnostných aktivít v súlade s prijatými zákonmi a stratégiami;
 - obranná, ochranná a záchranná funkcia, ktorá sa premieta do výkonu bezpečnostných aktivít v oblasti prevencie vzniku, riešenia a odstraňovania následkov nebezpečných udalostí.

Podľa [1,3] by mal bezpečnostný systém zabezpečovať nasledujúce funkcie:

1. preventívnu, zameranú na predchádzanie vzniku nebezpečných udalostí, ktoré môžu spôsobiť významné škody alebo ohroziť existenciu referenčného objektu,
2. pohotovostnú, zameranú na zaistenie trvalej pripravenosti potrebných síl a prostriedkov, vyčlenených na riešenie krízových situácií,

3. informačnú, zabezpečujúcu trvalú analýzu bezpečnostného prostredia, identifikáciu bezpečnostných výziev a hrozieb a včasné upovedomenie o vznikajúcich alebo vzniknutých krízových situáciách,
4. reakcie na vzniknuté krízové situácie spočívajúcej v schopnosti včas a efektívne nasadiť disponibilné sily a prostriedky na odstraňovanie následkov vojenských a nevojenských hrozieb (havárií, katastrof, resp. uskutočňovať záchranné a humanitárne operácie).
5. kontrolnú, zabezpečujúcu sledovanie skutkového stavu s plánovacími dokumentami.

Z hľadiska požiadaviek na vlastnosti bezpečnostného systému je nutné, aby sa vyznačoval takými vlastnosťami, ako je stabilita, dynamika a reaktibilita, resp. pružnosť reakcie na zmeny.

Bezpečnostný systém štátu je otvoreným a dynamickým systémom. Pri analýze a deskripcii bezpečnostného systému musíme rešpektovať, že je v permanentnom pohybe, vývoji [4]. Vývoj prebieha nielen vo vnútri bezpečnostného systému, ale aj v okolí, prostredí, ktoré determinuje vývoj bezpečnostného systému. Ak má byť bezpečnostný systém štátu dynamický (pohyblivý, vyvíjajúci sa), potom nevyhnutne a logicky by sa mala dynamicky pohybovať aj hranica rovnováhy či nerovnováhy systému. Nerovnováhu môžeme definovať ako vzťah medzi potenciálom a schopnosťou bezpečnostného systému plniť požadované funkcie a hrozbami (nežiadúcimi nebezpečnými a škodlivými javmi) pôsobiacimi z jeho okolia. Požadovaný stav je, aby bol obranný (ochranný) potenciál bezpečnostného systému väčší, ako je potenciál hrozieb.

Požiadavka na stabilitu bezpečnostných systémov je výraznou mierou určená kvalitou a úrovňou rovnováhy bezpečnostných systémov. Pojem „stabilita“ v žiadnom prípade nechápeme staticky, mechanicky,

ako niečo nemenné a trvalé (to označujeme pojmom „statické“) [4]. Pojem „stabilita“ chápeme dynamicky. Má vyjadriť schopnosť, že bezpečnostný systém sa vyvíja, že má schopnosti odolávať a prispôsobovať sa vonkajším a vnútorným zmenám, schopnosť zaistiť plnenie požadovaných funkcií. Stabilitou systému budeme chápať jeho pretrvanie, odolnosť, pružnosť a opakovateľnosť aj po pôsobení negatívnych javov, udalostí a procesov ako vo vnútri systému, jeho subsystémov, tak aj z jeho okolia (vonkajšieho prostredia).

Požiadavku na reaktibilitu, resp. pružnosť reakcie bezpečnostného systému môžeme vyjadriť ako jeho schopnosť reagovať na negatívne, nebezpečné situácie najrôznejšieho charakteru v čo najkratšom čase.

5.1.4 Štruktúra bezpečnostného systému

Bezpečnostný systém štátu je tvorený systémami nižšieho rádu - subsystémami, ku ktorým patria [5]:

- subsystém riadenia,
- subsystém zahraničnej a bezpečnostnej politiky,
- subsystém obrany,
- subsystém vnútornej bezpečnosti, poriadku a ochrany,
- subsystém finančného, materiálneho a právneho zabezpečenia.

Subsystém riadenia bezpečnostného systému je integrovaný celok vytvorený zo súboru inštitúcií a orgánov verejnej moci s kompetenciami riadenia v oblasti zaistovania bezpečnosti štátu. Ich úlohou je plánovanie, koordinovanie, organizovanie, realizácia a kontrola opatrení nevyhnutných na zabezpečenie funkčnosti systému. Prioritnú úlohu majú ústavní činitelia, vláda a rezorty obrany a vnútra. Na úseku riadenia môžu participovať aj ďalšie orgány štátnej správy, či už na vyššej alebo nižšej úrovni riadenia.

Subsystém zahraničnej a bezpečnostnej politiky je oblasťou pôsobnosti ministerstva zahraničných vecí v participácii s rezortom obrany, vnútra a hospodárstva. Tieto rezorty realizujú činnosti súvisiace s formovaním vonkajšieho bezpečnostného prostredia, vytváraním medzinárodnej spolupráce, rozvíjaním priateľských vzťahov s inými krajinami a upevňovaním postavenia štátu v geopolitickom priestore.

Subsystém obrany je v gescii verejnej moci štátu. Úlohou príslušných orgánov je zabezpečenie obranyschopnosti štátu, obranných príprav, ako aj prípravy na plnenie záväzkov plynúcich z medzinárodných zmlúv, ktorými je štát viazaný. Hlavnou výkonnou zložkou v subsystéme obrany sú ozbrojené sily. Svoju úlohu v systéme obrany zohrávajú taktiež ozbrojené bezpečnostné zbory a záchranné zbory a útvary.

V subsystéme vnútornej bezpečnosti, poriadku a ochrany občanov, zdravia, majetku, životného prostredia a kultúrnych hodnôt, riešenia krízových javov nevojenského charakteru, vnútornej bezpečnosti a poriadku zastávajú riadiacu úlohu orgány verejnej moci. Výkonnými zložkami v procese zabezpečovania vyššie uvedených skutočností sú ozbrojené a bezpečnostné zbory, záchranné služby, hasičský a záchranný zbor a sily a prostriedky vyčlenené z ozbrojených síl.

Oblasť komplexného zabezpečenia síl, prostriedkov a zdrojov nutných pre činnosť bezpečnostného systému zabezpečujú orgány verejnej moci. Ich činnosť spočíva vo vytváraní podmienok nutných na zabezpečovanie funkčnosti jednotlivých podsystémov bezpečnostného systému. Táto oblasť zahŕňa hospodársku mobilizáciu, prvky kritickej infraštruktúry, štátne hmotné rezervy a ďalšie systémy, nevyhnutné pre plnenie úloh bezpečnostného systému.

Legislatívno-právne zabezpečenie bezpečnostného systému štátu a jeho jednotlivých subsystémov je základom ich fungovania. Sústava právnych

predpisov vytvára právne prostredie, ktorým sa riadia orgány verejnej správy, právnické osoby, ale aj fyzické osoby. Predstavuje ich ústavné a právne definovanie, stanovuje ich funkcie a vzájomné väzby, zodpovednosť, práva a povinnosti a ich vzájomnú hierarchickú podriadenosť. Zároveň zahŕňa právny rámec spolupráce všetkých zložiek bezpečnostného systému štátu so zahraničnými partnermi.

Bezpečnostný systém musí byť kreovaný v súlade s ústavou štátu a ďalšími zákonnými normami a jeho základnými prvkami sú najmä ústavné inštitúcie a ústavní činitelia. Z iného pohľadu je možné bezpečnostný systém štátu chápať ako inštitucionálny nástroj pre tvorbu a realizáciu jeho bezpečnostnej politiky, založený na komplexnom poňatí zaistenia bezpečnosti štátu, ktorý sa opiera sa o platné právne normy.

5.2 Bezpečnostný sektor

Rozpad bipolárneho rozdelenia sveta a skončenie studenej vojny vyvolalo potrebu nového prístupu k zaisťovaniu bezpečnosti. Zmenšenie hrozby vzniku vojenských konfliktov medzi štátmi na jednej strane a vznik nových bezpečnostných rizík a ohrození nevojenského charakteru viedlo k postupnému znižovaniu významu vojenskej bezpečnosti (*hard security*) a začal stúpať význam nevojenskej bezpečnosti (*soft security*). Tradičné vnímanie bezpečnosti bolo spojené predovšetkým s *hard security*, založenej v prvom rade na vojenských aspektoch a viazalo sa ku konkrétnemu štátu, ako jedinému relevantnému bezpečnostnému aktérovi. Zmeny v štruktúre, zdrojoch a nositeľoch nových bezpečnostných rizík a ohrození sa viažu už aj k iným bezpečnostným aktérom, ako je len štát.

Ako dôsledok spomínaného vývoja sa začal na konci deväťdesiatych rokov minulého storočia objavovať termín **bezpečnostný sektor** [6]. V súvislosti

so širším ponímaním bezpečnosti v ňom zohrávajú významnú rolu, okrem tradičných prvkov bezpečnostného systému aj ďalšie nástroje zaistovania bezpečnosti.

Pojem bezpečnostný sektor sa začal používať najmä v súvislosti so širším, novým (moderným) chápaním bezpečnosti. V tomto chápaní je možné vidieť dva atribúty [6].

Prvým atribútom nového (moderného) chápania bezpečnosti je spojenie bezpečnosti sociálneho referenčného objektu s jeho rozvojom. Oproti minulosti k pocitu bezpečnosti nepatrí len absencia (nepocit'ovanie) hrozieb v okolí, ale bezpečnosť sa chápe ako rozsiahlejší fenomén, ktorý vyžaduje, aby objekt mal rozvojový potenciál.

Druhým atribútom je rast významu nevojenských aspektov (prvkov) bezpečnosti, ktorý sa prejavuje rôznym spôsobom. Dôležité je pritom vnímať nielen meniaci sa charakter hrozieb, ale aj potrebu nových spôsobov pôsobenia proti nim.

Formálno-logicky je druhý atribút bezpečnosti dôsledkom prvého. Okrem tradičnej vojenskej bezpečnosti, ktorá mení svoj charakter, predpokladá nové chápanie bezpečnosti aj zaistovanie bezpečnosti ekonomickej, sociálnej, politickej, kultúrnej, ako i informačnej, environmentálnej, technologickej, a iných druhov bezpečnosti.

Bezpečnostný sektor je možné definovať ako súhrn jednotlivých komponentov bezpečnostnej štruktúry štátu, ktorých fungovanie by malo byť založené na komplexnej bezpečnostnej politike štátu, vrátane interakcii a väzieb na ostatné sektory.

Aj keď doposiaľ nie je známa všeobecne platná definícia bezpečnostného sektora, do jeho štruktúry môžeme zaradiť štyri skupiny aktérov [6, s.15-16].

Prvú skupinu tvoria mocenské inštitúcie štátu, ktoré sú autorizované na použitie sily. Patria k nim:

- ozbrojené sily, polícia, paravojenské jednotky, spravodajské služby, pohraničná a pobrežná stráž, colné orgány, štruktúry civilnej ochrany a ďalšie vnútroštátne bezpečnostné agentúry.

Druhú skupinu tvoria inštitúcie poverené riadením a kontrolou prvej skupiny. Patria k nim:

- najvyšší ústavní činitelia, ich úrady, bezpečnostné rady a krízové štáby na celoštátnej úrovni, vybrané parlamentné výbory, jednotlivé ministerstvá a ďalšie relevantné orgány štátnej správy.

Tretiu skupinu tvoria súdy a orgány spravodlivosti. Patrí sem systém súdnictva, prokuratúry, vyšetrovatelia, orgány činné v trestnom konaní a inštitút ombudsmana.

Štvrtú skupinu bezpečnostného sektora tvoria nezaradení aktéri, ako sú napr. súkromné bezpečnostné služby, súkromné vojenské spoločnosti, neštátne milície a pod.

Podľa ďalšej definície bezpečnostný sektor vytvára rámec na zaistenie vonkajšej bezpečnosti štátu, ale aj vo vnútri štátu.

Politický a demokratizačný vývoj vytvoril podmienky na zmenu chápania funkcie i štruktúry bezpečnostného sektora. Zmenu prístupu je možné vidieť v štyroch základných oblastiach.

V inštitucionálnej oblasti je dôraz položený na fungovanie a efektivitu bezpečnostného systému štátu, na jeho štruktúru a kompetencie [6, s.18].

Tabuľka 5.1 Komplexná štruktúra bezpečnostného sektora

<p>Štátni poskytovatelia bezpečnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ozbrojené sily a podporné služby • Polícia, špecializované orgány činné v trestnom konaní • Ochranné sily • Spravodajské a tajné služby • Civilná ochrana • Spravodajské a tajné služby • Hraničné a colné služby 	<p>Neštátni poskytovatelia bezpečnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neoficiálne ozbrojené skupiny • Sebaobranné skupiny • Komerční poskytovatelia bezpečnosti • Súkromné vojenské spoločnosti • Susedské hliadky, občianske hliadky • Ženské skupiny
<p>Štátni poskytovatelia spravodlivosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Súdny, sudcovia a štátni pracovníci • Služby obrany a prokuratúry • Väzenia, nápravné zariadenia • Vojenské a justičné systémy 	<p>Neštátni poskytovatelia spravodlivosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Právnicki a asistenti • Advokátske komory • Orgány právnej pomoci • Skupiny na podporu obetí • Skupiny pomoci väzňom • Obvyklí poskytovatelia spravodlivosti
<p>Dohľad</p>	<p>Dohľad verejnosti a občianskej spoločnosti</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Zákonodarne orgány/parlamenty a ich výbory • Súdne orgány • Inštitúcie ombudsmana • Komisie pre ľudské práva • Protikorupčné komisie • Nezávislé orgány pre sťažnosti • Kontrolné úrady 	<ul style="list-style-type: none"> • Mimovládne organizácie so záujmom o vysoké štandardy bezpečnosti a spravodlivosti • Obhajcovia ľudských práv • Média • Skupiny obetí • Ženské združenia • Akademické inštitúcie • Nezávislé výskumné ústavy • Odbory a obchodné združenia • Politické strany • Zainteresovaná verejnosť
<p style="text-align: center;">Riadenie</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Najvyšší ústavní činitelia a ich úrady • Ministerstvo vnútra • Ministerstvo spravodlivosti • Ministerstvo obrany • Ministerstvo obrany • Ministerstvo financií • Súdne rady • Právna komisia 	

Zdroj: Vlastné spracovanie

V politickej oblasti sa pozornosť sústreďuje na demokratické riadenie a verejnú kontrolu mocenských nástrojov štátu, vrátane implementácie cieľov v systéme obrany a vnútornej bezpečnosti.

V ekonomickej oblasti je dôraz položený na otázku nákladnosti v pomere k účinnosti mocenských inštitúcií a to v kontexte finančnej únosnosti pre štát.

V sociálnej oblasti je pozornosť sústredená na individuálnu bezpečnosť a zlepšovanie kvality života občana.

Bezpečnostný sektor sa skladá zo všetkých štruktúr, inštitúcií a osôb, zodpovedných za poskytovanie bezpečnosti, riadenie a dohľad nad poskytovaním bezpečnosti na národnej i lokálnej úrovni. Bezpečnostný sektor tak zahŕňa všetkých aktérov, ktorí využívajú silové nástroje, ako aj tých, ktorí sú prostredníctvom metód riadenia a dohľadu zodpovední za kontrolu toho, ako sú silové nástroje využívané. V takto chápanom bezpečnostnom sektore sú poskytovatelia zodpovední za bezpečnosť štátu i bezpečnosť občanov [8].

Nový prístup k bezpečnostnému sektoru rozširuje oblasť bezpečnosti z jej tradičného chápania, zúženého len na ozbrojené sily a vojenskú bezpečnosť (obranu), na podstatne širšie chápanie, zahrňujúce aj bezpečnosť jednotlivca pred hrozbami zločinu, nepokojov a násilia.

Pri tvorbe koncepcie bezpečnostného sektora, dôležitú úlohu zohrali aj ďalšie čiastkové faktory. Prvým z nich bola rastúca orientácia odborného diškurzu na spoločenskú bezpečnosť a na individuálnu bezpečnosť občana. Išlo o odklon od vnímania bezpečnosti výhradne cez paradigmu štátu najmä prostredníctvom vojenských aspektov hard security a tomuto posunu percepcie zodpovedalo aj chápanie toho, čo sa rozumie pod bezpečnostným sektorom. Pretože ozbrojené sily predstavovali nástroj pôsobiaci v „medzištátnej“ rovine, vznikla potreba sústrediť pozornosť na aktérov a agentúry pôsobiace

v „podštátnej“ rovine. Existujúce prístupy k definovaniu bezpečnostného sektora znázornené na obrázku 5.1 môžeme rozdeliť do skupín od najužšej po najširšiu.

Najúžšie	Úzke	Široké	Najširšie
<p>Poskytovatelia štátnej bezpečnosti a orgány dohľadu a riadenia bezpečnosti vrátane občianskej spoločnosti a justičných inštitúcií zapojených do dohľadu napr. parlamenty, ministerstvá, súdy, ombudsmani, ženské skupiny, akademická obec, médiá atď.</p> <p style="text-align: right;">+</p>			
	<p>Štátne súdne inštitúcie úzko prepojené so zabezpečovaním bezpečnosti napr. aktérov v oblasti trestného súdnictva alebo celého justičného sektora</p> <p style="text-align: right;">+</p>		
		<p>Neštátni poskytovatelia bezpečnosti a spravodlivosti napr. poskytovatelia komerčných bezpečnostných služieb, komunitné bezpečnostné skupiny, poskytovatelia bežnej spravodlivosti</p> <p style="text-align: right;">+</p>	
			<p>Ozbrojené neštátne subjekty, napr. ozbrojené skupiny, ktoré používajú silu na dosiahnutie politických alebo zločineckých cieľov mimo rámca štátnej kontroly, vrátane zločineckých alebo politických organizácií</p>

Obr. 5.1 Komplexná štruktúra bezpečnostného sektora
Zdroj: Vlastné spracovanie

Súhrn

Bezpečnostný systém je nástroj na tvorenie a uskutočňovanie (presadzovanie) bezpečnostnej politiky, na zaistenie bezpečnosti v danom prostredí, čase a na stanovený účel. Vždy je spojený s realizáciou cieľov určitého aktéra bezpečnosti v danom prostredí.

Bezpečnostný systém štátu je sústava inštitúcií verejnej správy, síl a prostriedkov ozbrojených síl, ozbrojených bezpečnostných zborov, záchranných zborov a služieb, právnických a fyzických osôb, súvisiacich právnych noriem, vzájomných väzieb a vzťahov, prostredníctvom ktorých

sa zaručuje bezpečnosť štátu, jeho občanov, materiálnych hodnôt a životného prostredia.

Uvedená definícia teda nepriamo identifikuje štruktúru bezpečnostného systému, ktorú môžu tvoriť:

- štátne orgány,
- orgány samosprávy,
- ozbrojené sily,
- ozbrojené bezpečnostné zbory,
- záchranné zbory a služby,
- fyzické a právnické osoby.

Bezpečnostný sektor predstavuje súbor javov, procesov, inštitúcií, prvkov a ich vzájomných väzieb, ktorých hlavným poslaním je zaručenie bezpečnosti občana a štátu. Ide o mnohorozmerný komplex, formovaný na štátnej a neštátnej úrovni.

Podľa prezentovaných definícií by sa mohlo zdať, že bezpečnostný sektor je podsystémom bezpečnostného systému štátu. Vyplýva to aj z chápania pojmu sektor, ktorý predstavuje časť celku, časť niečoho, alebo tento termín môže ukazovať na odbor činnosti [9, s. 738], prípadne aj úsek väčšieho celku [10, s. 637].

Vzhľadom na diskusiu, ktorá prebieha v bezpečnostnej komunite, by mal byť bezpečnostný sektor jednoznačne chápaný ako časť bezpečnostného systému, určený na riešenie bezpečnostných problémov v širokom rozsahu a za širokej účasti aktérov a poskytovateľov bezpečnosti. Takýto prístup k chápaniu bezpečnostného sektora je širší, komplexnejší, ako len úzke definovanie bezpečnostného systému štátu a vytvára lepšie podmienky pre komplexné posudzovanie podmienok zaistovania bezpečnosti.

Otázky

1. Ako definujeme bezpečnostný systém?
2. Aké sú požiadavky na bezpečnostný systém?
3. Aké sú hlavné funkcie bezpečnostného systému?
4. Aké vlastnosti má bezpečnostný systém a ako vplývajú na jeho funkčnosť?
5. Aká je štruktúra bezpečnostného systému?
6. Čo vyjadruje pojem bezpečnostný sektor?
7. Aká je štruktúra bezpečnostného sektora?
8. Aké sú prístupy k chápaniu bezpečnostného sektora?
9. Aký je vzťah bezpečnostného systému a bezpečnostného sektora?

Literatúra použitá v kapitole

- [1] HOFREITER, L. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2006. ISBN 978-80- 8040-310-2.
- [2] HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: EDIS, 2004. ISBN 80-8070-181-4.
- [3] BREZINA, D. *Rozhodovacie procesy na nižších úrovniach krízového riadenia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2022. ISBN 978-80-8040-616-5.
- [4] VOLNER, Š. *Teoretické prístupy skúmania bezpečnostného systému štátu*. [online]. Dostupné na: https://www.sszp.eu/wp-content/uploads/2015_conference_IB_p-149__Volner_.pdf
- [5] BUZALKA, J. *Bezpečnosť štátu a bezpečnostný systém*. [online]. Dostupné na: <https://repozytorium.ka.edu.pl/>
- [6] KORBA, M., NEČEJ, E. a TARASOVIČ, V. *Slovenská bezpečnostná komunita a bezpečnostný sektor*. REDOS. ISBN 978-80-969233-1-1.

- [7] ŠKVRNDA, F. Súčasné chápanie bezpečnosti ako teoretický rámec bezpenostno-politických analýz. In Kol: *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. Bratislava: MO SR, 2004.
- [8] The Security Sector. *Roles and responsibilities in security provision, management and oversight*. [online]. Dostupné na:
www.ssrbackgrounders.org
- [9] ŠALINGOVÁ-IVANOVÁ, M. *Vreckovy slovník cudzích slov*. Bratislava: Kniha-spoločník, 1993.
- [10] Krátky slovník Slovenského jazyka. Bratislava: VEDA, 1997.

ZÁVER

Cieľom spracovanej učebnice bolo poskytnúť študentom a odbornej verejnosti z časti bezpečnostného sektora poznatky, viažuce sa k otázkam bezpečnosti štátu.

Štát je hlavným (referenčným) objektom, z hľadiska ktorého boli prezentované všetky otázky a problémy bezpečnosti. Aj teoretické vymedzenie pojmu bezpečnosti, paradigmy bezpečnosti a činiteľov bezpečnosti vrátane modelu posudzovania bezpečnostného rizika autori podriadili potrebe vyjadrenia bezpečnosti štátu.

Treba si uvedomiť, že národná bezpečnosť je označovaná ako najstarší koncept bezpečnosti. Pochádza z kategórie existenčných potrieb a záujmov spoločností, ktoré tvoria štát. Národná bezpečnosť nie je len ochrana národa a územia štátu, teda krajiny, pred fyzickým útokom, ale aj ochrana životne dôležitých ekonomických a politických záujmov, ktorých strata by ohrozovala základné záujmy štátu. To je najvyššia potreba a hodnota národa a hlavný cieľ štátu.

Národná bezpečnosť je aj súhrn podmienok a inštitúcií chrániacich suverenitu štátu, život a zdravie občanov, ako aj majetok a národné aktíva. Je to stav, v ktorom je zabezpečená ochrana národa a územia štátu pred útokom nepriateľa; zabezpečenie stabilného a harmonického rozvoja štátu a realizáciu jeho strategických politických a ekonomických záujmov. Národná bezpečnosť je chápaná aj ako stav rovnováhy medzi obranným potenciálom krajiny a hrozbou spôsobenou možnosťou konfliktu. Je to tiež určitý stav sociálneho uvedomenia, v ktorom vznikajúca úroveň ohrozenia prostredníctvom vlastných obranných schopností nevzbudzuje strach alebo obavy o udržanie uznávaných podmienok.

Národnú bezpečnosť, pôvodne koncipovanú ako ochranu pred vojenským útokom, treba chápať aj tak, že zahŕňa aj nevojenské dimenzie, vrátane ochrany pred terorizmom, minimalizácie kriminality, ekonomickej bezpečnosti, energetickej bezpečnosti, environmentálnej bezpečnosti, potravinovej bezpečnosti a kybernetickej bezpečnosti. Vzhľadom na široké spektrum rizík má národná bezpečnosť niekoľko rozmerov, vrátane ekonomickej bezpečnosti, energetickej bezpečnosti, ľudskej bezpečnosti, environmentálnej bezpečnosti, potravinovej bezpečnosti, kybernetickej bezpečnosti a bezpečnosti infraštruktúry.

Zaistenie bezpečnosti štátu – národnej bezpečnosti – pri súčasnom stave bezpečnostného prostredia, je komplikované premnožením pestrej škály násilných neštátnych aktérov, ktorí využívajú podvratné prostriedky na zneužívanie a narušenie medzinárodného systému, extrémizmus, radikalizáciu, polarizáciu spoločnosti. V týchto podmienkach je racionálnym a efektívnym riešením zaistenia národnej bezpečnosti integrácia do organizácií kolektívnej bezpečnosti a kolektívnej obrany, ktoré poskytujú bezpečnostné garancie v súlade s medzinárodným právom a Chartou OSN.

Zaistenie národnej bezpečnosti v súčasných podmienkach vyžaduje spojenie politickej, ekonomickej a vojenskej moci s rozumným využívaním diplomacie. Preto autori spojili problematiku realizácie bezpečnostnej politiky, resp. bezpečnostných záujmov štátu s prezentovaním možností diplomacie v jej širokom spektre. Efektívna a ofenzívna diplomacia je významným nástrojom najmä pre malé štáty, akým Slovenská republika bezpochyby je.

Autori sú si vedomí, že v učebnici nie sú detailne postihnuté všetky aspekty národnej bezpečnosti. Študentom však poskytuje základnú orientáciu v bezpečnostnej teórii s odkazmi na široké spektrum dostupnej literatúry, ktorá je dostupná pre rozšírenie znalostí.

Menný register

- Bochin, M. 75, 81
Booth, K. 131
Brezina, D. 163
Buzalka, J. 165
Buzan, B. 17, 29, 30
Cardona, O. D. 56
Carreño, M. L. 56
Cieślarczyk, M. 121
Collins, A. 25, 28
Czaja, J. 120
Druláková, R. 74, 77
Drulák, P. 74, 77
Duplessis, A. 149
Durniev, P. A. 121
East, M. 74
Eichler, J. 25, 125
Gavel, D. 91
Ghadeer Al-Shibli 142
Gray, C. S. 125, 130, 131, 133
Guldenmund, F. W. 121
Hey, J. A. K. 74
Hlaváč, I. 45
Hofreiter, L. 16, 20, 21, 23, 32, 33, 35,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 60, 61,
62, 67, 69, 71, 153, 159,
160, 163
Howlett, D. 134, 135
Johnson, J. L. 126
Johnston, A. I. 130, 131
Jurčák, V. 25
Kišerľová, M. 109
Kofroň, J. 87
Korba, M. 167, 168, 169
Krause, K. 28
Krejčí, O. 73, 77, 79, 86, 91
Krošlák, D. 68
Kroupa, J. 75, 76
Lantis, J. 134
Lasicová, J. 130
Longhurst, K. 131
Lord, C. 134
Lupták, E. 20, 34
Maryam Al-Kharusi 142
Mihalka, M. 95
Mushelenga, P. 142
Nečej, E. 167, 168, 169
Nye, J. 76
Pajtinka, E. 142, 149
Pidgeon, N. 121, 122
Piwowarski, J. 122
Rothstein, R. L. 75
Rusiňák, P. 141
Šalingová-Ivanová, M. 173

Šimák, L. 50, 51
Šmihula, D. 68
Tarasovič, V. 167, 168, 169
Ušiak, J. 130, 139
Van Wyk, J. A. 142
Vaughan, N. 18
Vaicekauskaitė, Ž. M. 74
Volner, Š. 164, 165
Wæver, O. 17, 29, 30
Waisová, Š. 26
Walt, S. M. 134
Weber, M. 115, 116
Wilde, J. 17, 29, 30
Williams, M.C. 28
Wilson, E. 90
Wolfers, A. 23
Zvaková, Z. 20, 21, 35, 43, 46, 47, 48,
52, 54

Vecný register

- akcia násilná 20
- akcia nenásilná 20
- aliancia 99, 100, 101, 102
- atribúty bezpečnosti 35, 168
- bezpečnostná hrozba 51, 52
- bezpečnostná dilema 91
- bezpečnostná situácia 45, 46
- bezpečnostná situácia negatívna 46, 47
- bezpečnostná situácia pozitívna 46, 47
- bezpečnostná výzva 50, 51
- bezpečnostné prostredie 44
- bezpečnostné prostredie vnútorné 45
- bezpečnostné prostredie vonkajšie 44
- bezpečnostné riziko 59, 60, 64
- bezpečnostný incident 139
- bezpečnostný sektor 167, 168, 171
- bezpečnostný systém 159, 160, 161,
162, 163, 164,
165, 167, 172,
173
- bezpečnosť 16, 17, 18, 19, 20, 29, 35,
39, 40
- bezpečnosť ekonomická 31, 37
- bezpečnosť environmentálna 32, 38
- bezpečnosť individuálna 32
- bezpečnosť informačná 38
- bezpečnosť kolektívna 92
- bezpečnosť kooperatívna 95, 104
- bezpečnosť ľudská 31
- bezpečnosť potravinová 32, 38
- bezpečnosť politická 32, 37
- bezpečnosť pozitívna 20
- bezpečnosť národná 37, 67, 69, 70, 71,
111
- bezpečnosť negatívna 20
- bezpečnosť nevojenská 18
- bezpečnosť sociálna 37
- bezpečnosť societálna 32, 37
- bezpečnosť technologická 38
- bezpečnosť vnútorná 38
- bezpečnosť vojenská 18, 38
- bezpečnosť zdravotná 32
- činitele bezpečnosti 43, 44, 58, 124
- činitele bezpečnostného prostredia 47
- činitele determinujúce 47, 48
- činitele dynamizujúce 48
- činitele prostredia 19
- činitele podmieňujúce 47, 48
- diplomacia 141, 142, 155
- diplomacia delových člnov 151, 152,
155
- diplomacia ekonomická 144
- diplomacia kultúrna 144, 145
- diplomacia nátlaková 152

diplomacia neoficiálna 148
 diplomacia oficiálna 148
 diplomacia parlamentná 145
 diplomacia politická 146
 diplomacia preventívna 148
 diplomacia sprostredkovateľská 147
 diplomacia verejná 143
 diplomacia vojenská 148, 149, 150,
 151, 155
 diplomatická misia 144, 145, 146, 147
 Európska únia (EÚ) 105
 hodnota 126
 identita 126
 kolektívna obrana 98, 104
 koncepcia behaviorálna 75
 koncepcia inštrumentálna 76
 koncepcia stotožňujúca 76
 koncepcia štrukturálna 76
 koncepcia teleologická 76
 koncept bezpečnosti 22, 27, 28
 koncept interdisciplinárny 33
 koncept ľudskocentrický 30
 koncept medzinárodnopolitický 25
 koncept sektorový 29
 koncept štátocentrický 23, 24
 koncept univerzálny 33
 koncept vojensko-strategický 23, 24
 konceptualizácia bezpečnosti 23
 kultúra 120
 kultúra bezpečnosti 121, 122, 123, 125,
 129, 154
 kultúra strategická 129, 130, 131, 132,
 133, 134, 135
 Lisabonská zmluva 105, 106
 malý štát 73, 74, 75
 mediátor 147
 moc 76, 77, 80
 moc absolútna 77, 78
 moc politická 81
 moc relatívna 77, 78
 mocenské inštitúcie štátu 169
 mocenský potenciál štátu 77
 národ 67, 68
 následok 62
 nátlak 153
 norma 126
 Organizácia Severoatlantickej zmluvy
 (NATO) 102, 103
 Organizácia Zmluvy o kolektívnej
 bezpečnosti (OZKB) 107, 108
 objekt bezpečnosti 36
 obnoviteľnosť 55
 Organizácia pre bezpečnosť a
 spoluprácu v Európe (OBSE) 96, 97
 obyvateľstvo 68
 odolnosť 54
 odolnosť referenčného objektu 55
 optika vnímania 126

Organizácia spojených národov (OSN)
 92, 93, 94
 politics 117, 138
 policy 117, 138
 politika 115, 116, 118
 politika bezpečnostná 119, 128, 136,
 137, 138, 139
 politika vnútorná 116
 politika vonkajšia 116
 polity 117, 138
 pravdepodobnosť 61
 predmet bezpečnosti 37, 38
 prevencia konfliktov 148
 referenčný objekt 20, 21, 56, 57, 59, 72
 reaktibilita 165
 realizmus 26
 revolucionizmus 26
 securitológia 33
 sila inteligentná 86, 90
 sila mäkká 85, 89, 90
 sila tvrdá 85, 86
 sila vojenská 87
 stabilita 164, 165
 stredná mocnosť 73
 subsystém obrany 165
 subsystém riadenia 165
 subsystém zahraničnej a bezpečnostnej
 politiky 166
 supervelmoc 73
 suverenita 68
 systém kolektívnej bezpečnosti 101
 Šanghajská organizácia spolupráce
 (ŠOS) 109, 110
 štát 68
 štátna moc 68, 75
 štruktúra bezpečnostného sektora 170
 štúdie kritické 28
 štúdie strategické 24
 štúdie bezpečnostné 24, 25
 tradícia racionalistická 26
 tradícia realistická 25
 tradícia revolučná 26
 úroveň bezpečnosti 58
 územie 68
 veľmoc 73
 zraniteľnosť 52
 zraniteľnosť sociálna 53

Názov: **BEZPEČNOSŤ, BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA
A BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM**

Vysokoškolská učebnica

Autori: Ladislav HOFREITER
Daniel BREZINA

Vydavateľ: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš

Vydanie: prvé

Počet strán: 186

Formát: Vysokoškolská učebnica vydaná v elektronickej podobe online
(súbor PDF)

Grafický

návrh obálky: Robert KANDRIK

Rok vydania: 2023

ISBN 978-80-8040-657-8

DOI: <https://doi.org/10.52651/bbps.b.2023.9788080406578>

■ **Bezpečnost, bezpečnostná politika
a bezpečnostný systém**

BEZPEČNOST

**BEZPEČNOST,
BEZPEČNOSTNÁ
POLITIKA
A BEZPEČNOSTNÝ
SYSTÉM** ■

vysokoškolská učebnica

ISBN 978-80-8040-657-8